

สำนักงานพิมพ์และโรงพิมพ์

สารนิพนธ์สมเด็จพระ

สาวยพระเชษฐภคินี

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ พระราชชนนีศรีสังขราช

และ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีฯ พระราชมาตุจฉา

(ภาคที่ ๗)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

95.916
54 ลล

นายสินธุ์ ตวงตะมณี

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓

สารบัญเล่มเดียว

สายพระหัตถ์

เล่มเดียวเข้าพิธีกรรมพระยานริศราขุวัตตวงศ์

และ

เล่มเดียวกรรมพระยาตำราษาขุภาว

(ภาคที่ ๗)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายสินท ดงคะมณี

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสนิท ตุงคะมณี กำหนด
งานวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๓ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม นางนงด-
ระม่อม ตุงคะมณี ผู้ภรรยาได้มาติดต่อกับเจ้าหน้าที่แผนกคนค้ำ กอง
วรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ
ตำนานสมเด็จพระเอกาทศ ๗ ออกแจกจ่ายเป็นอนุสรณ์แก่ผู้มาร่วมงาน กรม
ศิลปากรมีความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์แจกจ่ายได้ตามความประสงค์

หนังสือตำนานสมเด็จพระเอกาทศ เป็นลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
นริศรานุวัดติวงศ์ กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยา
ศุภางค์ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ เมื่อทรงวางภาระทางราชการงาน
เมืองและทรงพักผ่อนอย่างเงียบๆ พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์ ย่อมเป็นที่ชื่นชมอยู่ทั่วไปในหมู่นักศึกษา
โบราณคดี ศิลป วรรณคดี และการปกครอง ฉะนั้นผู้ที่สนใจใน
แขนงวิชาเหล่านี้ จึงนับถือตำนานสมเด็จพระเอกาทศ เป็นประหนึ่งกุญแจที่จะไขไป
สู่ความสว่างในปัญหาต่างๆ ตำนานสมเด็จพระเอกาทศ นมออยู่มากด้วยกัน กรม
ศิลปากรเคยนำลงในวารสารศิลปากร อันเป็นวารสารเผยแพร่ความรู้
ในสาขาวิชาต่างๆ ซึ่งเป็นงานของกรมศิลปากร เริ่มตั้งแต่พ.ศ. ๒๔๘๐
เป็นต้นมา และขอยกอนุญาตให้ผู้มาขอพิมพ์หนังสือจากต้นฉบับของหอ

สมุดแห่งชาติ ตัดตอนพิมพ์เป็นภาคๆ ไป ได้พิมพ์ไปแล้ว รวม ๕๔
 ภาค เฉพาะภาคที่ ๗ ได้เคยพิมพ์มาแต่ครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ การ
 พิมพ์ครั้งนี้เป็นกรพิมพ์ครั้งที่ ๒

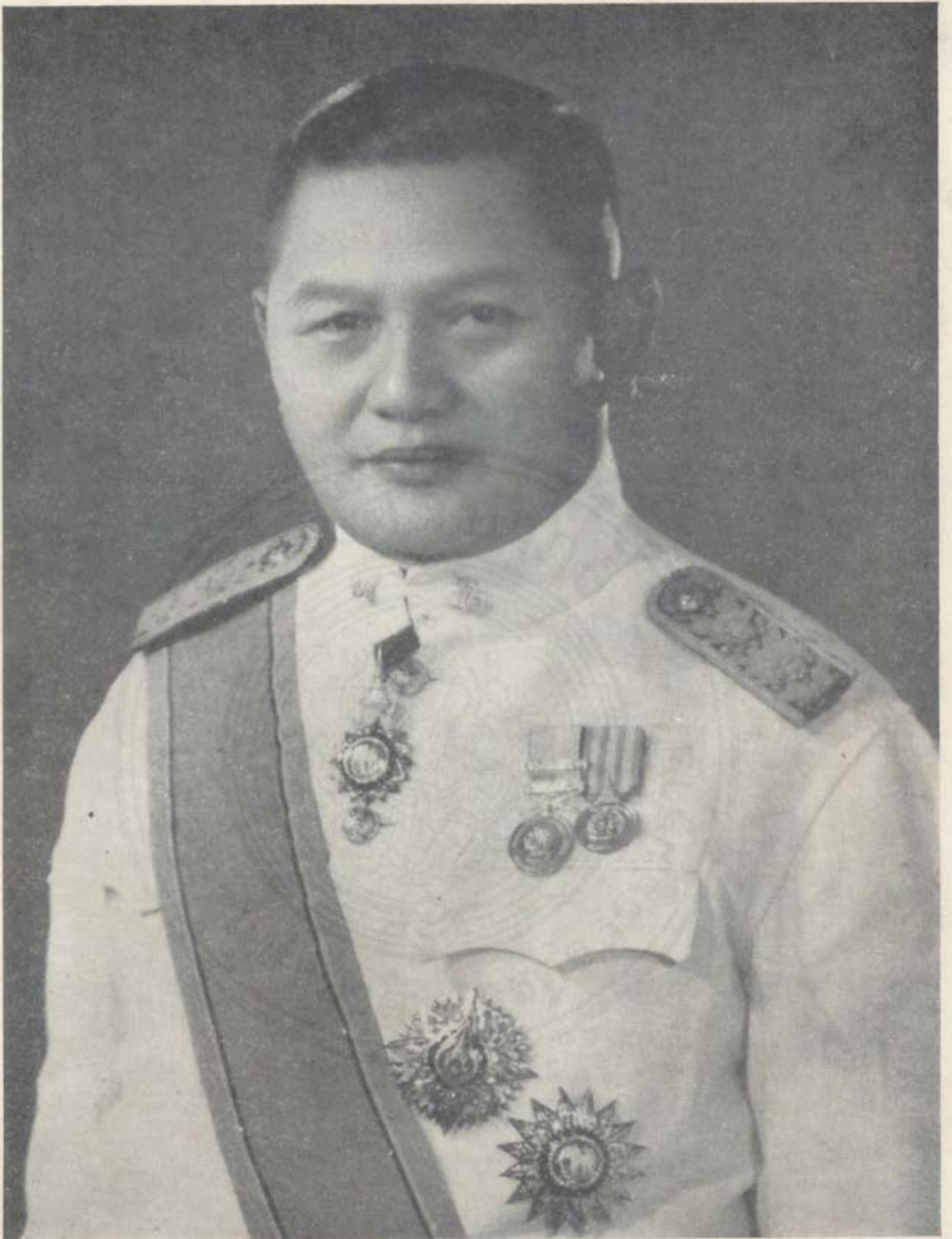
กรมศิลปากรขอ อนุโมทนาในกุศลราศ์ทักษิณานุปทาน ที่เจ้าภาพ
 ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นายสนิท ตงกระมณี และให้พิมพ์หนังสือแจกเป็น
 วิทยาทาน ขออำนาจแห่งกุศลตั้งปวงจงเป็นพลวปัจจัยอำนวยการ
 แด่ นายสนิท ตงกระมณี ผู้ดวงตาตามควรแก่ศิวสัยในสัมปรายภาพ
 ทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๕ พฤษภาคม ๒๕๐๓

๙๙๕.๙๑๖
 น ๕๕๔ (๙๙)
 ก. ๗
 หมายเหตุ: ๕๖๕

R00962

นายสนิท กุญกระมณี ป.ช. ป.ม. ก.ม.ศ.

ชาติะ ๒๓ มกราคม ๒๔๔๘

มตะ ๖ มีนาคม ๒๕๐๓

๕
ตงศพบ้าเพ็ญกุศล

ภาพสุดท้ายของ นายสนธิ ดุงคะมณี

(ภาพบน) ขณะรับพระราชทานพระหัตถ์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวพระราชทานพระกรุณา
ณ วัดมเหยงคณ์พาราม เมื่อ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๑

(ภาพล่าง) ขณะรอร์ับเสด็จ

เข้าสู่พิธีสมรสกับคุณนวลละม่อม ฯ
เมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๘๓

นายสนิท กงคะมณี ป.ช. ป.ม. ก.ม.ศ.

ประวัติย่อ

นายสนิท กงคะมณี เกิดวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๔๔ ณ บ้านตำบลจักรวรรดิ อำเภอสามพันหวัด จังหวัดพระนคร ใ้รับการศึกษานิตนทร.ร.วัดปทุมคงคา และได้ไปศึกษาต่อจบชั้นมัธยมปีที่ ๔ ร.ร. ลานกุหลาบวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

ได้เข้ารับราชการ เป็นนักเรียน ร.ร. กรมไปรษณีย์โทรเลข เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ และได้ทุนไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศ ตำแหน่งหน้าที่ในราชการ เป็นนายช่างใหญ่ ▶

กรมไปรษณีย์โทรเลข และผู้อำนวยการองค์การโทรศัพท์
แห่งประเทศไทยจนถึงอนิจจกรรม

ได้อุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑
ณ พัทธสีมาวัดตามพระยา และได้ทำการสมรสกับ
นางสาวนวลละม่อม เสด็จบรรพตเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม
พ.ศ. ๒๔๘๓

นายสนิท คงคะมณี บัวยด้วยโรคภัยไข้เจ็บ และท้อ
น้ำคุดคั้น อาการป่วยได้กำเริบมากขึ้น ๆ จนต้องเข้า
รับรักษาตัว ณ โรงพยาบาลเนติซิงโฮม เมื่อวันที่ ๑๗
กรกฎาคม ๒๕๐๒ พอด้อยทเลาลงข้างแล้วก็ได้ถอดลำห
ไปปฏิบัติงานอีก จนอาการป่วยกำเริบขึ้นจนเป็นทนายตก
จึงต้องเข้ารับการรักษาพยาบาลอีกวาระหนึ่ง ณ ศิริราช
พยาบาล เมื่อ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓ และได้ถึง
อนิจจกรรมที่ศิริราชพยาบาล เมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ.
๒๕๐๓ เวลา ๒๒.๕๐ น.

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.

- ๒๔๖๕ สำเร็จมัธยมปีที่ ๘ ร.ร. สวนกุหลาบวิทยาลัย
- ๒๔๖๗ ประกาศนียบัตรเป็นปีที่ ๑ ร.ร. กรมไปรษณีย์โทรเลข และได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ
- ๒๔๖๘ สอบได้ Matriculation (London) จาก Plymouth Technical College.
- ๒๔๗๒ ได้ปริญญา B.Sc. Special (Eng.) London จาก London University และ Diploma (E.E.) U.C.L. จาก University College (London)
- ๒๔๗๓-๗๔ ศึกษาวิชาช่างโทรศัพท์เพิ่มเติมที่ American Telephone & Telegraph, Western Electric Co., New York Telephone Co. โอกาสเดียวกันได้เข้าศึกษาวิชาวิทยุโทรศัพท์ในมหาวิทยาลัย Columbia และที่ Radio Corp. of America N.Y. สำเร็จหลักสูตร และเข้าทำงานในบริษัทโทรศัพท์ที่ New York, Syracuse และ Chicago.

ตามรายงานของผู้ดูแลนักเรียนไทยในอเมริกา พ.ศ. ๒๔๗๓ ปรากฏว่าได้รับการคัดเลือกเป็นนักเรียนชั้นเยี่ยม

ประวัติราชการ

พ.ศ.

๒๔๖๗ พนักงานสำรองพิเศษประจำ เงินเดือน ๓๐ บาท
ร.ร. กรมไปรษณีย์โทรเลข

๒๔๖๘ ดำเนินหลักสูตร ร.ร. กรมไปรษณีย์ฯ สอบได้เป็นที่ ๑
ไปสำรองราชการ และได้ไปศึกษา
ณ ป.ณ.ที่ ๒ ต่อณต่างประเทศ

๒๔๖๘-๗๔ ไปศึกษาวิชาการไปรษณีย์โทรเลขในยุโรป

๒๔๗๕ เป็นนายช่างผู้ช่วยโทรศัพท์ เงินเดือน ๒๐๐ บาท

๒๔๗๘ เป็นนายช่างโทรศัพท์ ,, ๒๘๐ บาท

๒๔๘๐ เป็นผู้ช่วยนายช่างกำกับการ
โทรศัพท์ ชั้นเอก ๔๐๐ บาท

๒๔๘๑ เป็นนายช่างกำกับการโทรศัพท์ ,, ๔๐๐ บาท

๒๔๘๕ เป็นนายช่างโทรเลขและโทรศัพท์ ,, ๕๐๐ บาท

๒๔๘๗ เป็นผู้ช่วยนายช่างกำกับการกอง
ช่างโทรเลข ,, ๕๕๐ บาท

๒๔๕๐ เป็นนายช่างกำกับการโทรเลข โทรศัพท ,, ๖๐๐ บาท

๒๔๕๓ ,, ,, ,, ชนพิเศษ ๖๕๐ บาท

๒๔๕๓-๕๔ เป็นผู้อำนวยราชการฝ่ายโทรศัพท ,, ๖๕๐ บาท

๒๔๕๔ เป็นนายช่างใหญ่สำนักงาน เลขานุการกรมไปรษณีย์โทรเลข ชนพิเศษ ๓๐๐ บาท

๒๔๕๖ เป็นนายช่างใหญ่และรักษาการ ในตำแหน่งหัวหน้ากองโทรศัพท, กองค้นคว้าและทดลอง ,, ๕๐๐ บาท

๒๔๕๕ นายช่างใหญ่ กรมไปรษณีย์โทรเลข ,, ๑,๒๐๐ บาท
และได้ รับแต่งตั้งให้ ดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยราชการ
โทรศัพทแห่งประเทศไทย เมื่อ ๒๕ มีนาคม ๒๔๕๗

ดำรงตำแหน่งนายช่างใหญ่ กรมไปรษณีย์โทรเลข และ
ผู้อำนวยราชการโทรศัพทแห่งประเทศไทย จนถึงอนิจกรรม

พ.ร.บ. ๑๐๒ ,, กพร.ร.ท.โทรศัพทโทรเลขของกรมไปรษณีย์โทรเลข ๑๒๖๑๗
พ.ร.บ. ๑๐๖ ,, กพร.ร.ท.โทรศัพทโทรเลขของกรมไปรษณีย์โทรเลข ๒๒๖๑๗
พ.ร.บ. ๑๖๖ ,, กพร.ร.ท.โทรศัพทโทรเลขของกรมไปรษณีย์โทรเลข ๒๒๖๑๗
กรมไปรษณีย์โทรเลข

ราชการพิเศษ

เป็นผู้แทนของ คณะอนุกรรมการ ไป ตรวจสอบเครื่องชุมสาย
โทรศัพท์ที่ กัวลาลัมเปอร์ สิงคโปร์ และยะโฮร์ ใน
สหรัชมลายู เมื่อ ๒๕ ส.ค. ๓๗

เป็นนายช่าง โทรศัพท์ไป ทำการ สำรวจวางสก็ม และกะ
ประมาณตั้งโทรศัพท์ที่ฐานทัพเรือสัตหีบ ตามคำขอ
ร้องของเสนาธิการทหารเรือ เมื่อ ๑๒ เม.ย. ๓๘

เป็นนายช่างตรวจการไป ทำการควบคุมและทดลองเครื่อง
ชุมสายโทรศัพท์ต่อเองที่บริษัท General Electric,
Coventry England เมื่อ ๑๖ ต.ค. ๓๘

เป็นอาจารย์ สอนวิชา ช่างโทรศัพท์แก่นักเรียนเทคนิค
ทหารบก พ.ศ. ๒๔๘๑-๓

เป็นกรรมการพิจารณาวางแผนผังเมืองนครหลวง เมื่อ
๑ มิ.ย. ๘๕

เป็นกรรมการ พิจารณา การขอพระราชทานเหรียญดุษดี-
มาลาเข็มศิลปวิทยา เมื่อ ๕ ส.ค. ๘๕

เป็นผู้แทนกรม ในคณะกรรมการ บัญญัติศัพท์ ภาษาไทย
เมื่อ ๓ ธ.ค. ๘๕

เป็นผู้แทนในการตั้ง อ.ก.พ. วิสามัญ พิจารณาหลักสูตร
วิชาช่าง เมื่อ ๑ ธ.ค. ๘๕

ได้รับการบรรจุเข้าประจำในกองอำนวยการคณะกรรมการ
ผสม กรมประสานงานพันธมิตร สังกัดกองบัญชาการ
ทหารสูงสุด และกรมบัญชาการทัพใหญ่ในกรณีฉุกเฉิน
คราวสงครามมหาเอเชียบูรพา ฯ พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘
ในหน้าที่อนุกรรมการไปรษณีย์โทรเลข (ได้เวลาราชการ
ทวิคูณตาม พ.ร.บ. บำเหน็จบำนาญทหาร ๒ ปี ๔
เดือน ๒๓ วัน) เมื่อ ๒๕ ม.ค. ๘๕ ถึง ๑๘ มิ.ย. ๘๗

เป็นกรรมการรับโอนกิจการเกี่ยวกับการรถไฟ ไปรษณีย์
สื่อสารและศุลกากรในดินแดนมาลัย ๔ จังหวัด เมื่อ
๓๐ ก.ย. ๘๖

ไปราชการ ต่างประเทศ ใน ประเทศ อังกฤษ เกี่ยวกับการ
สั่งซื้อเครื่องชุมสายโทรศัพท์ เมื่อ ๑ พ.ย. ๕๐

เป็นอาจารย์สอนนายทหารในวิชาช่างโทรศัพท์และวิชา
ช่างการสื่อสาร ณ กองสัญญาณทหารเรือ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๘๖

๗ เป็นอาจารย์บรรยาย “ การสื่อสารด้วยเครื่องมือสื่อสาร
(โทรคมนาคมทางสาย) ” ณ วิทยาลัยบ็องกันราชอาณาจักร
จักรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

๘ เป็นอาจารย์สอนนิสิตแผนกวิศวกรรมไฟฟ้า คณะวิศวกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖
ถึง ๒๔๕๕

๙ เป็นกรรมการก่อสร้างสนามบินพาณิชย์ เพื่อใช้เป็น
สนามบินสากลพาณิชย์ที่สนามบินดอนเมือง เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๕๐

๑๐ เป็นอาจารย์สอนที่ ร.ร. สืบสวนและสอบสวน กรม
ตำรวจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ถึง ๒๔๕๕

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

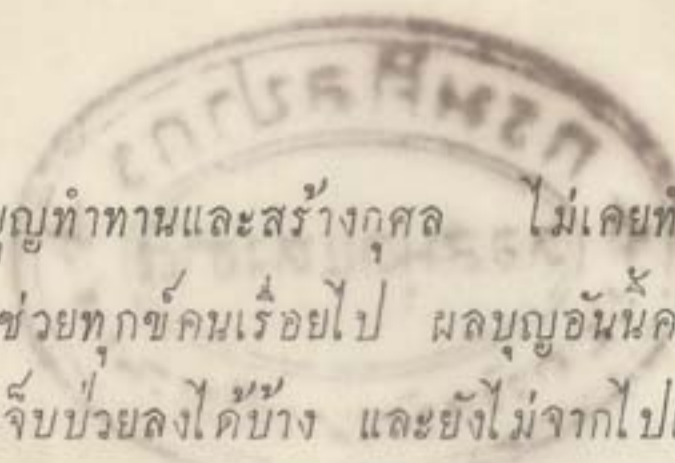
- ๒๕ พ.ย. ๘๒ ตริตาภรณ์มงกุฎไทย
- ๓๐ พ.ย. ๘๓ เหรียญดุษฎีมาลา, เข็มศิลปวิทยา
- ๒๐ ก.ย. ๘๔ ตริตาภรณ์ช้างเผือก
- ๓๐ พ.ค. ๘๗ เหรียญช่วยราชการเขตภายใน
มหาอาเซียบูรพา
- ๕ ธ.ค. ๘๒ เหรียญจักรพรรดิมาลา
- ๕ ธ.ค. ๘๔ ทวติยาภรณ์มงกุฎไทย
- ๕ ธ.ค. ๘๖ ทวติยาภรณ์ช้างเผือก
- ๕ ธ.ค. ๘๘ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย
- ๕ ธ.ค. ๒๕๐๑ ประถมาภรณ์ช้างเผือก

...แต่คุณสนิท

๒ มีนาคม ๒๕๐๓

ในที่สุดวันสุดท้ายของคุณสนิทก็มาถึง คุณสนิทจากไปอย่างไม่มีวันกลับด้วยความสงบ ณ โรงพยาบาลศิริราชเวลาประมาณ ๒๒.๕๐ น. ทั้งที่ทราบว่า วันจากของคุณสนิทใกล้เข้ามา เนื่องจากในระยะหลังนี้ คุณสนิททรุดโทรมจนผิดตา ร่างกายที่อ้วนสมบูรณ์สดชื่น ช่วงระยะเวลาผ่านไปเร็วเหมือนฝัน กลับทรุดลงเป็นระยะ ๆ แม้แต่ผู้ที่เฝ้าดูกันอยู่ทุกวันก็ยังไม่เห็นผิดตา ความรู้สึกในขณะนั้นไม่ทราบจะหาคำใดมาเขียนในที่นี้ รู้สึกตัวหายใจไม่สะดวก ตัวเล็กลง ไม่ทราบจะหามุมที่ไหนนั่งนอน ไม่อยากพบเห็นหน้าใครเลย ไม่อยากได้ยินเสียงเพลง เสียงเบื่กบานที่ไหน อารมณ์หงุดหงิดรู้สึกมีสิ่งหนึ่งบีบหัวใจอยู่ตลอดเวลา คิดถึงขนาดที่จะฟังเรื่องโรคของคุณสนิทจาก หมอ แต่ก็ต้องยืนรับฟัง รับการรักษาการรักษาทุกอย่างทุกเวลา คิดถึงพร้อมที่จะเป็นทาสหมอที่จะช่วยชีวิตคุณสนิทไว้ แต่หมอได้แต่บอกว่าโรคของคุณสนิทเป็นโรคที่ไม่มีทางจะรักษาให้หายได้ จะรักษาได้ก็แต่เพียงปะทั่งให้ชีวิตอยู่ต่อไปอีกพอสมควรเท่านั้น ความหวังของคุณสนิทเหลืออยู่น้อย ๆ จนใจคออ่อนแอที่สุด แต่ก็ยังหวังอยู่เสมอจากการให้เลือดและเปลี่ยนยาใหม่ คงจะช่วยให้คุณสนิทมีชีวิตอยู่ไปได้ยาวนานที่สุด โดยนึกเสมอว่าในชีวิตของ

คุณสนิทเต็มไปด้วยการทำบุญทำทานและสร้างกุศล ไม่เคยทำบาปทำกรรมให้แก่ใคร มีแต่คอยช่วยทุกข์คนเรื่อยไป ผลบุญอันนี้คงจะช่วยให้คุณสนิทค่อยคลายความเจ็บป่วยลงได้บ้าง และยังไม่จากไปเร็ว แต่ก็น่าเหมือนจะเป็นลางบอกให้รู้ว่าคุณสนิทจะต้องจากไปจริงๆ ทั้งที่ได้รับการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดีที่สุด หมอที่ประจำก็ได้ช่วยเหลือจนสุดความสามารถ คุณสนิทได้จากไปด้วยความสงบ ไม่มีอาการแสดงกระบวนการระวายเลยแม้แต่น้อย ยิ่งความเศร้าโศกเสียใจให้แก่ดิฉันและญาติพี่น้องมิตรสหายเป็นอย่างยิ่ง ตลอดเวลาการเจ็บของคุณสนิทฯ ไม่เคยแสดงความอ่อนแอให้ทุกคนเศร้าใจ พยายามระงับโรคทั้งหลายด้วยใจท่วงและเกรงใจผู้พยาบาล จนทุกคนเพิ่มความสงสาร และพยายามที่จะประคับประคองอย่างดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

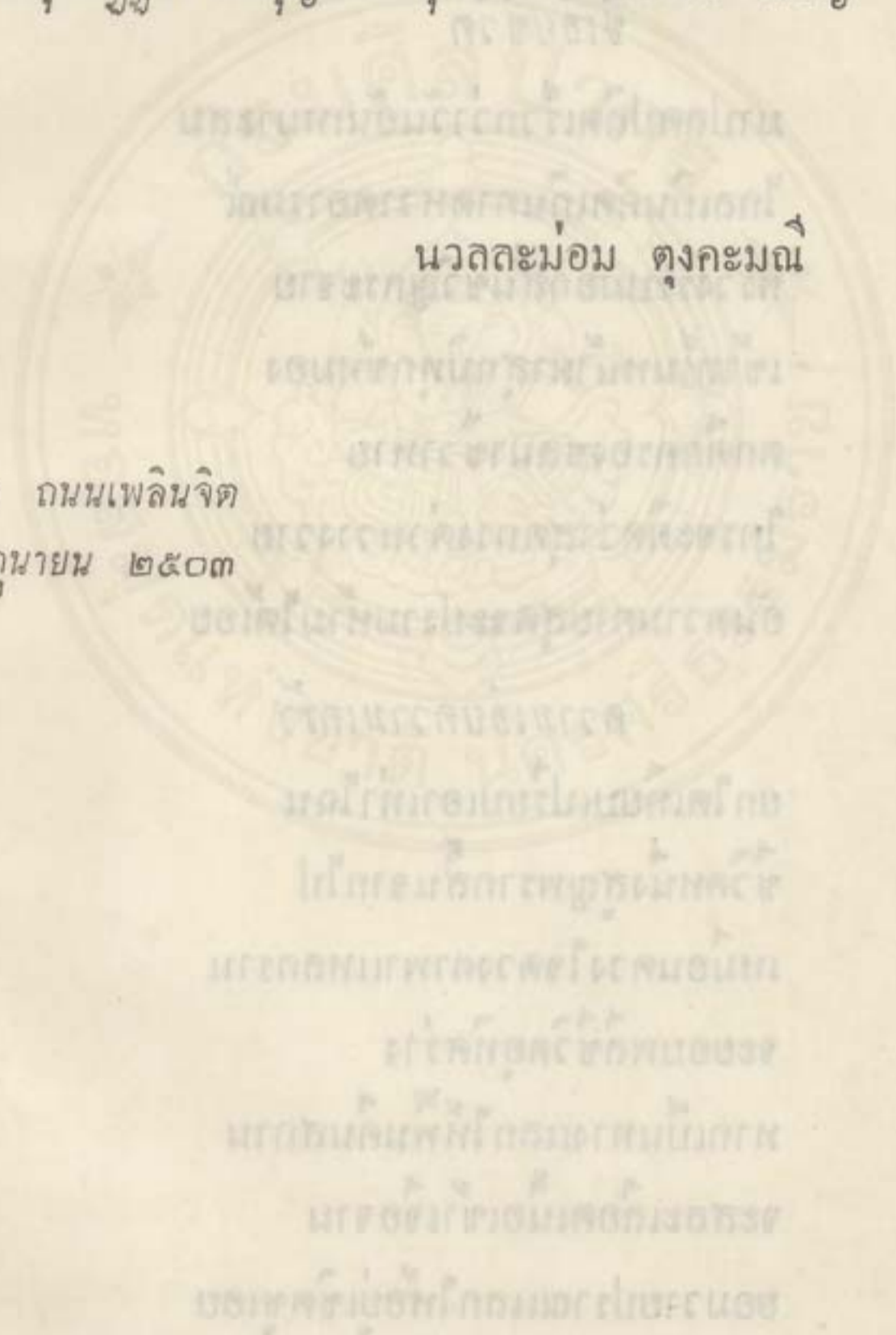
นับตั้งแต่วันที่คุณสนิท ตุงคะมณี ถึงแก่กรรมลงได้มีบรรดาข้าราชการกรมต่างๆ ในสังกัดกระทรวงคมนาคม สมาคมต่างๆ ท่านที่เคารพนับถือ ญาติและมิตรมาเยี่ยมคำนับศพ และร่วมเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญการกุศล อุทิศผลบุญให้แก่ คุณสนิท ตุงคะมณี ดิฉันขอขอบพระคุณในความอารีไมตรีจิตและเมตตาอย่างสุดซึ้ง หากคุณสนิท ตุงคะมณี ผู้ล่วงลับจะหยั่งทราบได้ด้วยญาณวิถีดุจคงจะโสมนัสยินดีอย่างยิ่ง

ด้วยเดชะอานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย บุญกุศลทั้งหลายที่ข้าราชการกรมไปรษณีย์โทรเลข องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย

กรมการทหารสื่อสาร ธนาการศรีอยุธยา มหรรณพารามสมาคม ท่าน
ที่เคารพนับถือ ญาติและมิตรได้ร่วมกันบำเพ็ญอุทิศ รวมทั้งกุศล
บุญราศี บุญฤทธิที่คุณสนิท ตุงกะมณี ได้ประกอบมาแล้วด้วยดี จึงเป็น
ผลดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของคุณสนิท ตุงกะมณี สามีที่รักได้ประสบ
แต่ความสุขอิฏฐวิบากมบุญผลในสุคติสัมปรายภพนั้น เทอญ

นาวลระม่อม ตุงกะมณี

๑๐๓๓ ถนนเพลินจิต
๒ มิถุนายน ๒๕๐๓

ดอกสร้อยไว้อาลัย

ซีเอชซี

มาปลดปลิดเร็วกว่าวันอันเหมาะสม

ไกลเกินคิดเกินคาดหวาดอารมณ์

ทรวงระบมอกสั่นขวัญกระจาย

เข้าเห็นหน้าฟ้าสุกมิทุกข์ห่มอง

ตกดึกครองชลนาชวาทาย

ใครจะคิดว่าสุดทางด่วนวางวาย

อันความตายสุดจะปรามห้ามได้เอ๋ย

ความเอ๋ยความเศร้า

ขกใดเทียบเปรียบเอาเท่าไฉน

ชีวิตหนึ่งสูญพรากรสจกไป

เหมือนดวงใจดวงตาพาเหลกgran

จะยอมพลชีวิตอุทิศร้าง

หากเป็นทางแลกให้พนคนสถาน

จะสละเลือดเนื้อเข้าเจอจาน

ยอมวายปราณแลกให้อยู่เชิดชูเอ๋ย

ว่าเอ๋ยว่าเหว

เคยสรวลเสสุขอยู่ในหมู่สหาย
เคยถนอมอมจิตค้ำชิดกาย
มาวางวายเหวว่าให้อาตุร
กระเสเสียงเคยก้งวาลมีผ่านก้อง
แหวตาสองเบี่ยมเมตตาพาดับสูญ
ความโอบอ้อมอารมณ์เกอกกล
สุขสมบูรณ์เคยได้รับดับสนเอย.

ความเอ๋ยความรัก

ยังตระหนักทุกฤดีมีลมหลง
ความอบอุ้นที่ได้รับประทับลง
บึกใจตรงทั่วถ้วนล้วนบุชา
รักการงานหน้าทมิบกพร่อง
รักพี่น้องมวลมิตรคิดขากหา
รักชอตรงคงอยู่คู่ภรรยา
รักทั่วหน้านับประเสริฐเลิศแล้วเอย.

ความเอ๋ยความดี

ยังมีใครในแดนนี้แน่นเหมื่อน
สักกักคนจะประสพได้พบเขื่อน
ดุจดังเดือนภาพนมดวงเดียว

ถึงเรือนกายวายไปไม่หวดกลับ
ยังประทับใจความดีไว้ให้คนเหลียว
จะสูญสิ้นสูญร่างเพียงอย่างเดียว
ความดีเห็นยวประดับไว้ไม่สูญเออ

โชคเอ๋ยโชคชตา

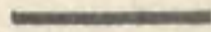
ลิขิตมาเช่นไรไม่แปรผัน
ประกอบคุณความดีทุกวัน
ยังไม่พ้นกฎทัณฑ์ต้องพลันวาย
แม้บุญกรรมทำไว้ได้เพียงนี้
คุณความดีมีมากถ้วนหลากหลาย
เกิดมาเปล่าคราวไปไร้เปล่าตาย
สิ่งสุดท้ายคือความดีที่สร้างเออ

วิญเอ๋ยวิญญาณ

จงไปสู่สุขสถานวิมานสรวง
พ้นความเกิดเวียนว่ายตาะทั้งปวง
อยู่ในห้วงวิมุติหลุดพ้นทัณฑ์
อันคุณงามความดีที่สร้างไว้
จะตรึงแน่นแผ่นไฟทไม่แปรผัน
มิสูญดับดับเลือนเหมือนอนชวัน
ชวักปักปลีคงอยู่คู่ฟ้าเออ ●

สารานุกรมธรรม

สารนสมเด็จ

คำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๗๘

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๕ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว

เรื่องของบทรูปนั้นไม่ใช่เคื่องญี่ปุ่น เคื่องตัวของตัวเองที่คาด
ผิดคิดว่าเขาทำด้วยไม้ฝนกอด อย่างที่เคยขอไม่อดได้ในกรุงเทพฯ เขา
ทำเพดานเรือน ราคาก็ไม่แพงเกินควรที่ญี่ปุ่นจะเอาไม่อดจนอดได้ แต่
เขาฉลาดกว่า เขากระต่ายแซมในแทนไม้ ทำให้รู้สึกตัวว่าโง่ไปมากนัก

ขอบพระเดชพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ททรงพระเมตตาโปรดประทาน
อธิบายเรื่องเมองตะกั่วไป เป็นการททรงพระอดสำหะเรียบเรียงโดย
ยดยาวอย่างถถจนด้อย่างยิ่ง เกนกว่าที่อยากทราบกราบทูลถามมานั้น
เป็นอันมาก แต่ไม่เสียหลาย เป็นประโยชน์ที่เกล้ากระหม่อมได้ความรู้
กว้างขวางออกไป และหวังว่าต่างที่จะมีประโยชน์แก่ผู้อื่น ที่มีใจใคร
ทราบต่อไปในภายหน้าก็ด้วย

เมื่อเกล้ากระหม่อมอ่านบทกชงครตอธิบายนั้น ต่างขอสะตุดใจ
ทำให้คิดประสมประเสเป็นขอควรตั้งเกดชน เห็นว่าควรกราบทูลถวาย
ต่างที่จะเป็นเครื่องประดับพระบัญญัติบาง บ้างดังต่อไปนี้

๑. ชื่อตำบล "ทงคก" เป็นสำเนาเดียวกับตำบล "พงคก" และสืบไปจนถึงทางเมืองเขมรคกตำบล "ไพรคก" อยู่ในแขวงกำพงสมคก แปลว่า คกเล็ก ๆ กคือเทวดสถานเหมือนกน ชื่อเทวดานรโคจรเป็นของตงชนเรียกในภายหลัง เมื่อเท สถานนรวางอยู่ในป่าแล้ว คำว่า "คก" ที่ชนกโทษของเราต่างทีละเป็นคำเขมร โดยทมิคำปรากฏอยู่ว่า "ทงคกมด"

๒. ประหลาดใจที่ว่าทำไมพวกนักปราชญ์ จึงไม่เห็นการก่อสร้างในเมืองเขมร ซึ่งเปลี่ยนแปลงมาจากแบบอินเดีย เกิดการระหม่อมไปเที่ยวได้เห็นทุกอย่าง ที่เป็นแบบอินเดียแท้ และฝีมือคนอินเดียทำแต่เดิวกมคือที่ตำบลไพรคกตามทกราบทลงมาในข้อ ๓ นั้น ที่เป็นแบบอินเดีย แต่เป็นฝีมือเขมรทำกม เช่นปราสาทที่ตำบลกมปราสาทเป็นคณ ที่เป็นแบบเขมรยังปนกับแบบอินเดียอยู่กม เช่นที่สถวนคม ที่เป็นแบบเขมรปนกับชวากม จะเป็นที่ปราสาทแปรรูปหรือบายนักจาไม่แน่นอนเสียแล้ว พอเกิดการระหม่อมเห็นกออกปากทัก คำสถวราชารยเขเคล็ดรับรองว่าจริง แล้วแกยงได้อินฉนัยค่อไปว่า พระเจ้าแผ่นดินของคทสร้างน เมื่อยงรันได้หนีหรือถูกเนรเทศออกไปอยู่เมืองชวา เมื่อกลับมาได้อ่ด้วยราชยคองจะได้อ้างชวาคคมาคคย สร้างปราสาทนจงเจอคคยแบบชวา ทางเขมรพวกอินเดียได้มาสร้างปราสาท แบบอินเดียลงก่อนแน่ อริฐกม หินกมแต่วเขมรทำตาม แก้วปรางค์เข้าหาปราสาทไม้ของเดิมของเขมร แต่กไม่เหมือนปราสาทไม้ไปทเดียว เพราะเหมือนไม้ได้ คงเป็นไปอีกอย่างหนึ่งตามทเห็นอยู่โดยมากในบคณทเรียกว่าปรางคเขมร ส่วนทางชวานนยังทูลไม่ถูก เพราะยังไม่เคยไปเที่ยวดู

๓. ไทเคยเห็นแผนที่ของวัดนาคา จะเป็นในหนังสืออะไรก็ตามไม่ได้
เขาตั้งหนังสือตัวโตไว้บนแท่นมลายว่า MALACCA ต้องเข้าใจว่าชื่อ
มะดากานันเป็นชื่อแหลมมลายูทางขึ้น ไม่ใช่ชื่อแต่เกาะมะดากานันหนังสือ
ซึ่งคงมีชื่ออยู่บัดนี้ ทางนักล่ามด้วยชื่อของทะเลซึ่งเรียกว่า "สเตรตส์ ออฟ
มะดากา" อยู่จนบัดนี้ ถ้าถือเอาเหตุนี้ ตามที่ปรากฏในพระราช
พงศาวดารว่า ไทยได้ยกกองทัพลงไปตั้งเมืองมะดากานัน ไม่จำเป็น
จะต้องลงไปตั้งเกาะมะดากาเลยจนกว่า

๔. "ไคเตนทรวงศ์" วงศ์แห่งพระเจ้าแผ่นดินชอนหน นาคจะคง
อยู่ในประเทศที่เป็นภรรยา

๕. "ตามรดงค" แปลว่านมคทองแดง จะหมายเอาอันใดที่ใน
นครศรีธรรมราช น่าสงสัยมาก ภาษาจีนนั้นเต็มตัว หนังสือของแกเขียน
ให้ถูกเสียงคนทั่วไปไม่ได้

๖. เรื่องทกษัตริย์ไคเตนทรวงศ์เล่มสี่ไปนั้น เป็นอุทาหรณ์
ให้เห็นได้ว่า กษัตริย์วงศ์ใด จะรุ่งเรืองกตด้วยรบ จะเสื่อมสูญกตด้วยรบ
เหมือนกัน

๗. พระราชกุไชยา ลักษณะเป็นชวาไม่กระดิกเลย

๘. พระพุทธศาสดากับศาสดาพราหมณ์ เห็นจะต่อสู้แข่งขันกันมา
มาก ที่เขากันคิดด้วยยกพระพุทธเจ้าเป็นนารายณ์อวตารกต หรือเอา
เทวรูปต่างๆ ไปประกอบทางศาสดาพุทธทางมหายานกต คงมีใคร
คนหนึ่งคิดอวดด้วยในครั้งหนึ่ง แมกระนั้นกตยังไม่เขากันได้เสมอไป
ที่ในเมืองเขมรเห็นสถานพุทธศาสดาทางมหายานกตรูปพระออก หรือ
นตถกแกเป็นฤษกม แกเป็นดอกจันทกม เขาใจว่าพราหมณ์ทำ

ได้ส่งหนังสือขงพิมพ์แจกในงานพระศพกรมหมื่นอนุวตน์มาถวาย
๒ เต็ม โดยทางไปรษณีย์ต่างหาก จะทรงสังเกตเห็นได้ในประวัติ เขา
เปลี่ยนเรียกพระโกศเป็นพระดอง ตามหนังสือสมเด็จพระบรมศพนั้น
แล้ว แม้ในหมายกำหนดการก็ได้เรียกเปลี่ยนไปแล้วเหมือนกัน

กราบทูลถึงหนังสือแจกงานพระศพกรมหมื่นอนุวตน์ นกขนั้นมาได้
ว่าในหนังสือปฐมกกา หรือปฐมมาลา ซึ่งหมอบรัดเลศพิมพ์ อนุมัติ "ไข
ใก้อยู่ในตะกร้า" นั้น ตอนที่เขาเอาตำราหน้าทมหาดเล็กมาพิมพ์ต่อ
ไว้ในหมวกกำหนดใจคิดของตงถวายเป็นการพระราชทานเพลิงศพ คือให้
จัดรูปเขียนชาวคอกคอกไม้กับท่อนจันทน์ นกแปลเอาว่า รูปเขียนชาว
คอกคอกไม้สำหรับทรงขมาศพ ท่อนจันทน์ (เป็นพื้น) สำหรับเผา
ศพ ภายหลังมาประดิษฐ์แก้ไขเป็นคอกไม้จันทน์ไปเสีย

ที่กรุงเทพฯ อากาศหนาวมาแล้ว แต่ฝนยังไม่สิ้น

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ทรง

★

บ้านจีนนามอน บั้ง

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล สมเด็จพระนริศฯ

เห็นลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน เป็นหนังสือคัดพิมพ์
ก้ออกชื่นใจด้วยรู้ว่าหญิงอำมาตย์แล้ว สมุด ๒ เต็มพิมพ์แจกในงาน
พระศพกรมหมื่นอนุวตน์ฯ ที่โปรดประทานมากได้รับแล้ว ขอบพระเดช

พระคุณเป็นอันมาก พระศัพกรมหมื่นอนุวตน์ฯ เมื่อตงทวง พระโกศ
ประกอบทองกุดน้อย หม่อมฉน ออก อยากว่า แห่อกพระเมรุจะ
ประกอบทองอย่างใด เห็นรูปในหนังสือพิมพ์ ฝาดองเป็นทรงหลังคา
ก็เข้าใจว่าประกอบทองกุดใหญ่ ถูกหรือไม่ แต่พระเมรุ นั้น เห็นรูป
ทรงในหนังสือพิมพ์ออกเสียใจ

ตั้งคาหะนประจวบหญิงโหดจะกตบกรุงเทพฯ หม่อมฉนจึงให้ถอ
จดหมายฉบับหนึ่ง และมีโอกาสฝากของให้พามาถวายด้วย ของถวายนั้น
เป็นของแปดกที่หม่อมฉนไปเห็น เขาทำขายในงานปีของโรงเรียนคอน
แวนต์ เป็นของทำในชนหัตถกรรม เบ็ดเตล็ดซึ่งหญิงโหด ได้ไปเรียนและ
คงจะเอาถวาย หม่อมฉนไม่ต้องพรรณนาในจดหมายว่าทำอะไรบ้าง ของ
ที่หม่อมฉนขอมาอยู่ในจำพวกที่เขาเอาของซึ่งจะทิ้งเสีย มาทำกตบให้ใช้
เป็นประโยชน์ได้อย่างหนึ่ง คือเอาจานเสียงที่สกเสียดแล้วมากดทำเป็น
กระบาย อีกอย่างหนึ่งเอาแผ่นตะกั่วย้อมสีต่าง ๆ ที่หอยชอกโกแถมมาดัด
บิดเป็นลายสามแฉก อนึ่งหญิงโหดกตบเป็นโอกาสที่จะฝากของ หม่อม
ฉนให้เที่ยวดูดูไม้ เวลานี้ดูไม้ที่ตจบบนชนแต่ลกของน แต่ว่ามาตาม
คราวเมตทุกวณพฤษ์สัค หม่อมฉนตั้งให้เขาขอจะใดหรือไม่ไคยังไม่
ทราบ ถ้าได้จะฝากมาเป็นของให้คุณ โคกับหลาน ๆ ที่เคียบใหญ่ ตั้งน
หลานที่ยงเด็กนน มีต กตาญปนาชายใหม่อย่างหนึ่งทำเป็นคนตงปาวา
ชุดเห็นแปดกดี หม่อมฉนจึงตั้งมาให้เงินคนตะอน

หม่อมฉนย่นคทไปรดเรื่องเมืองตะกั่วป่า ได้ตั้งมาถวายกับจดหมาย
ฉบับนอกคตหนึ่ง แต่ยังไม่จบเรื่อง จะยังมีตไปอีก เพราะเมื่อมานัก
รวบรวมเรื่องเมืองตะกั่วป่า อนึ่งเกี่ยวกับหัวเมืองทางฝ่ายทะเลตะวันตก

ชอบพระราชอัธยาศัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วย
มีความสัจจามภักตจงตรงเป็นพระพิทักษ์ธานี ตำแหน่งกงสุลสยาม
ที่เมืองสังคโปร์ ครั้นถึงสมัยเมื่อคบขันราคาด้วยชายคในยุโรป มี
พวกลฝรั่งและจีนพากันทำการขุดแร่คบุกในเมืองมลายูแดนอังกฤษมากจน
พระพิทักษ์ธานีทราบจากเมืองกระหมแร่คบุก จึงขอพระราชทานพระ
บรมราชานุญาตทำเหมืองขุดหาแร่คบุกที่เมืองนน ประจวบเวลาเมื่อเหตุ
สำคัญในทางการเมืองเกิดขึ้น ด้วยเมื่อฝรั่งเค้ดขุดคดองต์เอชเห็นว่า
ถ้าเร็วได้ คิดจะขุดคดองต์คดแอตมมลายูที่เมืองกระหมแร่คดอง ๑ เหมป-
เรอร์นะไปเดือนที่ ๓ ให้มาทาบตามรัฐบาตสยาม พอรัฐบาตอังกฤษ
ทราบข่าวก็ให้มาทาบตาม จะขอ เกาะสองแฉวงเมืองระนอง เป็น
เกาะเปล่าไม่มีบ้านเรือนผู้คน แต่อยู่ตรงทางเข้าตานา "ปากจั่น"
อันจะเป็นคดคดองต์คดใหม่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริว่า ถ้ายอมให้ฝรั่งเค้ดขุดคดองต์กระ อังกฤชก็คงพาด
ซึ่งเอาหัวเมืองในแหลมมลายู หรือมีคดคดองต์คดงักงพาดซึ่งเอาเป็น
อาณาเขต จะอย่างไรไทยก็ไม่มีกำลังพอจะรบพุ่งป้องกันได้ มีทางที่
จะรอดแต่อย่าให้ขุดคดองต์กระได้ จึงโปรดฯ อนุญาตให้เกาะสองเป็น
ของอังกฤษ ๆ เปดขนชอเรียกกันว่า เกาะจกชอเรียกขยับคน แต่ยงทรง
พระราชวิตกเกรงว่า ฝรั่งเค้ดจะใช้ขบบายอย่างอนมาคดงคดกคดคด
เมืองกระ จึงโปรดฯ ให้ยกเมืองกระขึ้นเป็นหัวเมือง และทรงคดงพระ
พิทักษ์ธานีเป็นพระยาอษฎงคดทศรักษาเมืองกระบุรี เขา
ใจว่าเพราะทรงพระราชดำริว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ถ้าพวกลฝรั่งเค้ด
บังอาจมาข่มเหงประการใด ก็คงคดองต์กระเทอนถึงอังกฤษ แต่จะเป็น

เพราะเหตุใดก็ตาม การที่ฝรั่งเศสจะมาซุกคดองกระในครั้งนั้นลงไป
โตคงพระราชประสงค์

เมืองระนองนั้น เดิมก็เป็นเมืองชนของเมืองชุมพร เมื่อใน
รัชกาลที่ ๓ มีजनเอกเกยคน ๓ แซ่คอ ชื่อชูเจียง (ผู้เป็นคณบดีกุด
ณ ระนอง) มาจากเมืองเอหมิงด้วยความซัดสน มารับจ้างเป็น
กรรมกรอยู่ที่เมืองบึง พอมทนจนบางกายไปตั้งร้านขายของอยู่ที่
โรงแถวในตลาดที่เมืองพังงา ไปได้ภรรยาและมีบุตรเกิดทนนหลายคน
(พระยาคำรงสุจริตฯ คอซิมก้อง เคยพาหม่อมฉันไปดูโรงแถวนี้)
พอตั้งโตโตกค้าขายขายชระค้อออกไปในหัวเมืองไทย ไปได้เข้าคัยท
ของเศรษฐีเมืองตะกั่วป่าคน ๓ (ซึ่งได้ยศเป็น ท้าว ในรัชกาลที่ ๔
แต่หม่อมฉันนกราชทินนามไม่ออกในเวลานั้น) ค้อเรือใบขนดำ ๓ (ซึ่ง
ลูกหลานเขารักษาไว้ หม่อมฉันได้เห็น) เทยวค้าขาย ไปเห็นที่เมือง
ระนองมีแรดบุกมาก จึงเข้ามากรุงเทพฯ คิดอ่านหาผู้พาเข้าหาสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ แต่เมื่อยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังฯ ที่
สมุหพระกลาโหม ขอประมุขผูกอากรคบุกเมืองระนอง เจ้าพระยาพระ
คลังฯ จึงทำประทวนตั้งให้เป็นหลวงรัตนเศรษฐี ตำแหน่งนายอากร
คบุกเมืองระนองมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ จึงย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ
เมืองระนอง ทำเหมืองแร่และเดินเรือในระหว่างเมืองระนองกับเมือง
บึงนนมาจนมั่งมี สามารถตั้งห้างไชยห่อ โภทองน ที่เมืองบึง
และบำรุงเมืองระนองเจริญเกินเมืองชุมพร พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ ให้ตั้งเมืองระนองเป็นหัวเมืองชนกรุงเทพฯ
และพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนหลวงรัตนเศรษฐีขึ้นเป็นพระยาฯ ผู้ว่า

ราชการเมือง และทรงตั้งนายคอซิมก้อง บุตร (ซึ่งได้เป็นพระยารัตน
เศรษฐี แล้วเลื่อนเป็นพระยาดำรงสุจริตในรัชกาลที่ ๕) เป็นหลวง
ศรีโหดหมพทกษ ตำแหน่งปลัดเมือง หม่อมฉันได้ฟังพวกตั้งกั
ณ ระนอง เขาเล่าให้ฟังเมื่อไประนอง และได้เห็นประทอนกับหนังสือญา
บัตรที่เขาปรึกษาไว้ในสมุด จึงได้ทราบเรื่องดังที่ตมา

เมืองภูเก็ตนั้น เดิมเป็นเมืองชนของเมืองถลาง แต่เป็นทมิ
ลบุกมาก ทงอยู่ใกล้ตลาดเมืองบึง ข้ายคบุกง่ายกว่าหัวเมืองอื่น ๆ
กรมการเมืองถลางคน ๑ ชื่อทต เป็นที่หลวงมหาดไทย ไปตั้งเขตแ
คบุกทเมืองภูเก็ตจำหน่าย ได้กำไรรอยจนเป็นเศรษฐี และได้เป็นเจ้า
เมืองภูเก็ตแต่เมื่อยังเป็นเมืองชนเมืองถลาง ในรัชกาลที่ ๕ นั้น พระยา
มณฑรสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) เป็นข้าหลวง ออกไปตั้งเขตเมือง
ถลาง ไปขอตั้งลาวพระภูเก็ท ทต (คือคุณหญิงเดื่อม) ให้นำชน
บุกคนใหญ่ (คือพระยามณฑรสุริยวงศ์ ชน) แต่งงานแต่ในรัชกาล
ที่ ๕ เพราะเหตุความเจริญของเมืองภูเก็ตในสมัยนั้น ประกอบกับความ
อุดหนุนของเจ้ากระทรวง จึงโปรดฯ ให้ตั้งเมืองภูเก็ตเป็นหัวเมืองชน
กรุงเทพฯ และพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนพระภูเก็ท (ทต) ชนเป็น
พระยาภูเก็ทโหดเกษตราภักษ

๓๐. ถึงรัชกาลที่ ๕ ทในยุโรปต้องการคบุกมากชน กัมพวกฝรั่ง
และพวกจีนเที่ยวหาทำเหมืองแร่คบุกมากชนแต่ทำกันแต่ในแดนอังกฤษ
ไม่มีใครกล้าเข้ามาขออนุญาตทำในหัวเมืองไทย เพราะไม่รับขนบธรรมเนียม
ไทยและไม่ไว้ใจรัฐบาลสยาม พระยาอษฏงค์ฯ (คณกมจิง) เห็น
ได้เปรียบด้วยเป็นขุนนางไทย และได้เคยทำเหมืองแร่คบุกทเมืองกระ

มาแต่ก่อน (แต่เผอิญทนนแรมน้อยไม่ได้กำไร) จึงเที่ยวตั้งบจชเก็บ
 ภาษอากร และจำนวนเงินหลวงที่ได้ในหัวเมืองทมแตรตบมาก & เมือง
 คอเมืองระนอง เมืองตะกั่วป่า เมืองภูเกศ และเมืองพังงา ฐแตร
 ทำฎกาตั้งเข้ามาทุกเถลา ๆ ถววย ขอฎกภาษอากรทง & เมืองหนโดยรวบ
 ประมุขเงินหลวงเพิ่มชนกกว่าเท่าหนงซงเคยได้มาแต่ก่อน ฎกาของพระยา
 อษฎงค ๆ ทำให้เกิดลำบากแก่วฐาบาด ด้วยพระยาอษฎงค ๆ เป็นคนใน
 บงคบบองกฤษ จะบงคบบัญชาไม่ได้เหมือนคนในบงคบบดยาม แต่จะ
 ใ้ไม่อนุญาต กทงผลประโยชน์แผ่นดินเลยเป็นอันมาก ทงจะบอกบดไม่ให้
 พระยาอษฎงค ๆ โทมณัสถยาก จะเป็นพระราชดำริ หรือสมเด็จเจ้า
 พระยาบรมมหาศรีศรีริยวงศ์คิดเห็นทางที่จะแกไม่ทราบแน่ โปรด ๆ ให้
 พระยามนตรีศรีริยวงศ์ (ซัน บุนนาค) แต่เมื่อยังเป็นเจ้าหมนเส่มอ
 ใจราช (ซงเป็นลูกเขยพระยาภูเกศ ทค) เป็นข้าหลวงเชิญทองตราตง
 ไปยังเมืองภูเกศ แตรเรียกผู้วราชการเมืองทง & มาบอกให้ทราบว่า
 พระยาอษฎงค ๆ จะขอฎกภาษอากรใน & เมืองหน จะไม่พระราชทานเขา
 กขอเพิ่มเงินหลวงชนอกเป็นอันมาก ถ้าอนุญาต พระยาอษฎงค ๆ กคง
 เข้ามามีอำนาจแทรกแซงผู้วราชการเมือง ทางที่จะแกไขมอย้อย่างหนง
 ถ้าผู้วราชการเมืองเหล่านหรวบผู้กภาษอากรในเมืองของตน ประมุขเงิน
 ใ้มากชนกกว่าพระยาอษฎงค ๆ ตามล่วน จะพระราชทานพระบรมราชา
 อนุญาตโดยทันท มีให้ตองว่าประมุขแข่งกับพระยาอษฎงค ๆ เวदानน
 พระยาเส่นาหุชิต (หุช ณ นคร) ยังว่าราชการเมืองตะกั่วป่า พระยา
 บวรวิษณุภร (ชำ ณ นคร ที่พระยาสมเฒ่าศรีรพการนับถือนัก) บุตร
 พระยาไทรทมาเป็นพระยาพังงาคนแรก เป็นผู้วราชการเมือง ทงตอง

มาเขาทหน้าเหมืองแร่คบุกในเหมืองนั้น ๆ ด้วยรู้ว่าพวกพ่อค้าเงินในเมือง
 บึงทอยากมาทำเหมืองแร่คบุกในเหมืองไทยมอยู่มาก แต่หากกจัดจะ
 ถูกไทยกคชจึงไม่กล้ามาทำ เมื่อผู้ปกครองบ้านเมืองรบเขาทนได้เสีย
 ด้วยพวกพ่อค้ากพากนยคนมาตั้งทหน้าการ เกิดกตั้งทำเหมืองแร่คบุกใน
 หัวเมืองเหล่านี้มากจน แททเมืองระนองนั้นเป็นแต่ห้างโกหงวนของ
 พระยาระนอง (คอชเจียง) คคักเงินมาเพมทน ขยายการทำเหมืองแร่
 โดยดำพงคน ไม่ชกชจนให้ผอนเขาไปเกี่ยวของแทรกแซง ไซแต่เท่านั้น
 ยังขอผูกภษาเมืองหลังสวนเมืองชนเมืองชุมพร ซึ่งเป็นทมแร่คบุกอยู่
 คอแดนเมืองระนองคานคระนออกนอกเมือง ค จึงเป็นเหตุให้ตั้งเมืองหลัง
 สวนเป็นหัวเมืองชนกรุงเทพฯ และตั้งนายคอชมเทก บุตรคนที่ ๒ ของ
 พระยารัตนเศรษฐี (คอชเจียง) เป็น พระจรรุยราชโกคากกร (ภายหลัง
 ได้เป็นพระยา ๆ) ผู้วราชการเมืองหลังสวน คอว่าขยายการค้าของ
 ห้างโกหงวนค่อไปถึงเมืองหลังสวนนอกเมือง ค แต่ทเมืองกระบุนนแร่
 คบุกมนอย พระยาอษฏงค์ ๆ ขาคทน ตั้งปตายชอดวายเมืองกระคน จึง
 ไปรบ ๆ ให้เดือนพระยาอษฏงค์ ๆ เป็นพระยาอนกตถยามกิจ ตำแหน่ง
 กงตถเยเนอราลตถยามทเมืองตงคไปร์ แต่ททรงตั้งนายคอชมบ บุตรที่ ๔
 ของพระยารัตนเศรษฐี (คอชเจียง) เป็นทพระอษฏงค์คกรักษา เมือง
 กระบุนนเป็นเมืองชนของเมืองระนองแตนนมา ส่วนเมืองถดางนนเมื่อ
 ความเจริญรุ่งเรืองย้ายไปอยู่เดี่ยวเมืองภเกตชงอยู่ในเกาะอนเดยวทน คอ
 มากลคตั้งเป็นแต่เมืองชนของเมืองภเกต.

(๒๕) กอชมบ (๒๖) กอชมบ (๒๗) กอชมบ (๒๘) กอชมบ (๒๙) กอชมบ (๓๐) กอชมบ (๓๑) กอชมบ (๓๒) กอชมบ (๓๓) กอชมบ (๓๔) กอชมบ (๓๕) กอชมบ (๓๖) กอชมบ (๓๗) กอชมบ (๓๘) กอชมบ (๓๙) กอชมบ (๔๐) กอชมบ (๔๑) กอชมบ (๔๒) กอชมบ (๔๓) กอชมบ (๔๔) กอชมบ (๔๕) กอชมบ (๔๖) กอชมบ (๔๗) กอชมบ (๔๘) กอชมบ (๔๙) กอชมบ (๕๐) กอชมบ (๕๑) กอชมบ (๕๒) กอชมบ (๕๓) กอชมบ (๕๔) กอชมบ (๕๕) กอชมบ (๕๖) กอชมบ (๕๗) กอชมบ (๕๘) กอชมบ (๕๙) กอชมบ (๖๐) กอชมบ (๖๑) กอชมบ (๖๒) กอชมบ (๖๓) กอชมบ (๖๔) กอชมบ (๖๕) กอชมบ (๖๖) กอชมบ (๖๗) กอชมบ (๖๘) กอชมบ (๖๙) กอชมบ (๗๐) กอชมบ (๗๑) กอชมบ (๗๒) กอชมบ (๗๓) กอชมบ (๗๔) กอชมบ (๗๕) กอชมบ (๗๖) กอชมบ (๗๗) กอชมบ (๗๘) กอชมบ (๗๙) กอชมบ (๘๐) กอชมบ (๘๑) กอชมบ (๘๒) กอชมบ (๘๓) กอชมบ (๘๔) กอชมบ (๘๕) กอชมบ (๘๖) กอชมบ (๘๗) กอชมบ (๘๘) กอชมบ (๘๙) กอชมบ (๙๐) กอชมบ (๙๑) กอชมบ (๙๒) กอชมบ (๙๓) กอชมบ (๙๔) กอชมบ (๙๕) กอชมบ (๙๖) กอชมบ (๙๗) กอชมบ (๙๘) กอชมบ (๙๙) กอชมบ (๑๐๐) กอชมบ (๑๐๑) กอชมบ (๑๐๒) กอชมบ (๑๐๓) กอชมบ (๑๐๔) กอชมบ (๑๐๕) กอชมบ (๑๐๖) กอชมบ (๑๐๗) กอชมบ (๑๐๘) กอชมบ (๑๐๙) กอชมบ (๑๑๐) กอชมบ (๑๑๑) กอชมบ (๑๑๒) กอชมบ (๑๑๓) กอชมบ (๑๑๔) กอชมบ (๑๑๕) กอชมบ (๑๑๖) กอชมบ (๑๑๗) กอชมบ (๑๑๘) กอชมบ (๑๑๙) กอชมบ (๑๒๐)

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๘

กราบทูล สัมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ๑ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัดถถึงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ได้รับประทานแล้ว.

เป็นพระเดชพระคุณ ททรวง พระเมตตา ตรัสแนะนำให้เขียนหนังสือ ถวายแด่น้อย การทำหนังสืออนนประธานอยุ่ที่ความคิด ถ้าคิดได้น้อยก็ เขียนยาวไม่ได้โดยเอง ถ้าคิดได้มากชยก็เขียนแค่น้อยก็ออกแต่ แต่พระ อดทนเรื่องนพพณแล้ว เพราะหญิงอามทำการได้แล้ว.

อยากทูลถามถึงคนสองคน พระยาเสนาสุจริต (นุช อนุคร) คนนี้ หรือมีชื่อไปเป็นเจ้าของพงงา ซึ่งมชขอเลี้ยงหนัก กับนายเดห้อวช ซึ่งเขารับราชการอยู่เมื่อเราเด็ก ๆ ดูเหมือนชอกกล่อม ไปปรคตงเป็น พระบริสุทธโธเทศการารักษผู้วาราชการเมืองตะกวดบ้าน เป็นดกใคร ประหลาดใจที่เมื่อเขาเป็นมหาดเล็กพูดเลี้ยงกรุงเทพ ฯ จนรู้ไม่ได้ว่าเป็น ชาวนอก พอไปปรคตงเป็นพระบริสุทธกกราบทูลเลี้ยงเป็นชาวนอกไป ทนท.

ขอพระเดชพระคุณ ที่ไปปรคตงประทานอธิบายเรื่องเมืองตะกวดบ้าน ตอนที่ ๒ ไปให้ทราบเกล้า ทำให้ได้ความรุชนคหนัก จะทูล "ตอด" ถวายในตางข้อที่รู้สึกในใจเช่นคราวก่อน แต่คราวนี้ไม่มมากขอ.

๓. ในหนังสือเก่า เช่นตำราประสมทองของช่างหล่อเป็นคัน ออก ข้อตะกวดแบ่งเป็นสองชนิด คือตะกวดนมอย่างหนึ่ง กับตะกวดเกรียบอย่าง หนึ่ง หรือออกนยหนังสือเรียกว่าตะกวดขาวกับตะกวดดำ เกด่ากระหม่อมได้ เรยณถามผู้รู้ถึงตะกวดที่ออกข้อไว้นนว่าผิดกันอย่างไร ได้คำอธิบายว่าถ้า

แต่เป็นแผ่นบางแล้วตัดออกไป ตะกั่วหนจะอ่อนนุ่มไปโดยระมัดม ตะกั่ว
 เกรียบจะถนุดงกรอบเกรียบ ตะกั่วขาวก็คอตตะกั่วมนนเอง ตะกั่ว
 ดากคอตตะกั่วเกรียบนนเอง โดยคำอธิบายอย่างนสนนษฐานว่า ตะกั่ว
 นมตะกั่วขาวเป็นตะกั่วตรงกับที่ฝรั่งเรียก lead ตะกั่วเกรียบตะกั่วดำเป็น
 ดิบก ตรงกับที่ฝรั่งเรียก tin คำว่าดิบกไม่มีในคำราประดัมทองของ
 บราณ น่าจะเป็นคำภาษาอนเขามาด้ภาษาไทยทหลัง ตามทกราบทง
 นโดยส่งดยว่าเมืองตะกั่วป่าเมืองตะกั่วทง จะมชอมากอนคำดิบกเขามาด้
 ภาษาไทย แดชอทครด์ทกวาชอเมืองทงสองผัดไวยากรณภาษาไทยน
 ถกอย่างยง ถ้าพุดทงทคนควรเรียกวาเมืองป่าตะกั่ว เมืองทงตะกั่ว คอ
 พุดทงตะกั่วจควรเรียกวาตะกั่วทง ตะกั่วป่า หรือหนงในแถบนนเดิมจะ
 เรียกวา แขวงตะกั่วหรือเมืองตะกั่ว ครนภายหลังแยกออกเป็นสอง
 ตำบลหรือสองเมือง จึงเกิดไม่เข้าใจตงถามกันว่าตะกั่วไหน คำบอกท
 จะให้เข้าใจจึงใช้คำป่า กับ ทง คอคำ ตะกั่วเป็นอธิบาย แดงกเลยคิดผัด
 ไวยากรณคอมา จะเป็นเช่นนใดกระมัง.

๕. เมืองตะนาวศรี กรมพระกำแพงเพชรได้ไปเที่ยวถึง ว่ายัง
 พุดไทยกันจอยจนทกวงนนเป็นพน พุดพมานนเป็นพิเศษจำเพาะคุดคอกกับ
 พม่า คุดจะเป็นอย่างมอญทเขามาอยเมืองไทยนเอง.

ตามททต "คอด" มาครวากอน มชอหนงซงอ้างว่า ปราสาท
 หนในเมืองเขมร ทำแกจากแบบอนเดยเขาหาแบบปราสาทซงทำคด้วย
 ไม่มาก่อนในเมืองเขมรนน ยังบกพรองอยซงคเหมือนกบพุดปด เพราะ
 ปราสาทซงทำคด้วยไมไมมเหตออยให้เห็นแเดว แดทจริงเห็นได้จากรูป
 ทเขานล็กไวดตามฝา.

เมื่อดานชนนหญิงจึงมาตา ว่าจะออกมาเฝ้าฝ่าพระบาท ถวายตัว
ทอศพระเนตรเห็นว่าหายเจ็บจนทจนชนแดง เกดากระหม่อมถามว่าจะ
มามกำหนดกวน เธอแสดงความประสงค์เป็นว่าจะมาอยู่ต้นของพระเดช
พระคุณแม่ว่าอยู่ได้ หากเห็นว่าอยู่ไม่ได้เพราะเจ็บอกก็จะกลับ เป็นทาง
ที่เกดากระหม่อมไม่เห็นด้วยเลย จึงเทศนาแก่เธอว่าถ้าไม่มีใครส่งของ
พระเดช พระคุณ เธอคิดเช่นนกคกรแดง แต่เมื่อมีคนส่งของ
พระเดชพระคุณแทนเธอได้อยู่แล้วก็ไม่ควรคิดเช่นนั้น เพราะว่าที่เธอ
เจ็บมาแต่ยังไม่ไช้น้อยมีคนเป็นอันมากเห็นว่าไม่พิน ทพินชนได้นั้นเป็นบุญ
หนักหนา แล้วจะกลับไปลองอีกว่าจะทนได้หรือไม่ ในทซึ่งอากาศ
ฉัดกันมาก ไก่ดจากหมอกที่ประจำคอยดูแลรักษา ทงกด้วยหูกมุกก
ไม่มกน ถ้ากลับเจ็บดังอกเป็นครั้งที่สอง จะเอาเป็นแน่ได้หรือว่าจะ
รักษาให้กลับพินชนได้อีก เห็นว่าควรไปเพียง ๗ วันเท่านั้น แต่เธออด
ไม่เห็นด้วย ด้วยความกตัญญูของเธอ เกดากระหม่อมก็หวังอยู่ว่า
ฝ่าพระบาท คงจะรู้สึกในพระทัย เห็นอย่างเกด้า กระหม่อมเห็นเหมือนกัน
คงจะตรัสได้เธอกลับไป.

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านจีนนามอน ปันง

วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล ถ่อมเตจกรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รับสายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน เรื่องที่
หญิงจางจะออกมาปันง เป็นด้วยเมื่อเชอบ้วยหนักคิดว่าจะไม่ได้เห็นหน้า
พ่ออีกแล้ว ครนอาการบ้วยของเชอพนขรุดักวารถอดพันความตายก็
อยากเห็นหม่อมฉัน หม่อมฉันเคยมีจดหมายตักเตือนให้รักษาตัวให้
หายสนิทเสียก่อน อย่าตองเลี้ยงภยจึงค่อยมา แต่ผิดกนมาหลายครั้ง
บคนหม่อมฉันอยากให้เชอมาแล้วหม่อมฉันจะห้ามปรามก็ส่งสาร ค่อยเห็น
ใจเชออยู่ว่าเชอจะคิดถึงและอยากเห็นหน้าพ่อสักเพียงไร ไม่ให้มากคง
เกิดโทมนัส ฝ่ายข้างหม่อมฉันเองที่จริงก็คิดถึงเชอมาก จึงได้อนุญาต
ให้มา แต่ตั้งใจว่าจะระวังตงท่านทรงพระดำริ ในเรื่องกลด้วยหูกมุกที่เชอ
ตองกินเป็นอาหาร หม่อมฉันเข้าใจว่าเชอคงวางการที่จะตั้งมาทุกคราว
เมต แม่จะบอกพรอง ทนกมกลด้วยแซกอย่างหนึ่งเหมือนกบกลด้วยหูกมุก
ไทย เป็นแต่ลูกเล็กกว่าและร็ดหวานด้กด้วยหูกมุกไทยไม่ได้ แต่อย่างไร
ก็คิดหม่อมฉันจะคอยสังเกต ถ้าเห็นเชอไม่สบายเมื่อใดจะรีบส่งกลับไป.

เรื่องชื่อเมืองตะกอบ้านน หม่อมฉันพบอธิบายเพิ่มเติมอยู่ใน
เรื่องสงครามระหว่างราชวงศ์ไคเตนทกับราชวงศ์โจเต-ทมิพ ซึ่ง
คอกเตอร์มัชฌมดาร์ชาวอินเดียแดง พิมพ์ไว้ในหนังสือเคเรเคอร์อินเดีย
(Greater India) เล่มที่ ๓ ภาคที่ ๒ ว่าในจารึกที่เมืองทมพมชอเมือง
ต่าง ๆ ที่พระเจ้าราเชนทรมหาราช ในโจเตราชวงศ์ให้กองทัพเรือมา
ตีได้ในแหลมมลายูเมืองหนึ่งชื่อ ตะเตต ตะโกดัม (Talait) คำ (Talai)

เป็นภาษาทมิฬแปลว่า “หัว” (Head) หรือ “จอม” (Chief) เขาเห็น
ว่าเป็นเมืองเดียวกันกับที่เรียกในหนังสือมัตถบทปัญหาว่าเมือง “ตักโกลา”
(Takkola) และที่เรียกในหนังสือภูมิศาสตร์ของปะโตเตมว่า “ตะโกลา”
Takola (ที่หม่อมฉันทอดไปแต่ก่อนแล้ว) และว่าอยู่ในแหลมมลายูทาง
ด้านตะวันตกไคกักระ (Isthmus of kra) (ตรงกับทเมืองตะกั่วป่า) อีก
ประการหนึ่งหม่อมฉันได้เรียกนายฉิม อักเซ็ง (คนทขนช่อในทีประชุม
อภิรัฐมนตรีเนื่องๆ) เป็นผู้ทำเหมืองแร่ที่เมืองตะกั่วป่ามาตาม เขา
ชี้แจงว่าจนเรียกคบบก ว่า เขยยะ เรียกตะกั่วว่า เขยยน ถอดว่าเป็นโลหะ ๒
อย่างต่างกัน ทเมืองตะกั่วป่ากับเมืองตะกั่วทองมีแต่แร่คบบก แร่ตะกั่ว
หามไม่ ได้ความเรื่องเมืองตะกั่วป่าต่อมาดังนี้

ขอที่ตรัสถามถึงพระยาเสนาสุคติ (นุช) กับพระตะกั่วทุ่ง (กัถอม)
นั้น พระยาเสนาสุคติ (นุช) เป็นบุตรเจ้าพระยานคร (น้อย) ได้เป็นผู้
จากราชการเมืองตะกั่วป่ามาแต่ในรัชกาลที่ ๓ ดังหม่อมฉันทอดไปในเรื่อง
เมืองตะกั่วป่าตอนที่ ๓ แต่เห็นจะแคลงกันกับตายพระหัตถ์ฉบับนั้น ไม่
มอภินหารแปลกประหลาดอย่างใดนอกจากมดกมาก แต่ถูกทมิฬช่อเลี้ยง
ปรากฏแต่ ๕ คน คือ พระยาเสนาสุคติ (เอี่ยม) ลูกคนใหญ่ได้เป็นผู้
จากราชการ เมืองตะกั่วป่า ต่อมาคน ๓ พระอิศราธิราชย์ (ช่อควัว
กระไรหม่อมฉันจำไม่ได้และไม่เคยรู้จักด้วย) ได้เป็นผู้จากราชการ
เมืองกระบี่ ชื่อยุไมชาถูกพวกเจ๊กของยฆาตายคน ๓ อีกคน ๓ คือ
พระบริสุทธิโศภณมิตร ช่อ กัถอม เคยเป็นนายเดห้อวูชแล้วได้เป็นผู้
จากราชการเมืองตะกั่วทุ่ง แต่บุตรพระยาเสนาสุคติ (นุช) คนเล็ก
ช่อพดอยเป็นคกั่วเพื่อน มาเคบใหญ่เขารบราชการเมื่อครั้งหม่อม

ฉันว่า มหาดไทย ได้เป็น ผู้ว่า ราชการเมือง กระจับกอน แล้วย้ายไป
เป็นผู้ว่าราชการ เมืองชุมพร ดมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวพระ
ราชทานราชทินนามว่า พระยาคงคาธาราธิบดี (ทรง แปลง มาจาก
พระยาเคางะธาราธิบดี) ต่อมาได้เป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลชุมพรอยู่
ตลอดจนเลิกมณฑลนั้น เคยลงไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองกระจับ กณ
หญิงของพระยาเสนาสุจิต (นุช) ทำราชการข้างใน เมื่อรัชกาลที่ ๔
ก็หลายคน หม่อมเสงี่ยม ในกรมขุนศรีราชฯ ที่เป็นมารดาหม่อมเจ้า
อุปพัทธพงศ์ ก็เป็นลูกพระยาเสนาสุจิต (นุช) เจ้าเมือง คนทม
อภินิหารมากทำฝ่ายตะวันตกคนคือ พระยาบริรักษ์ภร (เจ้า) ผู้ว่า
ราชการเมืองพังงา เป็นหลานเจ้าพระยานคร (น้อย) เรื่องวงศ์
ตระกูลของผู้ว่าราชการฝ่ายตะวันตก หม่อมฉนเตรียมใจว่าจะเขียน
ในเรื่องเมืองตะกั่วป่าตอนที่ตายที่ระถวายเป็นปีศาจหน้า ในปีศาจนั้น
ได้ตายมาอีกตอนหนึ่ง แต่ตอนที่ตายในปีศาจนั้นเรื่องแต่งเชื่อน
ออกจะฟังชานอยู่บ้างแต่ก็หวังใจว่าคงจะไม่ทรงถือโทษ

หม่อมฉนได้เรื่องใหม่เหมือนกับพบขมทรพย์ สำหรับทูตบรรเลง
ออกเรื่องหนึ่งด้วย ตั้งแต่หม่อมฉนไปเห็นพชตงตั้งฆราวาสโรมันคาโซลิก
ที่ได้เขียนทูตพรรณนาไปแต่ก่อน ก็นึกอยากเห็นพชบวชบาทหลวง
ตามญมาแดนนี้ ครั้นต่อมา ในกาลวันหนึ่ง ได้พบบาทหลวงอธิการ
วัดอัสสัมชัญในบึง หม่อมฉนถามว่าตามพชบวชบาทหลวงเมื่อใด
หม่อมฉนจะขออนุญาตไปได้หรือไม่ แกบอกว่าไม่มีขดของอย่างใด
ครั้นปีศาจที่หลวงมาแล้วหม่อมฉนได้รับหนังสือเชิญจากคณะโรมันคา
โซลิก ว่าจะมีพชบวชบาทหลวงในวันอังคารที่ ๓ ธันวาคมนี้ ขอเชิญ

หม่อมฉันไปดูคามประสงค์ จึงได้ไปคุยด้วยกนกกับหญิงพจน เขามพ
ระเบียบการแจกเหมอนควากยอน การพชพตกกกอกขนาด ทาดง ๒
ชวโมงครงจรงเสร์จ หม่อมฉันจรงตงใจวาเมอเขยนเรองเมองตะกัวบา
ถวายหิมตแถว จะเขยนเรองพชบวชบาทหตวงถวายตอไป ทำนอง
เตยวกับทเขยนเรองพชตงตั้งสมราชถวายมาแถวแตกอน

ควรมีควรรแล้วแต่จะโปรด

กิ่ง ๒๖ ๒๕๓๓

อธิบายเรื่องเมืองตะกัวป่า

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยวชิรเกบภายผลประโยชน์

๓๒. หัวเมืองฝ่ายตะวันตกกทง ๕ ทโคกถาวมา คือเมืองระนอง
เมืองตะกัวป่า เมืองภเกต และเมืองพงงา มสัตว์โดยเป็นทแรตบกกมาก
จรงมชาวเมืองหาเตยงชพควยชตแรตบกกขายไปตางเมืองมาไม่ขาด การ
ชตแรตบกกนจาคองมณาใหพอดางแยกคินทรายชอกจากแร จึงจะได้
ตบกก ใครจะชตแรตบกกจาคองคตหาเหมองนากอน จึงเรยกกการชตแร
ตบกกวา “ทำเหมอง” แถวเตยเรยกบริเวณทชตแรวา “เหมอง”
ดวยประการณะนตกษณะทำเหมองเป็น ๓ อย่างตางกน เรยกวา “เหมอง
แถน” อย่างหนง “เหมองคต” อย่างหนง และ “เหมองใหญ่” อก
อย่างหนง เหมองแถนนนถาหรบคนจนทำ รวาทแรมทไหนดงเวตาฝนคก
กไปชต อาศัยนาฝนทไหดหรือทชงชยดางเอาแรมาขาย เหมองคต
นนอาศัยเหมองนาอนมอยู่โดยธรรมคทา เช่นถาธารเป็นคตนดางแร ถานา

ในเหมืองมอญที่ราบใต้สุดแร่อยู่นคราบนัน ได้ผลมากกว่าทำเหมืองแต่
แต่ต้องลงทุน เพราะบางทีต้องทำทำนบเป็นคัน และจ้างกรรมกรทำ
การ คือเป็นสมุทนต์หรือหลายคนเข้ากันจนจึงทำเหมืองคุดาได้
เหมืองใหญ่หนาทัดด้วยเอาหินเข้ากุมเท แร่คุดมอญที่ไหน ถึงไหนอยู่
ห่างน้ำลึกเท่าใดก็ลงทุนขุดคลองหรือทำท่อทางชักน้ำ สำหรับล้าง
แร่มาจากภูเขาเตาที่ทางไกลจนถึงที่ขุดแร่ และจ้างกรรมกรทำงาน
นับด้วยร้อยและพัน ได้แร่แต่มีกำไรมากกว่าทำเหมืองอย่างอื่น ความ
คิดที่จะบำรุงผลประโยชน์ในหัวเมืองทั้ง ๕ จึงอยู่ในการทำเหมืองใหญ่
ใหม่มากขึ้นเป็นสำคัญ การทำเหมืองใหญ่หนาคงมีทุนมากอย่างหนึ่ง
กับต้องมีจำนวนกรรมกรมากด้วยอีกอย่างหนึ่ง ได้กุดาแล้วแต่ถึงการ
ที่ผู้ราชการหัวเมืองทั้ง ๕ ไปหาทุนมาจากเมืองบึง ด้วยกุเงิน หรือ
ชักชวนให้พวกจีนพ่อค้ามาเข้าหุ้นส่วนทำเหมืองในเมืองไทย แต่คนที่จะ
ใช้เป็นกรรมกรนั้น เมืองทั้ง ๕ จำนวนราษฎรน้อยมาแต่เดิม เพราะ
มีใครมทรานสำหรับทำไร่นา จึงต้องไปหาจ้างจีนใหม่ที่เมืองบึงเอา
มาใช้เป็นกรรมกร การพนมผลทั้งดีและร้าย แต่มีเรื่องเนื่องไปถึง
พงศาวดาร ควรจะแทรกอธิบายเรื่องจีนกรรมกร (กุด) ลงไว้ให้
พิสดารสักหน่อย

๓๓. เมื่อการทำเหมือง คุดก เจรญุ ชนในแหลม มลายู ตอน แดน
อังกฤษ พวกทำเหมืองใหญ่ทางพนมความลำบากจนกอน ด้วยในเมือง
มลายูก็มีคนพดเมืองน้อยเหมือนกัน เขาจึงแต่งทนายไปเที่ยวจ้างพวก
จีนที่ยากจนอยู่ในเมืองจีนมาเป็นกรรมกร โดยสัญญาว่า

ก. จะออกค่าโดยสารให้ทั้งขามาและกลับ

ข. จะให้ค่าแรงตามรายวันททำงาน ถ้าทำตต่อเดือน คิดถวกันจะได้ค่าจ้างราวเดือนละ ๓๐ ถึง ๕๐ เหรียญ

ค. นอกจากเงินเดือน จะให้อาหารเลี้ยงกบตทอยด้วย

ฃ. เมื่อกอนจะมา จะให้เงินล่วงหน้าไว้สำหรับเลี้ยงครอบครัวแล้วจึงให้มอไซ้จากค่าจ้าง

ง. ฝ่ายจันทรับจ้าง ต้องสัญญาว่าจะทำงานอยู่ ๓ ปี ถาหันหายหรือบิตพรอในระหว่างนขอมให้สงโทษอาญา

จ. วจจ้างอย่างนเรียกในภาษาองกฤษว่า Indenture Labour พวกจันต์มกรรมรับจ้างเป็นกรรมกรมาก จันท์จันใหม่เข้ามาในแหลมมตายเป็นส่ายอยเส่มอ มีพอค่าจนอกพวกหนงเห็นทางที่จะหาผลประโยชน์ได้ดวยคกรรมกร จึงตงบริษัทจตหนายไปอยู่ประจำตามหัวเมืองจัน คอยจ้างคนจันต์มายังเมืองตงคโปร้และเมืองบึง พวกนายเหมองใครจะตองการกรรมกรก็ไปว่าจ้าง (ซอ) จากบริษัท การหากรรมกรก็ส่งตงไปตงพวกนายเหมองที่ไม่สามารถจะไปหากุ้ได้เองตงเมืองจัน เป็นเหตุให้การทำเหมองแรตบุกเจริญช และมจันจันกตในแดนองกฤษตงหมนตงแค้น เมื่อบารงการทำเหมองแรตบุกในหัวเมืองไทย จึงอาศัยไปจ้างกรรมกรทเมืองบึง หรือรับพวกกรรมกรทหนนายจ้างทางแดนองกฤษมาใช้ เป็นเหตุให้เกิดมจันใหม่เป็นพลเมืองเพิ่มชในหัวเมืองส่ายตะวันตกเป็นอนมาก โดยเฉพาะเมืองภเกิดตงมจันใหม่มากกว่าจันจันพลเมืองทมอยแต่เดิม

๓๕. ว่าถึงผลตจวชางตในการททำเหมองแรตบุกมากช นหลายอยอย่างคช

ก. ใต้เงินค่าภาษตบุง (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
 ภาคหลวง) มากจนตามปริมาณตบุงที่ทำได้ อนุเป็นผลประโยชน์
 ที่ได้โดยตรง ยังผลประโยชน์ที่ได้โดยทางอ้อมก็ออกหลายอย่าง เกิด
 แต่มผลเมืองมากจนเงินภาษอากร อย่างอนกเพิ่มขึ้น ตามส่วนจำนวนคน
 ตามคำผู้ชำนาญการภาษอากร ในสมัยนั้น (หรือถ้าจะระบุต้งคือ
 พระยาดำรงสุจริต คอชฌมกอง ซึ่งเคยเป็นผู้ว่าราชการเมืองระนอง
 เป็นต้น) ก็ดำงว่าถ้าหากคนเข้าเมืองได้คน ๑ เป็นเชื่อได้ว่าเงินภาษ
 อากรจน ๒๕ บาท ภาษอากรที่เงินมากนั้น คือ

- ข. อากรฝืน
- ค. อากรสุรา
- ง. อากรบอนเบย
- จ. ภาษต้นคาเขาเมือง

กการทจตในหัวเมืองทง ๔ ครั้งนั้นเก็บผลประโยชน์ได้ต้งตวก
 เพราะให้ผู้ว่าราชการเมืองผูกภาษ และปกครองเมืองไปด้วยกัน ใน
 ไม่ช้าเท่าใดก็เก็บเงินภาษอากรได้เกินจำนวนที่รับผูกขาด เกิดเป็น
 กำไรแก่ผู้ว่าราชการเมืองคนละมาก ๆ ที่เป็นคนฉลาดในเคสรฐการ
 เช่นพระยาภูเก็ดและพระยาระนอง ยังคิดหาประโยชน์ด้วยเอากำไรใช้
 ลงทุนทำการอย่างอน เช่นสร้างถนนหนทางร้านตลาดและโรงแถวให้
 คนเข้า ทงทครองทุนให้คนเขามาตงค้าขาย ได้คัวเช่าและคอกเบย
 เป็นผลประโยชน์เพิ่มอนอกทางหนึ่ง ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่าและ
 เมืองพังงาก็เอาอย่างไปทำบ้างพอประมาณ ด้วยไม่ต้งนทคการค้าขาย
 ถึงกระนั้นถ้าจโดยทวไป การทจตครั้งนั้นกดำเรจประโยชน์ทง ๓

๓๕. คราวหนึ่งอชบายตั้งร้านขาย หมุดเกิดแต่พวกนายเหมือง
 คิดหาผลประโยชน์โดยเอาเปรียบพวกกุดด้วยอุบายต่าง ๆ เป็นวิธีเกิด
 ขึ้นในแดนอังกฤษก่อน จะพรรณนาแต่ที่มาปรากฏในเมืองไทย คือนาย
 เหมืองเขารับผูกขาดขาย ผืน ดิน และตงบอนเบยในตำบลตงเหมือง
 ของคน นอกจากนั้นคนตงตงชายของกินและของเครื่องใช้ต่าง ๆ ใน
 ตำบลนั้น ก็เป็นของนายเหมืองตงชายเอากำไรอีกชั้นหนึ่ง ก็เหมือง
 มักอยู่ห่างไกลบ้านเมือง พวกกุดที่อยู่ประจำเหมืองหลาย ๆ ร้อยต้อง
 ทำงานหนักตลอดวัน ถึงเวลาดังงานอยากหย่อนใจให้สุนัขบ้ายก็มัก
 พากันหนีเขาเดินเบยและลับผืนดิน หรือซอของที่ร้านของนายเหมือง
 หนีไปคนจรจัดจริง ๆ ก็ใช้เงินค่าจ้างที่ทำงานได้ให้หมดไปในกระบวนนั้น
 จนถึงต้องขอยืมเงินล่วงหน้าเป็นลูกหนายนายเหมือง กลายเป็นคนอนาถา
 ถูกกดขี่ขูดรีดและถูกเร่งเงินได้ความเดือดร้อน เพราะพวกกุดมีความ
 เดือดร้อนกันแพร่หลายก็เกิดการตงองย มีชน ๒ พวก เรียกว่า “ย
 หิน” พวกหนึ่ง “ปูนเถากัง” พวกหนึ่ง ต่างมีหัวหน้าเกลี้ยกล่อม
 พวกกุดเขาเป็นพรรคพวก ได้เป็นอันมากทั้งใน แดนอังกฤษ และแดนไทย
 ในไม่ช้า (จะเป็นในปีใดจำไม่ได้เมื่อเขียนหนังสือนี้) ก็เกิดเหตุ พวก
 กุดกาเรบชนทางเมืองระนองและเมืองภูเก็ต ถึงต้องรบพุ่งกันเป็นการ
 ใหญ่โต ที่เมืองระนองเจ้าเมืองกรมการระงับได้เอง แต่ที่เมืองภูเก็ต
 จำนวนเงินกุดมากกว่าไทยที่เขามาเมือง เจ้าเมืองกรมการและพวกนาย
 เหมืองสู้ไม่ไหวก็ได้แต่เอาตัวรอด รอดทหารกรุงเทพฯ และกำลังเมือง

ให้ได้จะให้ฉันบน ๑,๐๐๐ เหรียญ แล้วยกออกไปบ้านฉลองอก ครางน
ยกไปเป็นกระบวนทัพ มทงของแต่ตักถองสัญญา จำนวนผู้คนมาก แต่
ทางวัดฉลองกเตรียมการต่อสู้พร้อมสรรพ ได้รับกนวนหนึ่งพวก
กองทัพของยกแตกถลบมาอก แตนนพวกของยกครนครามไม่กล้าออก
เที่ยวปล้นราษฎรตามบ้านนอก ตามคำท่านเล่าเองว่า “ขอถวาย
พระพร รบเจกคมันไม่ยากอะไร เพราะเจก มันต้องกิน ข้าวต้ม
กลางวัน แต่ไทยเราไม่ตองกิน เมอรบกนทบ้านฉลองฉนวนน คอนเข้า
เมอกกองทัพพวกของยไปถึง พวกไทยเป็นแต่คงเอาก่าแพงวัดฉลองบง
คดวยงคอสั ครนถงเวธากฉางฉนวนพอพวกเจกตักถองสัญญาหยครบพา
กนไปกินข้าวต้ม พวกไทยก็แยกเป็นบักกาสัองข้างเขาระคตพวกเจก
เมอกาสถกน ประเคยวเคยวก็แตกไปหมด” คอมาไม้ซำกกองทัพหัด
เมองท โกลเคยงกบทงเรอรบ แะทหารเรอ จากกรุงเทพ ฯ ก็ออกไปถึง
ปราบปรามพวกกุดทกาเรบครงนนโคจนเรยบรอย

ทางแดนองกฤษรัฐบาดองกฤษกวดคคอย ด้วยเกรงว่าพวกกุด
ทำเหมองจะกาเรบชนเหมองกน แต่ไม้กล้าไซกาสถบงคบ คดวยจำนวน
จนกตในแดนองกฤษมมากตงหมนตงแฉน จึงไซอบายเขาใจหัวหน้า
พวกของย “ยหิน” แะ “ปนเถากัง” ให้คอยว่ากล้าวเกดย
โกลไม้ให้กตกาเรบ อย่างเคยงกนก็บอบายไซในกรุงเทพ ฯ ตงแต่
ครงสัมเคจเจ้าพระยาบรมมหาศรีรัยวงศมาจนในสัมย “กอมมิตต”
บงคบการกระทรวงนครบาด จนเกดเหตุพวกจนองยรบกนทบางรัก
ครงโรงตั้ง “ปล่องเหล็กยม” ของทางวนคเซอร์ ถึงคงสันามเพธาะ
บนถนนเจริญกรุงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ท่านคงจะยงทรงจำไดว่าปรักษากัน
โยเยอยู่ในที่ประชุมเสนาบคหลายฉนวนว่าจะควรทำอย่างไร ข้างกอม

มิตตจะให้กรมเมืองไปเจรจาว่ากล่าว แต่จะขอให้กรมยทชนาธิการ
 จัดทหารไปตามหลังเป็นกำลังรักษาตงทตของกอมมิตต ฝ่ายกรม
 ยทชนาธิการปรึกษากันเห็นว่าทำเช่นนั้น จะเอาทหารไปให้เจกตหมัน
 เหมือนอย่างเคยตหมันกรมเมืองมาแต่ก่อน ถ้าจะไปรบ ๑ ให้ทหาร
 เกยวของขอให้กอมมิตต มอบการปราบ องยครงนนให้ทหาร ทำแต่รับ
 ผิดชอบเป็นเค็ดขาด ในที่สุดกอมมิตตรบในทประชุมเส่นาบคี่ ว่าถ้า
 ไม่สามารถจะให้องยเตกรรบกันใดก่อนวันที่ ๒๓ มิถุนายน จะยอม
 มอบอำนาจให้กรมยทชนาธิการ รบผิดชอบ ในการปราบ องย ท
 หม่อมฉนจาโตมนคงเพราะวันที่ ๒๓ มิถุนายน ตรงกับวันเกิดของหม่อม
 ฉน เมอคนวันที่ ๒๐ หม่อมฉนไม่ได้อเข้าไปประชุม เพื่อจะนอนพักสำหรับ
 ทำบุญในวันที่ ๒๓ ในกลางคนวันที่ ๒๐ นนพอเลิกประชุม ส้มเค็ด
 พระราชบิศดาบรมพงคำภิมช ๑ กับ พระองคทาน ก็เสด็จไป ปลุกหม่อม
 ฉนลงบ้าน รบตวงขนรตมายังศาลายทชนาธิการเจดาราจ ๒ นาฬิกา
 มาปรึกษาเตรียมการกันอยู่ยงวัง พอสว่างกรมพระนเรศวงกรก็เสด็จมา
 บอกว่าพวกองยเอาปืนใหญ่ขนตงจะยิงกัน นครบาดห้ามไม่ให้แล้ว
 กรมยทชนาธิการถงมอปราบองย ด้วยกำลังทหารบกทหารเรือ ในวันที่
 ๒๓ มิถุนายน แทนทำบุญวันเกิดของหม่อมฉน จับได้พวกองยมากกว่า
 พันคน เราเลยต้องผลตคนไปนอนเฝ้าองยทชงใจในหอชนดาของศาลา
 ยทชนาธิการ (ที่เป็นกระทรงกลาใหม่เค็ดวัน) ต่อม้ออกเป็นหลายวัน
 เพราะปราบครงนนแตนนพวกองยจงใดกตวรฐูบาด ไม่กล้าทะนงศกค
 อย่างแต่ก่อน ขอขบขนนนพอรฐูบาดองกฤษทางแหลมมตาย รัว่าไทย
 ใช้กำลังปราบองยใดกคกคกขนมมาบาง ออกประกาศตั้งให้เจกองย

๒๘๑
ทงยหนแจะปนเถากงมใหม่คอปไป เรายงพตกนเวตากนกลางวันทศาธา
ยทธนาธิการ ว่าองกฤษเอาอย่างเรา ทหมอมณเชอนเอาเรื่องปราบ
๒๘๒
องยท "ปตองเหลยม" มากถาว เพราะมแต่พระองคทานกบคว
หมอมณทรเรื่องอยดวกน ผูอนในเวตานเห็นจะไมม่ใครรู หรือรู
แต่ตมเดี่ยหมคแฉงทงหน เราคยอวตกนเองคกไม่บาปกรรมอนใด
เรื่องอธิการแ่มวคณตองยงมสาธาคคคอปไปอก เมอปราบพวก
กุดลาเรบในเมองภเกศดำเรจเรยบรอยแฉง พระราชทานบาเห็นจความ
ชอบอธิการแ่มควตงให้เบนท พระครวดีทของศาจารย์ ตำแหน่ง
เจ้าคณะใหญ่เมองภเกศคองยวตคณตองคตมา เกยวคคณคความคักค
ดีทของพระครวคณตอง ทสำมารคคคองชาวบ้านคณตองให้คองสุชนะ
๒๘๓
เจกคองหน ระบุคตองเจอนคนทงหลายนบคคองอย่างจว่าเป็นผวเคษคน
๑ แต่คองทานเองมคคองคองจว่าเป็นผวเคษคองอย่างไร ถึงกระหนกมเรอง
๒ เนื่องจากราชฎรนบคคองพระครวคณตองคตมาอภยคยว คคองในกาตคอง
๓ หนงมพวกชาวเมองภเกศ ๔-๕ คคองยงกนแฉงเรอไปหาปตาในทะเล ไป
๔ ถกพายเรอจวจะถึงอปปาง คคองในเรอบนบานศาลกล่าวเจ้าผแ่งคคอง
๕ คคองคณตมกไม่ส่งบ เมอคคองคคอง คคองหนงจงออกปากจว่าถารอคคองคคองไปบค
๖ ทองจรวพวคคอง พอบนแฉงคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคอง
๗ เมองภเกศจงพากนไปขอบคคองทงท่านพระครวคณตองแฉงน แต่แรกท่าน
๘ ไม่ยอม คคองจจะบคคองคคองอย่างพระพุทธรูปอย่างไร พวกเห็น่านก
๙ เผ่าอณวอนจว่าถาท่านไม่ยอมให้บคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคอง
๑๐ แฉงว ท่านพระครวไมรูทจจะชคคองอย่างไรคคองยอมให้บคคองคคองคคองคคองคคอง
๑๑ เอานาตูปให้เบยงแฉงเอาทองบคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคองคคอง

ท่านเคยบอกแก่ม่อมฉันว่าถกบิตทองหนักไม่ได้ขายเลย เพราะมันคนตรง
ทบิตของรับจ้างเขาใจช้าไม่ได้ แต่เมื่อกศัพทเรื่องบิตทองพระครูวัด
ฉลองรู้สึกแพรวพราวออกไป ใครเจ็บไข้หรือมีเหตุขัดข้องอย่างไรก็มัก
บ่นบิตทองท่านพระครู จนเกิดเป็นธรรมเนียมขึ้นในเมืองภักเกต หม่อม
ฉันออกไปเมืองภักเกตท่านพระครูวัดฉลองมาหา เคยเห็นหน้าแข่งทอง
ต้องข้างเป็นทองเถอกท่านบอกว่าพอเดินเขามาถึงเมือง คนหนักขอบิต
ทองคนหนักขอบิตทองด้วยอ้างว่าได้บ่นบวมใจขอแก้บ่น ท่านก็ไม่รู้ที่จะ
ขัดเขาอย่างไร หม่อมฉันออกนึกถึงนุกชนมาจึงว่า “ผมก็ไม่ได้บ่น
แต่จะขอบิตทองบ้างท่านจะว่าอย่างไร” ท่านก็มีอุบายด้วยเบ็ดจิวรให้
บิตตรงที่หน้าอก ว่านี่เป็นเจ้าเป็นนายจะไปบิตที่แข่งราหาสมัครไม้ ที่
หลงนามเรื่องแปดกประหลาดเกิดขึ้น ด้วยมีเด็กหญิงลูกสาวชาวดลาด
คนหนึ่ง ปรอดหัวกวรอนบางเจกน้อย แต่เป็นคนคะนองชอบพูดอะไร
โง่งๆ ออกปากพูดเล่นว่า ถ้าหายจะบิตทองที่ลบของขรวพอวัดฉลอง
ครนหายเจ็บกเสยลม ค่อมมาไม่ช้ากกลบเจ็บอก คราจนมีอาการให้จก
เสียดเป็นกำลัง พ่อแม่รักษาอย่างไรก็ไม่หาย นึกผิดใจจึงถามลูกว่า
ได้บ่นบานคำถกต่างไว้อย่างไรบ้างหรือไม่ ลูกสาวจึงนุกชนได้ถกบ่น
ว่าจะบิตทองที่ลบของท่านพระครูวัดฉลอง แต่จะบอกก็อดตั้งใจอำพราง
เสยจนอาการโรคร่ำเริบหนัก เหลือทนจึงขยายความจริงให้พ่อแม่รู้ พ่อ
ก็ไปบอกท่านพระครูๆ ขัดใจว่าใครจะยอมให้ทำอย่างนั้นได้ ฝ่ายพอก
ว่าถ้าเช่นนั้นลูกสมตายจะว่าอย่างไร ท่านพระครูก็ใจ จึงคิดเป็นฉนวน
กรรมนงทบไม่ถกเท่าให้บิตทองที่ปลายไม้นน เผอญเด็กหญิงนั้นได้
บิตทองปลายไม้เท่าท่านพระครูแล้วก็หายเจ็บ ไม่เท่าท่านพระครูก็เสย

บรมมหาศรีสุริยวงศ์ พระเมรุหนเขาทำการประดับประดาสะอาด
ประณีตเรียบร้อยดี แต่โครงใช้โครงพระเมรุทรงสมเด็จพระชาย เพาะจะ
ไม่ต้องใช้เงินมาก โครงเมรุเท่านั้นทำได้คิดจะเซธา เมื่อทอดพระเนตร
ในรูปถ่ายจึงเห็นไม่ดี ส่วนการประดับประดาเป็นของละเอียด ย่อม
เห็นไม่ได้ในรูปถ่ายทั้งสี่รูปพร้อมด้วย

ได้รบประทานอธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า ตอนที่ ๓ มากับตาย
พระหัตถ์คราวนควย เป็นพระเดชพระคุณต้นเกล้า คราวนั้นไม่มีขอท
ก้อความเห็นชนให้ทูล " คอต " มีแต่ได้ความรู้แจ่มแจ้งทุกประการไป
มีหลายข้อที่สงสัยมาแต่ก่อน เช่น พระยาจรรยาภวโกลากร (คอซิม
เต็ก) เป็นต้น เหตุไรจึงมาตั้งรกรากอยู่เมืองหลังสวน ก็ได้ทราบ
ความแจ่มแจ้งตามที่ได้ตรัสอธิบายไปคราวนั้น ออกขอหนังสือฝรั่งเค็ด
ขอขุดคลองกระหน ได้ทราบแต่ในชั้นที่มาในรัชกาลที่ ๕ ไม่ทราบเลย
ว่าเคยขอมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๔ คราวหนึ่งแล้ว ในข้อที่ตรัสอธิบายถึง
การตั้งเงินจากภูก่เกิดเปลี่ยนเป็นตั้งทางแบงก์ พออ่านถึงตรงนั้นกนกชน
ได้ถึง " เมอคันตะใจแบงก์ " ทันท ตั้งใจว่าจะทูลคอตแต่ก็ทรงระงก
ได้ ครัสอ้างถึงไว้ในภายหลังเลยเสร็จแล้ว

ขอประทานกราบทูลความสงสัยขอหนังสือ พบในหนังสือพระมัตย
คำหลวงเขาคพมพแจ่งงานศพ ในนั้นเรียกเกาะดังกล่าวว่า " ตามุพณ
ณยที่ป " แปลว่าเกาะแผ่นทองแดง เห็นคล้ายกับชอนครศรีธรรมราช
ซึ่งได้ทรงตรวจพบว่าเป็น " ตามรดิค " จะหมายความว่าสืบมาแต่
เกาะดังกล่าวได้กระมัง

มีเหตุมากระทบให้เกิดความไม่ใจที่จะทูลถามปัญหาชน ๒ ข้อ คือ

๑. คำว่า "พระบาง" จะมีความหมายว่าอย่างไร มีเมืองชอ
 อยางนนทนครสวรรค์แห่งหนึ่ง ในแขวงตากกวมเมืองชออยางนน
 อกแห่งหนึ่ง พระพุทธรูปชออยางนงกมองคหนึ่ง เคยเขาเข้ามาไว้กรุง
 เทพฯ แต่เกล้ากระหม่อมไม่เคยเห็น เขาจากเป็นพระยงอยางคหนึ่ง
 นนเอง ชอพระองคหนึ่งเห็นจะเรียกตามชอเมือง

๒. ชายเจริญใจออกไปทำทางรถไฟกดับเข้ามาเยี่ยมบ้าน มา
 ถามชนว่า "กมภวบี" แปลว่าอะไร เกด้ากระหม่อมกออกจะจน ถ้า
 แปลตามศัพท์กกว่า หนองหม้อ แต่วาชอเดิมของมนจะชออะไรกหาทราบ
 ไม่ เคยได้ยินชอ "หนองบัวดาก" มอย แต่จะอยู่ทไหน จะเป็นทเดียว
 กนหนหรือมไซกไม่ทราบ แต่อยางไรกดี "กมภ" แปลว่าบัวชนิดใด
 ไม่ได้เคย ตกชยว่าในหนังสือชงหลดวงจจครวาทการแต่งไว้โนเมื่อไป
 ในกองช้าหลดวง ประชมปรึกษาเรื่องแม่น้ำโขง แปล "กมภวบี" ว่า
 "บงจระเข้" เกด้ากระหม่อมร้องค่านว่ไม่ได้เบ็นอนชาด จระเข้นน
 ภาษาบาดเรียกว่า "กมภโต" ถ้าเรียกว่า "กมภดวบี" จึงจะแปล
 ว่าบงจระเข้ได้ คิดว่าถ้าพระบาทกทรงทรงทราบก่าเนคเดิม จึงทูลถาม
 มาเพื่อเรียนให้รู้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

บ้านชนนามอน บึง

วันที่ ๑๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

ทูล ถ่อมเตจกรมพระนริศ ฯ

หม่อมฉันได้รบสายพระหัตถ์ถอบดวงนท ๗ ธันวาคม มีความ
 ครัดถามมาในสายพระหัตถ์ถน ๓ ขอ หม่อมฉันต้องทูลขอทเถาเรื่องขอ
 พระบางและขอ "คามุพปณฺณยทป" เพื่อกนหากความรุให้ใดกอนจ
 จะทูลอธิบาย แต่เรื่องขอเดิมของเมืองกมภวาบ กับตำแหน่งแห่งท
 คาบตหนองบัวฉาภน หม่อมฉันทราบพอจะทูลอธิบายได้ในจดหมาย
 ฉบับน เมืองกมภวาบนั้นเดิมชื่อวาบ "บงหมอ" อยรมหนอง
 หารคองต์คางเหนอ ยกชนเป็นเมืองกมภวาบเมื่อในรัชกาลท ๕ เรื่อง
 คาบตหนองบัวฉาภน เมื่อหม่อมฉันชนไปตรวจราชการมณฑลอุดร
 ได้สอบถามว่าอยู่ที่ไหน เพราะเห็นเป็นทสำคัญมขอในพงศาคดาร เมื่อ
 ครึ่งถ่อมเตจพระมหาธรรมราชาธิราชยกกองทัพชนไปช่วยพระเจ้าหงส์
 วดคกรงศ์รัตนาคนหุค พาพระนเรศวรราชบุตรไปด้วย เมื่อไปถึง
 หนองบัวฉาภพระนเรศวรไปประชวรออกทรพิษ พระเจ้าหงส์วคจ
 อนุญาตให้กองทัพไทยกลับตงมา ออกกรงหนงในรัชกาลท ๓ กรง
 รัตนโกสินทร เมื่อเจ้าอนเวียงจันทเบนกบฏยกกองทัพตงมายคเมือง
 นครราชค้มา ครนรจาทในกรง ฯ เตรียมกองทัพใหญ่จะยกชนไปจ
 อยหนกลับไปตงรบทหนองบัวฉาภ ได้รบกับกองทัพไทยเป็นต่ามารถ
 เมื่อหม่อมฉันไปไครบคางแจงทเมืองอุดรว่าหนองบัวฉาภนคอ เมือง
 กุมทาลัย ซึ่งยกชนเป็นเมืองเมื่อในรัชกาลท ๕ หม่อมฉันกลับตงมา
 กรงเทพ ฯ ได้มีทองตราตั้งให้เป็ลยนขอ เมืองกุมทาลัย ซึ่งตตตงเป็น

แต่ไปตกรถยนต์ที่เมืองอโปห์ เมื่อกลับมาถึงบ้านหม่อมฉันไปเยี่ยม
ศรีสวณีย์บอกว่าอาการอื่น ๆ คุกหายไหมดแล้ว ยังมีแต่เจ็บอยู่ในพระนาภี
นั้นไม่หาย แต่พระกำลังของเธอลงลงเป็นลำดับมา ถึงจนรถชน
บันไดต้องพียงมาหลายเดือนแล้ว เธออดสำหรั่งใจมาหาหม่อมฉันเป็น
ครั้งแรกตายเมื่อมารดาส่งกรานคืบนี้ แคนนุกได้ใจออกจากที่ประทับ
น้อยลง เมื่ออยู่บนตาคานก็จะทรงพระดำเนินไปห้องซึ่งกตองพียง ต่อมา
ถึงต้องบรรทมอยู่กับพระแท่น เธอว่าพระองค์มานานแล้วว่าไม่หายได้
คิดเหมือนจะได้อั่งเสียดระเตรียมใจตลอดเรื่อง มีอาการที่แปลกเป็น
อาการจรเกิดชนลัก ๓ ครั้งมาแล้ว หม่อมฉันเพราะเห็นพระโลหิตในพระ
เศียรแตก ถ้าแตกที่ไรก็เกิดอาการชักและตั้งพระสตินิ่งแนไปนาน ๆ แต่
หม่อมฉันอดเนื้อรอกอเมริกันทนแกลใจดี ประกอบด้วยความแข็งแรงของเข
เองก็กลับฟื้น หม่อมฉันไปเยี่ยมถึงคุยกินได้ เป็นอย่างนั้นมา ๒ คราว
แล้ว ถึงคราวเห็นจะเป็นเพราะหม่อมฉันกำลังตั้งพระชนม์ ได้ยินว่า
เธอได้สั่งไว้ให้เฝ้าพระศพที่บึงนั้น เวदानเอาพระศพใส่หีบอย่างฝรั่ง
ตั้งไว้ที่ตาคานนี้ กำลังพูดจาติดต่อทางสัมเด็จพระปกเกล้าฯ และ
ทางในกรุงเทพฯ ว่าจะเอาพระศพไว้ ๑๕ วัน แล้วจะทำฌาปนกิจที่ ณ
วัดบึงบองระดัง ด้วยเขาทำเมรุไว้สำหรับเฝ้าศพคนไทยที่นั้น ดั่งระอาดระอา
นดี เมื่อวันที่ ๑๑ หม่อมฉันไปเยี่ยมพระศพ เห็นจิตที่ตองใจในห้องรับแขก
เรียบร้อยใจ ด้วยการพระศพเจ้านายเคยเห็นอย่างหรือหรือนิตามา
แล้ว มาเห็นจิตตามประสาอยาก แคร่รู้ดีกว่าจิตด้วยน้ำใจทุกสิ่งทุกอย่าง
มิได้ทำแต่ตามเคยตามธรรมเนียม ก็ชวนให้สนใจแทนที่สถิตถ้ำศรีศรโคศ

หม่อมฉันขออนุญาต เจ้าภาพจะไปทำบุญ อย่างงาน หน้าศพรายสัปดาห์
ถวายในวันเสาร์

เวลานั้นลูกหลานของหม่อมฉันออกมาเยี่ยม อยู่พร้อม กัน เป็นหมู่
ใหญ่จนถึงต้องอวยยศเยยคกัน ในชื่อนามอันย่อ ด แดกชนใจยินดีด้วย
กันทงนหน เมื่อนท ๕ หึงแกว หลานหนู หลานมด ชิงนาเอนดู
มาก มาจากชุมพร ๓ คน ถึงวันที่ ๘ หึงจง หลานนิต (ลูกพระองค์
เจ้าอลงกฏที่อยู่กับหึงจง) ชายรณญดกษณกับหึงนิตและหลาน
หึงคู้ ลูกคนใหญ่ กับชายนิพัช หึงกุมาร มาจากกรุงเทพฯ อีก
๗ คน หม่อมฉันชนใจที่ใดเห็นหึงจงหายเจ็บเพียงใด คงจะพอเข้า
พระทัยได้ ในวันที่มาถึงนั้นหม่อมฉันให้ทำบายศรีปากชามทำขวัญ รุ่ง
ขึ้นให้ไปทำบุญตักบาตรที่วัดบุโอดคึกส์ คงแต่มาว่ายังสบายดี รุ่งกว่า
อากาศที่บึงในเวลานี้ดีกว่าเมื่อยอยู่ในกรุงเทพฯ แต่นอกจากหึงจง
กับหลานนิต จะกลับกันในวันศุกร์ที่ ๓๓ และจะพาผู้ที่เคยอยู่กับหม่อม
ฉันกลับไปด้วยถึง ๓ คน คือชายใหม่ หลานแมว หลานน้อย เพราะ
เวลานี้โรงเรียนบีดจะไปชั่วคราว หม่อมฉันส่งรูปนายาดกษณที่ตายกับ
หึงจงและกับหลาน (ตา) ๗ คนถวายมาด้วย

ส่วนตัวหม่อมฉันเองคิดว่าจะไปเที่ยวเมืองพม่าในเดือนมกราคม
ถึง ๓ สัปดาห์ กำหนดจะออกจากบึงวันที่ ๑๘ มกราคม กลับมาถึง
บึงราววันที่ ๒ กุมภาพันธ์ การที่จะไปเมืองพม่าครั้งนี้เพราะหม่อม
ฉันไม่ได้แปรสถานเที่ยวเตร่มากกว่าบึงแต่ใด เมื่อหน้าหนาวก็ถวาย
คิดว่าจะไปเที่ยวเมืองดงกา แต่เมื่อเกิดไข้ระบาดที่บึงจึงต้องงดรอมมา

หม่อมฉันทนุกวาทเมืองพม่าเห็นจระมขของทหน้าคในทางโบราณคดี และ
อาจจะไดคความรูต่าง ๆ เพิ่มขนควย ทางทคคจะไปนทกอยางคยจกบท
พระองคทานคยลัดจแลว คอไปเมืองร้างกอนแลวขนรตไฟไปเมือง
มณฑลเต กตบทางเรอลงมาแจะคเมืองพกามแลวจงตงเรอทรางกง
กตบบึง แต่ถาเป็นการลัดจกคควจะมาเรอทเขาเคนเดียบฝั่ง มา
แจะคเมืองเมาระดาเตง เมืองเมาระตะมะ เมืองทวาย และเมืองตะนาวศรี
เมืองมะริด แลวจกตบมาเมืองบึง แต่จะไปทำโปรแกรมเป็นยุค
คอเมอไปถงเมืองพม่า

ของทฝากมาประทานถงโดยเรียบร้อย ขอบพระเดชพระคุณและ
ขอบใจคุณโคเป็นอนันมาก.

ศกรมคจวแลวแต่จะโปรด

ทง ๒๖ ๒๕๓๒

เรอลตงเมืองในมณฑลอุดรและอิสาน

เคมเมอคอนปลายลัมยกรงศรีอยุธยา เมืองดาวทางริมถานา
โขง มกรงศรีรัตนาคนหุค อนคตงเมืองเวียงจันทเบนราชธานี เป็น
อิสระชยคอกกลาง เมืองหลวงพระบางเบนอิสระชยขางเหนือ เมือง
จำปาศักคคเบนอิสระชยขางใต้ ฝ้ายเมืองทางคอนหางดำแม่น้ำโขงเข้า

มาเป็นอาณาเขตเมืองนครราชสีมาของไทย เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาแก่
พม่าแล้ว ไม่ช้ากรุงศรีรัตนาคณหตกกอยู่ในอำนาจพม่า ครั้นถึงสมัย
กรุงธนบุรีไทยกลับเป็นอิสระได้ พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคณหตกกอยากเป็น
อิสระบ้าง จึงมาขอทอดทางไมตรีกับพระเจ้ากรุงธนบุรี (มีเรื่องแจ้ง
อยู่ในหนังสือพระราชวิจารณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้โดยพิสดาร) และเมื่อสมัยกรุงธนบุรี
นั้น ไทยได้อาณาเขตเมืองจำปาศักกตกกับเหล่าเมืองพวกเขมรบ้างตงมา
เป็นของไทย ครั้นต่อมาพระเจ้าเวียงจันทน์จวาทกับขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง
ชื่อ พระวอ พระวอหันมาขอพึ่งพระบารมีอยู่ในอาณาเขตไทย พระเจ้า
กรุงธนบุรีโปรดให้ตั้งภุมฉานาอยู่ตามดงดอนมดแดง (ใกล้กับเมือง
อุบลรัตน์) พระเจ้าเวียงจันทน์ บุญสาร บังอาจให้กองทัพยกบกรักษา
เขตไทยเข้ามาจับพระวอฆ่าเสีย พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้ยกกองทัพ
ไปปราบกรุงศรีรัตนาคณหตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก เสด็จเป็นจอม
พลขึ้นไปในครั้งนั้น ตัดเมืองเวียงจันทน์และหัวเมืองชนบทปวงมาเป็น
ของไทย พระเจ้าเวียงจันทน์บุญสารหนีไปได้แต่คง พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเชิญพระแก้วมรกต พระบาง และกวาดต้อน
ผู้คนชาวเมืองเวียงจันทน์ตงมาเป็นอันมาก ให้พวกชาวเวียงจันทน์มาตั้ง
ภุมฉานาอยู่ตามหัวเมืองชนใน ทลกดพม่ากวาดต้อนเอาราชฏไปเสีย
จนร้างอยู่ค้อเมืองลพบุรี เมืองสระบุรี เมืองนครนายก และเมือง
ตะเข็งเทรา เป็นต้น ส่วนพวกญาติวงศ์ของพระเจ้าเวียงจันทน์บุญสารนั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทำนุบำรุงไว้เอง การที่

กองทัพไทยยกขึ้นไปตกรุงศรีรัตนาคนหุดครงนน พวกราษฎรเมืองลาว
ทั้งชาวเวียงจันทและชาวเมืองอื่น พากันคนแตกหนีข้ามแม่น้ำโขงไปซุ่ม
ซ่อนอยู่ตามป่าทึบไกลชายแดนญวนเป็นอันมาก จนเกิดมเมืองทางนชน
หลายเมือง ในสมัยกรุงตงกรุงธนบุรียังหาได้จัดการปกครองเมืองลาวให้
เป็นปรกติไม่ ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทรในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสม
เด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้กลับไปตเมืองเวียงจันทเป็นประเทศ
ราชชนกรงเทพฯ และทรงตั้งบุตรพระเจ้าเวียงจันทบุญสารให้เป็นเจ้านคร
เวียงจันท เมืองจำปาศักดิ์ให้เป็นประเทศราช ตั้งเมืองลาวและเมือง
เขมรป่าดงชงเคยชนเมืองนครราชสีมาอยู่แต่ก่อน มีพระราชประสงค์
จะตั้งหัวเมืองชนนอกให้เป็นกำลังของเมืองนครราชสีมา อยู่ในระหว่าง
แดนประเทศราชเวียงจันทและนครจำปาศักดิ์ จึงโปรดฯ ให้เกลยกล้อม
พวกท้าวพระยาในท้องที่ให้ไปตั้งภูมิตำเนา ตามที่ชงสมควรจะบำรุงให้
เกิดประโยชน์ได้ ใครพาส้มัครพรรคพวกไปอยู่เป็นหลักแห่งจนเป็น
ที่ประชุมชนเกิดขึ้น ณ ที่ใด ก็โปรดฯ ให้ตั้งทนนชนเป็นเมืองมอานา
เขตในการปกครอง ทรงตั้งผู้เป็นหัวหน้าให้เป็นพระยาหรือเป็นพระทเจ้า
เมือง และทรงตั้งญาตวงศ์ชงใดชงช่วยกันทนนบำรุงท้องทนนเป็นตำแหน่ง
อุปราชราชวงศ์และราชบุตร ตามทำเนียบยศชงนิยมกนในเมืองลาว
แต่ก่อนมา ให้เมืองเหล่านั้นส่งผู้ส่งของต่าง ๆ อันหาได้ง่ายในเมือง
นั้นมาใช้ราชการในกรงเทพฯ เป็นหน้าที่ การตั้งเมืองชนนอกครงนน
พวกท้าวพระยาพากนหมยมมผู้เขารบฮาด้ามาก เพราะได้อิสระแก่ตระกูล
ของตน ใครใดเป็นเจ้าเมืองมอานาเขตน้อย หรือจามาเมื่อใครจะได้
เป็นเจ้าเมือง ก็พยายามเกลยกล้อมราษฎรทนนให้มาตั้งภูมิตำเนาใน

อาณาเขตเมืองของคน เป็นเหตุให้ได้พดกราษฎรซึ่งหลบหนีไปอยู่ทาง
ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเมื่อครั้งคเมืองเวียงจันท กذبคนมาเป็นอันมาก

หัวเมืองลาวชนนอกซึ่งตั้งชนเมือรชกาดที่ ๑ (เดียนอยู่ใน
มณฑลอุดร คือ)

๑. ตั้งเมืองขอนแก่น ทบ้านกงบ่อน
๒. ตั้งเมืองชนบท ทบ้านหนองแกว
๓. ตั้งเมืองหนองหาร ทหนองหารน้อย
๔. ตั้งเมืองสกลนคร ทหนองหารใหญ่
๕. ตั้งเมืองนครพนม ทเมืองโคตรบูรโบราณ (เดียนอยู่ใน
มณฑลนครราชสีมา คือ)

๖. ตั้งเมืองสุวรรณภูมิ ทบ้านดงทำวสาร
๗. ตั้งเมืองกาฬสินธุ์ ทบ้านท่าแก่งดำโรง
๘. ตั้งเมืองอุบล ทบ้านแจ้ละแม
๙. ตั้งเมืองรัตนบุรี ทบ้านกุดหมาย
๑๐. ตั้งเมืองผไทสมัน ทบ้านหมากเพื่อง (เมืองเขมรป่าดง เดียน
อยู่ในมณฑลนครราชสีมา คือ)

๑๑. ตั้งเมืองขุขันธ์ ทบ้านปราสาท
๑๒. ตั้งเมืองสุรินทร์ ทบ้านคุปะทาย
๑๓. ตั้งเมืองสังขะ ทบ้านโคกอดตะ
- ตั้งเพิ่มชนในรชกาดที่ ๒ (เดียนอยู่ในมณฑลนครราชสีมา
คือ)

๓๔. ตงเมืองยโสธร ที่บ้านสงทา

๓๕. ตงเมืองเขมราฐ ที่บ้านโคกกงพะเนียง [๑]

ตงเมืองเวียงจันทน์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงตั้งให้บุตรพระเจ้าเวียงจันทบุณีสาร์ เป็นเจ้าเมืองคอกงมา ๓ คน คือ
เจ้านันทเสน เจ้าอินทวงศ์ แลเจ้าอนุวงศ์ (ซึ่งเรียกกันแต่เจ้าอนุ) ได้
ครองเมืองเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๑. เจ้าอนุหนีหนีขอเลี้ยงว่าเข้มแข็งใน
การศึกสงคราม ได้เคยช่วยรบพม่ามาความชอบมาแต่ก่อน ทงมีความ
ดีความภักดีฝากฝังในกรุงเทพฯ มาก จึงเป็นผู้ที่ทรงคุ้นเคยสนิทชิดชอบ
พระราชอภัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และในรัชกาลนั้น เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ เกิดมีพวก
กบฏมาตีเมืองนครจำปาศักดิ์ กองทัพยกไปจากเมืองนครราชสีมา
ปราบพวกกบฏพ่ายแพ้หนีไป แต่ไม่สามารถจับย้ายสาเกียดโง้งหัวหน้า
พวกกบฏได้ เจ้าอนุจึงรับอาสาแต่งให้เจ้าราชบุตร (โย้) บุตรของตน
คุมกองทัพลงไปติดตามจับย้ายสาเกียดโง้งตั้งเขามาถวายได้ และครั้ง
นั้นไม่ผิดเจ้านายเมืองนครจำปาศักดิ์ซึ่งจะสามารถรักษาเมือง พระ
บาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงตั้งเจ้าราชบุตร (โย้) เป็นเจ้า
เมืองนครจำปาศักดิ์เป็นบาเห็นใจความชอบ แต่หนีเจ้าอนุกรมอานาจแผ่
ลงมาทางแม่น้ำโขงคอนได้ ครั้นต้นรัชกาลที่ ๒ เมื่อเจ้าอนุลงมาถวาย
พระเพลิงพระบรมศพ เชื้อจาคนเป็นคนโปรดของ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มาแต่ก่อน จึงกราบบังคมทูลขอพวกชาวเมืองเวียง
จันทซึ่งถูกกวาดต้อนลงมาเมื่อครั้งกรุงธนบุรี จะเอากลับไปบ้านเมือง

๑. รายชื่อเมืองคัดมาจากหนังสือพงสาวดาร ของ หม่อมอมรวงศ์วิจิตร ปฐม
กเนจร ๓ อยุธยา ซึ่งพิมพ์ไว้ในประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๔

เป็นกบฏร่วมกันแต่ในพรรคพวกที่รวมคิด ให้บุตรคนใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าราช
วงศ์ เป็นนายทัพหน้า เจ้าอนุเป็นจอมพลยกลงมาจากเมืองเวียง
จันทตรงลงมาเมืองนครราชสีมาทางหนึ่ง ให้เจ้าราชบุตร (โย) ซึ่ง
เป็นเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ ยกกองทัพเข้ามาเมืองนครราชสีมาทางหัว
เมืองเขมรบ้างอีกทางหนึ่ง ให้เจ้าอุปราช (คัสสะ) น้องชาย กรม
ทัพตามเจ้าอนุลงมายึดเอาหัวเมืองลาวชนนอกกองทัพหนึ่ง เมื่อกองทัพ
เจ้าอนุลงมา พวกหัวเมืองลาวชนนอกต่างคิดว่าจะยกลงมาช่วยกรุง-
เทพฯ ราบรื่น ด้วยทราบอยู่ว่าเจ้าอนุเป็นคนโปรดปรานมาแต่ก่อน
ต่างก็ตั้งเสบียงอาหารและจัดการให้กองทัพเวียงจันทลงมาได้โดยมิรู้เท่า
จนถึงเมืองนครราชสีมา เผอิญในเวลานั้นเจ้าพระยาจักรีลงมา และ
พระยาปลัด ต้องออกไปราชการอยู่ทางชายพระราชอาณาเขต พวก
กรมการพาข้อต่อหน้า พอเจ้าอนุเข้มาตั้งอยู่ในเมืองนครราชสีมาได้
ก็แสดงการเป็นกบฏโดยออกหน้า ให้เจ้าราชวงศ์ยกกองทัพหน้าลงมา
ยังเมืองสระบุรี แต่มาทราบความได้มีศึกฝรั่งตั้งคาเดองตอและที่ในกรุง
เทพฯ ถ้าตั้งเตรียมกองทัพใหญ่จะยกขึ้นไปปราบปรามพวกเวียงจันท
เห็นไม่สมหมาย ก็เปลี่ยนความคิดไปเก็บบริบทพยและกวาดต้อนผู้คน
เมืองนครราชสีมาและเมืองขึ้นไปเป็นเชลย แล้วถอยกองทัพกลับไป
ตั้งหัวเมืองลาวชนนอกนั้น แต่งให้พวกเจ้านายทำวพระยาตงมายึด
เมือง ถ้าใครไม่ยอมอ่อนน้อมก็จับฆ่าเสีย กองทัพกรุงเทพฯ ยก
ตามขึ้นไป ๓ ทางคอกกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเดช เด็ดจเป็น
จอมพลยกไปทางเมืองนครราชสีมาทางหนึ่ง เจ้าพระยาอภัยภูธร

ทศมุนีนายก ยกขึ้นไปทางเมืองเพชรบูรณ์ หดมศักดิ์ทางหนึ่ง เจ้า
พระยาบดินทรเดชา (ต้นสังกัด ถึงเห็น) เมื่อยังเป็นทพระยาราชสภาด
ยกไปทางเมืองนครจำปาศักดิ์ทางหนึ่ง ให้ปราบปรามพวกกบฏขึ้นไป
ตมทบกันตเมืองเวียงจันท ได้รบพุ่งกันหลายแห่งหลายพัก ในที่สุดจับ
ไตตจเจ้าอนุ เจ้าอุปราช และเจ้าราชบุตร (โย) กับพรรคพวกเป็น
อนมาก

เมื่อปราบกบฏเวียงจันทแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว ทรงพระราชปรารภความ ๒ ข้อ คือ ข้อ ๑ ญวนกำลังหมายจะ
ขยายอาณาเขตรุกแดนไทยเข้ามาทางตะวันออกเฉียงเหนือ ถ้าให้เมือง
เวียงจันทเป็นประเทศราชอยู่ อาจจะเป็นได้ศึกในภายหน้า อีกข้อ ๓
พวกราษฎรชาวเมืองลาวกำลังระส่ำระสาย ทอพยพหลบหนีไปทางฝั่ง
ซ้ายแม่น้ำโขงก็มี ทเที่ยวซุ่มซ่อนอยู่ตามป่าตามดงก็มาก มีทั้งที่เคย
เป็นพวกเจ้าอนุและที่ไตตจพวกเจ้าอนุ เพื่อจะจัดการปกครองพระราช
อาณาเขตทางนั้นให้เรียบร้อยต่อไป จึงโปรดฯ ให้ทำลายเมืองเวียง
จันทเสีย ให้ปรากฏว่ามีได้มีประเทศราช และให้กวาดต้อนพวกชาว
เมืองเวียงจันทซึ่งเคยเป็นพรรคพวกเจ้าอนุเข้ามาไว้เสียตามหัวเมืองชั้น
ใน ส่วนหัวเมืองซึ่งเคยชนเมืองเวียงจันทนั้น โปรดฯ ให้เลือกตั้งรทำ
พระยาตามหัวเมืองชั้นนอกซึ่งชอบตรงดงเป็นเจ้าเมือง และให้พาสัคร
พรรคพวกไปปกครองเมืองนั้นๆ พวกท้าวพระยาที่ไตเป็นเจ้าเมือง จึง
เกลยกล่อมราษฎรที่ยังเที่ยวกระจัดพลัดพรายอยู่ตามทงปวง ทงทาง
ฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขง กลับคนมาตั้งภูมิตำเนาอยู่ตามเมืองนั้นๆ
ท้าวพระยาบางคนก็ขอพระราชทานอนุญาตตั้งเมืองชนใหม่ เพื่อจะเกลย

กุดอมผู้คนใหม่มาตั้งภูมิลำเนา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึง
 ได้โปรดฯ ให้ยกเมืองชนนอกชนทางนั้น เหมอน้อย่างเมืองกรุงรัตน
 ที่ ๑ อีก ๑๘ เมือง คือ

๑. ตงบ้านหนองคาย เป็นเมืองหนองคาย
๒. ตงบ้านโพธิ์แพ่ง เป็นเมืองโพธิ์แพ่ง
๓. ตงบ้านปากน้ำสงคราม เป็นเมืองไชยบุรี
๔. ตงบ้านภเวียง เป็นเมืองภเวียง
๕. ตงบ้านปากเหือง เป็นเมืองเซียงคาน
๖. ตงบ้านคางราย เป็นเมืองเรณูนคร
๗. ตงบ้านเมธงราม เป็นเมืองรามราช
๘. ตงบ้านนาลาดควาย เป็นเมืองอาทมาต
๙. ตงบ้านท่าม่วง เป็นเมืองอากาศอำนวย
๑๐. ตงบ้านท่าซอนยาง เป็นเมืองท่าซอนยาง
๑๑. ตงบ้านแซงบาดาล เป็นเมืองแซงบาดาล
๑๒. ตงบ้านกุดฉิมนารายณ์ เป็นเมืองกุดฉิมนารายณ์
๑๓. ตงบ้านซ่องนาง เป็นเมืองเส้นางคณิศร
๑๔. ตงบ้านดอนมะเกลือ เป็นเมืองลำเนาหนองปรือ
๑๕. ตงบ้านซ้อ เป็นเมืองอำนาจเจริญ
๑๖. ตงบ้านคำแก้ง เป็นเมืองคำเชื่อนแก้ง
๑๗. ตงบ้านดงยหาง เป็นเมืองดงเมื่อยะ
๑๘. ตงบ้านคำทองใหญ่ เป็นเมืองคำทองใหญ่
๑๙. ตงบ้านเซ็ดำเพา เป็นเมืองเซ็ดำเพา

ถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดฯ ให้ตั้งเมืองใหม่ณฑลอุดรและชื่อตาม
แบบอย่างกรุงรัตนโกสินทร์ คือ

๑. ตั้งบ้านสระบัว เป็นเมืองกมลาไสย
๒. ตั้งบ้านกวางซโค เป็นเมืองพิบูลมังสาหาร
๓. ตั้งบ้านเวินชัย เป็นเมืองมหาชนะชัย
๔. ตั้งบ้านยกช เป็นเมืองชาณมานมณฑล
๕. ตั้งบ้านสระพือ เป็นเมืองตระการพืชผล
๖. ตั้งบ้านหนองบัวจบก เป็นเมืองกมลาไสย
๗. ตั้งบ้านหงส์ทอง เป็นเมืองรัตนโกสินทร์
๘. ตั้งบ้านห้วยตาแฉ้น เป็นเมืองกนทรารักษ์
๙. ตั้งบ้านอทมพร เป็นเมืองอทมพรพิสัย
๑๐. ตั้งบ้านภักดี เป็นเมืองภูดัดสังขาง
๑๑. ตั้งบ้านกุดสัง เป็นเมืองจวนรัตนวาดี
๑๒. ตั้งบ้านโพธิ์สว่าง เป็นเมืองสว่างแดนดิน
๑๓. ตั้งบ้านท่าทราย เป็นเมืองพาดกากรภูมิ
๑๔. ตั้งบ้านปลาบ่า เป็นเมืองวาริชภูมิ
๑๕. ตั้งบ้านทามวง เป็นเมืองอากาศอำนวย
๑๖. ตั้งบ้านตาพน เป็นเมืองรัตนวาดี
๑๗. ตั้งบ้านโปลัง เป็นเมืองพนมไพรแดนมฤค

เมื่อได้ทำเนียบชื่อเมืองที่ตั้งในรัชกาลที่ ๕ มา จึงจะเขียนต่อไป
ให้สั้นเรื่อง

อธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่า

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยเลิกวิชาเก็บภาษีผลประโยชน์

๓๖. วิชาเก็บภาษีผลประโยชน์ที่จัดขึ้น ณ เมืองระนอง เมืองตะกั่วป่า เมืองภูเก็ต และเมืองพังงา แม้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๓ อย่าง คือ ได้เงินหลวงเพิ่มขึ้นมากอย่างหนึ่ง ที่ไม่มผู้นมาแทรกแซงในการปกครองบ้านเมืองอย่างหนึ่ง และได้กำไรแก่ผู้ว่าราชการเมืองเป็นอันมากด้วยออกอย่างหนึ่ง กัด แคลลักษณะที่มอบให้ราชการทงปวงไว้ในตัวผู้ว่าราชการเมืองมชอชดกนเอง เพราะฝ่ายหนึ่ง ให้ผู้ว่าราชการเมืองเป็นพนักงานเก็บภาษีอากรจ่ายใช้ปกครองบ้านเมือง และตั้งเงินที่เหลือให้เขาทองพระคลัง หรือถ้าออกอย่างหนึ่ง เหมือนวิธีขาดเก็บภาษีอากรเอง แต่ออกฝ่ายหนึ่งเกณฑ์ให้ผู้ว่าราชการเมืองทำการทักถามานนด้วยตนเอง ทงคองสัญญาว่าจะตั้งเงินหลวงเข้าทองพระคลังบิตะเท่าหน ๆ ถ้าขาดคบกพร่องไป ผู้ว่าราชการเมืองต้องรับใช้เหมือนอย่างเป็นเจ้าภาษีนกชาด ในชั้นแรก เวลาได้กำไรมากก็เห็นจะไม่ใคร่คิดเห็นว่าวิชาจัดขึ้นจะไม่เป็นการยั่งยืนไปยคยาว ต่อเมื่อผู้ว่าราชการเมืองเปลี่ยนตัวไปตามชยวช จึงปรากฏกรณทตองเปลี่ยนวิชาเก็บภาษีผลประโยชน์เป็นอย่างอื่น อธิบายในเรื่องนกลาดเป็นรายเมือง จึงจะแจ่มแจ้ง จะพรรณนาเป็นลำดับแต่เมืองที่มผลประโยชน์มากดังไป คือ

ก. เมืองภูเก็ต เป็นที่มแรดบุกมากและอยู่ใกล้ตลาดชายคบกทเมืองบงกกว่าเมืองอื่น พระยาภูเก็ต (ทต) จึงได้กำไรรวยกว่าใคร ๆ หมด

ถึงสามารถเข้าไปสร้างบ้านเรือนที่พักเป็นตึกกรมโตใหญ่ที่สุดในจังหวัดชลบุรี
อนตกเป็นของคุณหญิงเจอมแล้วทอดมาถึงพระยามนตรี(เชียร บุนนาค)
อยู่ในบัดนี้ แต่พระยาภักดิ์ (ทัต) เป็นคนฉลาด เขากำไรส่วนมากไป
สร้างตึกไว้ให้เขาตมเมืองบึงและเมืองสังคไปร์หลายแห่ง ครั้นแก่
ชราลงเกิดโรคจักษุมืด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจอนชนเป็น
พระยาวิชิตสงคราม ตำแหน่งจางวาง และทรงตั้งบุตรคนใหญ่ชื่อ
“ดำดวน” เป็นพระยาภักดิ์โตหฤศรารักษ์ แทน เมื่อพระยาวิชิต
สงครามถึงอนิจกรรม ททรัพย์สมบัติเป็นมรดกตกแยกกันไปเป็น ๓ เจ้า
ของ คือพระยาภักดิ์ (ดำดวน คิดเหมือนจะได้มากกว่าคนอื่น) คน ๑
คุณหญิงเจอมคน ๑ พระยามนตรีฯ (ชัน) ซึ่งเป็นลูกเขยคน ๑ พระยา
ภักดิ์ (ดำดวน) ต้องรับผิดชอบในการทำราชการแต่ไม่ฉลาดทั้งเป็น
คนเผอเรอสร้อยสร้อย ในไม่กี่มรดกที่ได้อุดและเงินหลวงก็
คงควาทบถมหนักจน จนตั้งที่ตัดของถูกถอด และต้องเอาบ้านเรือนทาง
ของบิดาและของตัวเองที่ไซ้หนหลวง จึงได้ไซ้บริเวณบ้านพระยาภักดิ์
เป็นศาลารัฐบาล และที่พักข้าราชการต่อมา เมื่อไม่มผู้จรราชการ
เมืองที่จะรับผิดชอบได้อย่างพระยาภักดิ์ (ทัต) การปกครองเมือง
ภักดิ์ตกมาอยู่ในหน้าที่ ขาหลวงซึ่งเคยเป็นแต่ พนักงานเร่งเรียกเงินมา
แต่ก่อน จึงต้องแยกภาษีอากรให้ว่าประมุขผูกขาดเป็นอย่างๆ ไปดัง
แต่ก่อน แต่การทำเหมืองใหญ่ยังมีมากอยู่ เพราะพวกเจ้าแก่นาย
เหมืองชนแรกมาเช็ดสายทวนรอน ตงภมิตาเนาเป็นชาวเมืองภักดิ์รับ
มรดกทำเหมืองต่อมา ถึงกระนั้นการทำเหมืองไม่มเงินทุนพอที่จะลง

มากเหมือนเมื่อครั้งพระยาภูเกศ (ทศ) จำนวนคนทำกนขยง เดย
เป็นเหตุให้เงินภาษีอากรลดลงด้วย

ข. เมืองระนองนั้น ผิดกับเมืองอื่นๆ ที่การปกครอง การเก็บ
ภาษกบทางการทำเหมือง รวมอยู่ในตัวพระยาระนอง (คอซู่เจียง) แต่
คนเคยมาแต่เดิม พระยาระนอง (คอซู่เจียง) เอาเงินกำไรไปตั้ง
ห้างโกหงดวนชนทเมืองบึงง ใช้ทุนห้างโกหงดวนทำการหาผลประโยชน์
ทงทเมืองระนอง เมืองหลังสวน และทเมืองบึงง เมื่อพระยาระนอง
(คอซู่เจียง) แก่ชรา กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งผู้ว่าราชการ
การเมือง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจอนชนเป็นพระยาดำรง
สุจริตมหิศรภักดี ตำแหน่งจางวางเมืองระนองแล้วทรงตั้งพระศรีโศภ
ภมพทกษ (คอซิมก้อง) ซึ่งเป็นบุตรคนใหญ่ในเวลานั้นเป็นพระยา
รัตนเศรษฐี ผู้ว่าราชการเมืองระนองต่อมา เมื่อก่อนพระยาดำรง
สุจริต (คอซู่เจียง) ถึงอนิจกรรมได้ทำพินัยกรรมแบ่งทรัพย์สินสมบัติ
เป็นส่วนใหญ่ให้แก่บุตร ๕ คน คือพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง)
ผู้ว่าราชการเมืองระนองคน ๑ พระยาจรรยาสาโภาคกร (คอซิมเต็ก)
ผู้ว่าราชการเมืองหลังสวนคน ๑ พระยาอษฏงค์ฯ (คอซิมซิม) เมื่อยัง
เป็นทพระศรีโศภฯ ซึ่งเป็นผู้จัดการห้างโกหงดวนอยทเมืองบึงงคน ๑
พระยารัษฎานุประดิษฐ์ นายคอซิมบ บุตรคนเล็กยังไม่ได้มียศบรรดา
ศักดิ์ในเวลานั้นคน ๑ แต่ในพินัยกรรมตั้งไว้ว่าทรัพย์สินมรดกนั้น นอก
จากทคองจายไซเลียงซัพ ให้คงใช้เป็นทุนของห้างโกหงดวนต่อไปอีก
๓๐ ปี แล้วจึงให้แบ่งกันไปเป็นทรัพย์สินของตน (มาแบ่งกันในสมัยเมื่อ
หม่อมฉันว่าการมหาดไทย เขาขอให้หม่อมฉันเป็นประธานในการท

แบ่งกัน จึงได้ทราบเรื่องเดิม) เพราะฉะนั้นการผูกภาษีอากรและการ
ทำเหมืองแร่ที่เมืองระนองเมืองหลังสวน คงมาอย่างเดิม (เพราะไม่
มีใครกล้าเข้าประมูล) อีกพวกหนึ่งถึงกระนั้นทนต์เขาไปจ่ายใช้ใน
การทำเหมืองก็ลดลงกว่าแต่ก่อน

ค. เมืองตะกั่วป่าและเมืองพังงานัน ผู้ว่าราชการเมืองเป็นแต่
ผู้ตกได้รับความชอบในตระกูลสูงมาแต่เดิม ไม่สิ้นพักการค้าขาย ได้
แต่ไปชวนพวกพ่อค้าคนให้มาทำการโดยเขาเห็นด้วย ได้กำไรก็ไม่
สู้มาก ทั้งไม่รู้จักใช้ผลกำไรหาประโยชน์เหมือนผู้ว่าราชการเมือง
ภูเก็ต และเมืองระนองจึงเป็นแต่มีมากกว่าผู้ว่าราชการเมืองอื่น ๆ โดย
มาก ว่าส่วนเมืองตะกั่วป่า ปราบฏแต่เจ้าพระยาเสนาสุจิต (นุช)
แจกจ่ายให้ปันเลี้ยงบุตรธิดาอย่างพุ่มเฟิย ครั้นพระยาเสนาสุจิต (นุช)
ถึงอนิจกรรม บุตรคนใหญ่ชื่อ "เอี่ยม" (จะเป็นตำแหน่งอะไรอยู่
ก่อนหม่อมฉันไม่ทราบ) ได้เป็นที่พระยาเสนาสุจิต ผู้ว่าราชการเมือง
ต่อมา แต่พระยาเสนาสุจิต (เอี่ยม หม่อมฉันได้รู้จักตัว) อยู่ข้างโรง
เขลา และเป็นคนเผอเรอ ชอบเล่นแต่การพนัน เขาเล่ากันว่าชอบยิง
กระสุน ถ้าบ่าวคนไหนกล้าเข้าไปยื่นเข้าให้ยิง ยิงถกให้บาเห็นจที่ตะ
เหรียญ แต่เรื่องจริงเท็จอยู่กับผู้เล่า ที่เล่ากันเป็นแนนอนนว่าถ้าเขา
ไปกรุงเทพฯ เมื่อใด มักไปทำเล่นหมากรุกพนันกระดานละ ๕ บาท
ด้วยหนักว่าตัวแก่เดินคข้างฝ่ายผู้ชนะเขาถือว่าเป็น "ไอส์กริม" ไปเล่น
หมากรุกเอาเงินได้มากมายทุกคราว แต่อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่พระยา
เสนาสุจิต (นุช) ถึงอนิจกรรมแล้ว เมืองตะกั่วป่าก็ทรุดโทรมต้อง
แยกภาษีอากรออกให้ราษฎรเก็บต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างทเมืองภูเก็ต

เกิดชนทเมืองพงงาไม่ได้เป็นอนชาติ ข้าหลวงเฉยไม่ได้ความเห็นของ
พระยาพงงา แคมเรื่องทหมอมณได้เห็นด้วยคาคตนเองเรื่องหนึ่ง เมื่อ
ล้มเคจพระพุทเจ้าหลวงเสด็จไปเมืองพงงาในพ.ศ. ๒๔๓๕ เวदानนพระ
ยาบวรรักษภร (เจ้า) แก่ชราแล้ว จักษุก็มืดมัวทงต้องข้าง อดด่าให้
มารบเสด็จถึงเรือพระทง พอพระยาชดยททฯ เห็นกรบลงไปรับ
พียงพระยาพงงาชนมาจากเรือ ฝ่ายข้างพระยาพงงากอดคอกพระยา
ชดยททฯ เดินชนบันไดมาคนในเรือพระทงประหลาดใจกนทงดำ ด้วย
ไม่เคยเห็นพระยาชดยททฯ นบหนอบนบถือใคร เหมือนเช่นเคารพดอ
พระยาบวรรักษภร (เจ้า) มุดเหตุเกิดแต่เมื่อแรกพระยาชดยททฯ เจ้า
มารบราชการ ได้เป็นนายเรือรบไปรักษาการทเมืองภูเก็ต ไปคน
เคยกับพระยาบวรรักษฯ แต่ครงนน กเสยนบถือคตอมา เมื่อพระยาบร-
รักษฯ ชนมาถึงบนเรือพระทง หม่อมณได้พุดจาฉันทนาด้วยกเห็น
ว่าเป็นผู้มอชฌาต์ยคานนบถือ แต่เมื่อหัวเมืองบักษโตฝ่ายตะวันตกมา
ชนกกระทวงมหาศไทย พระยาบวรรักษภร (เจ้า) ถึงอนิจกรรมมเดัย
แล้ว หม่อมณออกไปตรวจราชการถึงเมืองพงงา ศพยงอยทเรอน จึง
ได้ไปเห็นโฆตงส์คัวต่าง ๆ ของพระยาบวรรักษภร (เจ้า) ทยงเหล็ดชอย
แต่ตั้งเกดคบ้านเรอนทอยูกเป็นอย่างเรอนไทย ไม่ทำให้โโฮโถงอย่างใด
เขาเล่ากนว่าไม่มีใครเอาใจใส่ใในการดะสมเงินทอง ก็จะเป็นความจริง
เมื่อหม่อมณไปครงนนเห็นเด็กชายนคน ๓ อายุด้ก ๓๐ ขวบ ฉาเป็นบุตร
ของพระยาบวรรักษภร (เจ้า) แต่เขากระชบบอกว่าผอนเป็นนบคฉา พระยา
บวรรักษภรรบเพราะไม่มีบุตร เด็กคนนคตอมาหายด้ญไปไม่ได้ทำ
ราชการ คเหมือนจะตายเลัยแต่กอนเป็นนผู้ใหญ่ จึงไม่ได้ยนชอเลัยง

ต่อมา ว่างการภาษอากรเมื่อแตกอชเก็บภาษผลประโยชน์เมือง
ภูเกศและเมืองตะกั่วป่าแดง กเสยแตกทเมืองพงงาดงแต่พระยาบวรภ
ภกร (เจ้า) ยงอัย แต่พระยาบวรภกร กเห็นจะไม่เสียใจด้วยไม่เป็
ผู้ทเอาใจใส่ในเรองหาเงินทอง

๑๗. คงแต่แตกอชให้ผู้วราชการเมืองผูกภาษอากร เงินสดงท
ไต่จากหัวเมืองทง ๔ ดนน้อยลงโดยลำดับ รัฐบาลจึงคิดการแก้ไขด้วย
คงกรมราชโศภกิจ หรือที่เรียกกันเป็นสำมัญว่า "กรมแร่" หาฝรั่งผู้
ชำนาญเข้ามาจัดการกรมนน ระเบียบการที่รัฐบาลอนุญาตให้ทำ
เหมืองแร่และเก็บผลประโยชน์จากเหมืองแร่ ก็เริ่มแปรไปเป็นอย่างฝรั่ง
แต่นนมา ส่องการที่จะเร่งเรียกเงินภาษอากรต่าง ๆ กตั้งคนดำคัญ (คือ
พระยาพิพิธโกษา หมาโต โชคิกลเสถียร) ออกไปบัญชาการ ให้มีอำนาจ
บังคับบัญชาผู้วราชการเมือง คล้ายกับสมทเทศำกับบาล ซึ่งจัดเมื่อ
ภายหลัง พระยาพิพิธโกษาออกตรวจการเร่งเงินสดงได้มากจนบาง แต่
ไปเกิดการวิวฉานกับผู้วราชการหัวเมืองเหล่านั้นในส่วหนด พาให้
ลำบากถึงในราชการ เป็นเช่นนนมาจนถึงสมัยเมื่อโปรดฯ ให้โอน
หัวเมืองทเคยขนอัยในกระทรวงกลตาโหมและกรมท่ามารวมอัยในบังคับ
และความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทยแต่กระทรวงเดียว เวลา
นนหมอมฉนกำลังสำละวงจิดระเบียบการปกครองหัวเมืองมณฑลชนใน
ทางมณฑลทเกิดกได้แต่พยายามรักษาบรรดาการที่ยังดให้คงอัย และ
แก้ไขความขัดข้องเฉพาะเรองที่เกิดชน ถ้าฉาเฉพาะเมืองตะกั่วป่าแดง
เมืองพงงาดงแต่ส่นพระยาเส่นานชิต (เชยม) และพระยาบวรภกร
(เจ้า) แล้ว ผู้วราชการเมืองกหากนทตั้งไปจากกรุงเทพฯ ทง ๒ เมือง

มาตงตนจตการบารงหิงเมืองฝ้ายระวณตค อักครงหนิง โน ส้มย เมื่อทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ทรงพระยารัชฎานูประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)
ผู้ว่าราชการเมืองตรังเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ทรงบรรยายที่
จะกล่าวต่อไปในตอนหน้า.

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๔ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล ส้มเต็จกรมพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท
ก่อนขอประทานกราบทูลแต่ตั้งความเสียใจ ในการที่สมเด็จพระ
กรมพระสวัสดิสันพระชนมมิ่ง มีใจสั่งตำรวจพระญาติ จะได้อความลำบาก
เบื่อนหนัก แม่ผู้ทอยู่ในประเทศเดียวกัน เช่นฝ่าพระบาท เป็นต้น ก็
จะต้องมพระทัยรอนรนช่วยเหลือกนในยามยาก โดยนเชื่อว่า จะปลง
พระศัพทบนง คุเหมือนจะเป็นการแค้นงน

องค์หญิงอาทรจะไปชวา เสด็จออกมาฉนนฝ่าพระบาทคงได้ทรง
ทราบข่าวแล้ว เธอจะมีเวทนาเสด็จข้ามมาเกาะบีนงหรือไม้กไม้ทราบ

ทงจะกราบทูลถึงตายพระหัตถ์ลงฉน ๕ เดือน ชิงโปรด
ประทานไปได้รับแล้ว เป็นพระเดชพระคุณฉนเกล้า

เมืองตะกวดป่า ถ้าหากว่าพวกแขกมาจับตงเป็นบ้านเป็นเมืองฉน
ก่อนไทย ทนทงจะต้องมซื้อเป็นคำแขก แล้วเดือนมาเป็นคำไทยในภายหลัง
โดยไม้ต้องสงสัย ได้ตงคณคกษณรภาษานันด์กฤตหาคำ "ตโกถ" ว่า
หรือไม่ม และถามจะแปลว่ากระไร คณได้คำ TAKKOLA ตรงกับทม

ในหนังสือสมมติบทปัญหา แปลให้ไว้ว่าเป็นชื่อคนไม่ชนิดหนึ่ง คือ
Pimenta Acris หรือที่เรียกกันโดยสามัญว่า กงโกลา (Kankola) หมก
ปัญหา ไม่ทราบต้นอะไร

เรื่องชาตตะกวดกับคืบก กำลังกราบทูลโต้ตอบกันอยู่ก็พอดีถูกชาย
เจริญใจออกไปทำทางรถไฟอยู่ในป่าทางอุดร ตกกลับเข้ามาเยี่ยมบ้าน
๓๕ วัน เชอเรียนทางอนชะเนยเคียดเหล็กคืด รุชชนิดแรชาตอยู่บาง
จึงถามเชอว่าตะกวดกับคืบกผิดกันอย่างไร เชอบอกว่าเป็นชาตอันเดียว
กัน แต่ถาเกิดปนกับแร่เงินเรียกว่า lead ได้แก่ตะกวด ถาเกิดปนกับแร่
เหล็กเรียกว่า tin ได้แก่คืบก เมื่อใดคความตงนบกเบนนอนเขาใจ ว่าที่
โบราณเรียกตะกวดนม ตะกวดเกรียบ หรือตะกวดขาวตะกวดตานนถกแดง
เพราะปนเงินจึงเบนนตชาวกว่าที่ปนเหล็กอนจะเห็นเบนนตคากว่า และที่
ปนเหล็กทาให้เนอแข็งคตงอดตเกรียบๆ จึงเรียกชอว่าตะกวดเกรียบ
เกลากระหม่อมได้ไปเห็นบอแรทเมองบคตาน ชงฝรั่งเขาทา เห็นเขา
มเครื่องจักรอนหนงประกอบดวยแม่เหล็ก เขาแรทชุดไดอนตางสอะอาด
แดงเทตงไป เครื่องจักรหมนคคเขาแรคคืบกไหลดไปทางหนง แร่เหล็ก
ซึ่งไม่ได้ปนอยู่ในเนอคคืบกไหลดไปทางหนง อนนเบนนพยานแห่งถอยค้ำ
ตูกชายเจริญใจว่าเป็นคความจริง แรคคืบกนเขาบวรจกระดอบตังไปชาย
แต่แร่เหล็กนเขาโกยไปทังกองไว้มูนมอง ได้ถามเขาว่าทำไมเขาไม่
ตังไปชาย เขาบอกราคามนคาคตตังไปชายทได้ไม่คุมทเดี่ย

ยังมีตงทเกลากระหม่อมรูตักประหลาดใจ ซึ่งสมคควรจจะกราบทูล
ให้ทรงทราบด้วย ตูกชายเจริญใจบอกรอไปว่า ตะกวดทหือโซคโคเด็ค

หรือหอยชาชกาเรตต์เขามาฉัน ไม่ใช่ตะกั่วมิดี ผรั่งทำคดยอะไรเชอ
ไม่ทราบเพราะถ้าเป็นตะกั่วหรือตะกั่วแดง เมาไฟจะต้องไหลละลายตง
เป็นก้อน แคนหาละลายไม่ เกิดากระหม่อมกกลดกเอาตะกั่วหอยชาชกาเรตต์
ออกตลอดเผาในขณะนั้นเอง ก็สมจริงเหมือนเธอว่า มันไหมไฟเหนอหด
เข้าไปเหมือนเผากระดาษ หยิบเหนอทไหมไฟแดงขยควรวนเป็นผงเหมือน
ขเภากระดาษ ถ้ามว่าทำไม่เชอจริงรุ เธอบอกวเธอสำคัญวตะกั่วเก็บ
มันไว้ ครนผู้กล่าวถูกตาเด่น เธอเอามันหลอมหมายจะใช้ถ่วงหัววถ
แต่หลอมไม่ละลายเฉยใหม่เป็นจุดไป นี่เป็นความรู้ที่ไดใหม่อย่าง
ประหลาดอันหนึ่ง

พระตำรังศรีศรีแจงถึงพระยาเสนาขุนศึก (นุช) และพระยาบริรักษ์
ภุช (จำ) นั้น ทำให้เขาใจคยง ชอบพระเดชพระคุณมาก คนทพระยา
ชดยทชนับถือควว่าเป็นบิดานัน คงเป็นพระยาบริรักษ์ภุช คนเดียวกับ
ที่พระยาส์โมสร์นับถือ มีความยินดีที่จะได้ทรงเรียงเรื่องเมืองตะกั่วบ้ำ
กล่าวถึงตัวบุคคลด้วย อันจะได้ทราบชัดเจนวใครเป็นใคร

เรื่องเมืองตะกั่วบ้ำที่ทรงเรียงประทานไปคราวนี้ ครรังความขอ
ความที่ทรงเรียงเชอนไปนั้น จะเจตวเชอนไปนอกคอกกทเดียวกไม่ได้
เพราะเป็นเรื่องปราบองยคตคตเป็นอยางเดียวกันมา เป็นอยู่หนอยท
เป็นเรื่องชงเกิดากระหม่อมมเกยวของได้ทราบอย่มากแดง แม้กระ
หนักติ หนวหนททาการนหน้าไม่ได้ ทำให้หนักถึงทลกระหม่อมชาย ได้
เจตของเตรียมไว้วจะถวายในเมอทรงทำบุญวันประสูติพระชนม์ ๕๑ แต่
ไม่ได้ถวาย ของยงทงอยุทบ้านจนบคน

เรื่องบวชนาคฝรั่ง ซึ่งทรงพระเมตตาเจ้าประทานต่อไปนั้น ที่
จะนำรู้อยู่มาก เรื่องตั้งสังฆราชซึ่งทรงเรียงเจ้าประทานไปคราวก่อน
เกิดอาการหม่อมได้ นำไปถวายสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ให้ท่านอ่าน
ท่านชอบ ท่านทักการเคารพอย่างนอนหงศพาวจาเต็มที แต่ก็เป็นการ
กระทำที่ถูกต้องแบบแผนทมิฬกระทำกัน

ได้เห็นหนังสือพิมพ์เขาลงข่าวว่าไปไปประชวรหนัก การตั้งไป
คนใหม่เคยได้ยินว่าพระรัตนวงศาใหญ่โต แต่เราเห็นจะรู้ละเอียดไม่ได้
นอกจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

อ่านอธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่าตอนที่ ๔ ซึ่งทรงพระเมตตาเรียบ
เรียงส่งประทานไปคราวหนึ่ง มีพรรณนาถึงการทำเหมืองคืบเป็นข้อ
ใหญ่ ทำให้หนักถึงวิธีฝรั่งเขาตั้งทำอยู่เวลานั้น เกิดอาการหม่อมได้ไป
คิดเห็นของเขาแล้วสองวิธี วิธีหนึ่งเรียกกันว่า "เหมืองฉุด" คือไป
กนกกนา ใบบนยอดเขา โกลดไหน ๆ แล้วทำทางให้น้ำไหลมาเข้ากระบอก
เหมืองเครื่องคืบเพื่อง ฉุดดินที่เป็นโคลนส่งให้น้ำไหลลงในท่อกว่า แล้ว
ก็กระด้างดินทรายออก คิดเขาแต่เนื้อแท้ วิธีนี้เหมือนกนกกบวิธีทำ
"เหมืองคลา" ที่เคยทำกันมาแต่ก่อนนั่นเอง แต่พามันแรงเหลือเกิน
ฉุดเอาดินทรายลงได้ง่ายและเร็ว ด้วยไม่ต้องใช้แรงคนช่วย เป็นอัน
ไม่ต้องใช้แรงคนน้อยลงมาก อีกวิธีหนึ่งเรียกกันว่า "เรือขุด" ก็ได้แก่
การทำ "เหมืองใหญ่" นั่นเอง คือขุดเป็นบ่อลงในที่ราบ แต่เป็น
เทวดา ที่ไม่ต้องวิดน้ำในบ่อขุด ไม่ต้องใช้แรงคนขุด ไม่ต้องใช้แรง
คนต่างอย่างกตอง ๆ เครื่องจักรทำการเสร็จ มีแต่คนคอยขนเอาแร่ไป

หมอนกาดงตระเตรียมงานพระศพ ส้มเตจกรมพระสวัสดิ์ ฯ งานที่
ทำอย่างไร หม่อมฉันได้ส่งโปรแกรมกำหนดงานถวายมากับจดหมาย
ฉบับหนึ่งให้ทรงทราบ โดยเห็นว่าเจ้าเมืองสังคโปร์จะแต่งตั้งผู้แทนตัวมาช่วย
งาน แหะ Resident Councillor เจ้าเมืองบึงก็จะไปช่วยงานด้วย
แต่เจ้าภาพปรึกษาตกลงกันว่า ถ้ารัฐบาลอังกฤษจะใช้เครื่องเฉลิม
เกียรติยศอย่างใด เช่นให้ทหารไปแห่ศพหรือไปเป็นกองเกียรติยศ
เป็นต้น จะขอให้งดเสีย ด้วยจะทำการไปรเวต แต่ในงานพระศพ
ส้มเตจกรมพระสวัสดิ์ ฯ หม่อมฉันเป็นอาดูไล้อยู่ในฐานะเป็นผู้แทน
พระราชวงศ์อยู่ในเมืองบึง คงใจว่าจะคิดตราจักรเป็นสำคัญ โดย
เห็นว่ารัฐบาลจะให้แต่เจ้าพนักงานเชิญเครื่องพระราชทานมาพระศพกับผ้า
ไตรและโกศออกมารับพระอัฐิ พระเพลิงที่จะถวายจะต้องหาหม่อม
ฉันนึกจนถึงราชประเพณีของทุกกระหม่อม ซึ่งทรงต้องแฉ่นฉายแดด
เอาไฟฟ้าพระราชทานเพลิงพระศพเจ้านาย คิดว่าจะฉายแดดหาเพลิง
เช่นนถถวายพระศพส้มเตจกรมพระสวัสดิ์ ฯ

ขอพูดเป็นเรื่องปกณกะต่อไปอีกเรื่องหนึ่ง วันหม่อมฉันไปทำบุญ
ที่หน้าพระศพส้มเตจกรมพระสวัสดิ์ ฯ ไปนึกจนว่าการทพระสังฆกษ
ด้วยสังข์ “อนิจจา อด สังฆารา” นั้น เราเรียกเป็น ๒ อย่าง ถ้า
พระศพเจ้านาย เรียกเป็นราชาศัพท์ว่า “สังข์ปกรณ” ถ้ามิใช่ศพเจ้า
เรียกว่า “สังข์กุด” ที่จริงผิดถนัดทีเดียว เพราะสังข์กุดกับสังข์
ปกรณ เป็นการต่างกัน สังข์กุดเกิดแต่พระบรมพุทธานุญาตให้พระ
ภิกษุสังฆเทยวเก็บผาที่ผู้นเขาทางซ้ายแล้วเรียกว่า ผาเบือน มาคิดเป็น

เครื่องนุ่งห่ม ผาตเขาไซหรือศัพหรือคตุมศัพตเขาทางเดี่ยวเมื่อเผาศัพแล้ว
อยู่ในจำพวกผ้าบังสุกุลจึงไปเนองกับศัพ ทหลังมาเมื่อพระพุทธร
ศาสดารุ่งเรือง เอาการทพระภิกษุเก็บผ้าบังสุกุลขึ้นมาประกอบในการ
กุศตทบาเพญให้แก่มรณะ เอาผาทดไปทอดทศัพแล้วนมมตพระสงฆ์
ไปชักเรียกว่า "มหาบังสุกุล" และต่อมาเมื่อได้ศรัทธาจะบำเพญ
การกุศตเช่นนให้ตนตาเห็นเอง จึงเอาผาทอดทศัพของตัวเอง ให้พระ
ชกบังสุกุลเรียกว่า "บังสุกุลเป็น" การบังสุกุลรวมอยู่ในชกผ้าทุก
สถาน สดับปกรณนมมตเกิดแต่พระพุทธรเจ้าเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธร
มารดาบนสวรรค์ ประทานเทศนา สดับปกรณ คือพระธรรม ๗ คมภริ
ต้นอง พระคุณ พระพุทธร มารดาอยู่ พรราชาหนึ่ง ด้วยความ กตัญญู คนทง
หลายจึงลอบว่า การสวดสดับปกรณ เป็นการบำเพญกุศตด้วย
ความกตัญญู เวदानุศาสตร์พนมมตพระมาสวดสดับปกรณ ถ้าทำ
โดยพิศดารกตงเตยงนมมตคณะสงฆ์ ๕ รูป ถ้าทำแต่โดยยอกนมมต
พระสงฆ์ชกบังสุกุลนให้สวดสดับปกรณด้วย เพราะฉะนั้นจึงควร
เรียก "สดับปกรณ" แต่เฉพาะสวดพระธรรม ๗ คมภรินา เช่นทเรียก
ว่า สดับปกรณรายร้อย ถ้าเป็นแต่ชกผ้าสวดแต่อนิจจา ควรเรียกว่า
"บังสุกุล" ไม่เลือกกว่ายศศักดิ์ชนใดจึงจะถูกต้อง

หม่อมฉนได้รับลายพระหัตถถบบบถงวหนท ๓๕ ธันวาคม มีความ
ทจะทลส่งนองลายพระหัตถถขอหนง คอทททรงพบแปลศัพท Takkola ว่า
เป็นต้นไมชนคหนง ฝรั่งเรียกว่า Pimenta Acris นน หม่อมฉนจะดับ
ส่งนทหอสมุดเมืองบึง ได้ความเป็นอธิบายอย่างใดจะทูลให้ทรงทราบ

พรตงไปปนหม่อมฉนไตเคยอ่านพรรณนถกษณะพรเมอไมชา
มานัก ทราบราชการอยู่โดยพิสดาร จะทูลบรรยายในโอกาสอันต่อไป
ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

คำสั่งกระทรวงมหาดไทย

ป.ต. เมื่อเขียนจดหมายฉบับหนึ่งแล้ว คุณนายเกตุร เสน่หามนตรี
ออกมารับดูกล่าวเวลาเปิดโรงเรียนที่หนึ่ง แวะมาหาหม่อมฉน บอกว่า
บางที่ท่านจะเสด็จเห็นหน้าลงมาประทับที่หาดใหญ่ชั่วคราว หม่อมฉน
จึงรับทูลเพิ่มเติม ถ้าจะเสด็จมาประทับที่หาดใหญ่จริง ขอให้ทรง
คิดอ่านหาโอกาสที่จะเสด็จมาเที่ยวเมืองบึงได้แม้เพียงวันหนึ่งสองวัน
หม่อมฉนก็จะยินดีเหลืออดจนพินประมาณ เสด็จมาประทับที่ชานนามอน
ฮอดได้ ไม่ต้องไปประทับโฮเค็ด

ค.ร.

รายการงานพระศัพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัดนวิศิษฎ์

งานสัตตมวาร

วันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา พระสังฆคณาจารย์ & รูป พระสังฆเจ้า
อาวาสในบึง & วัด & รูป รวม ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อจบ

แล้ว พระบรมวโรตมถวายเทศน์ากณฑ์ ๓ พระสงฆ์ ๘ รูปบริบัตัพพะ
แล้วสดับปกรณ์พระสงฆ์ ๓๐ รูป ทรงประเคนเครื่องไทยธรรม

งานถวายพระเพลิง
วันที่ ๑๗ ธันวาคม

เวลาเพล พระสงฆ์ ๓๐ รูปทเจริญพระพุทธมนต์เมื่อดนก่อนน
เพล เสร็จแล้วทรงประเคนเครื่องไทยธรรมพระสงฆ์ ๓๐ รูปนั้น

งานถวายพระเพลิง

เริ่มงาน ณ ตำหนักถนนพญา วันที่ ๑๘ ธันวาคม เวลา ๑๗.๐๐

นาฬิกา คณะพรตจันทเมืองบึง ทาพชกกแตก อย่างถทชิมทหายาน

วันที่ ๒๐ ธันวาคม เช่นเดียวกับวันที่ ๑๘

วันที่ ๒๑ ธันวาคม

เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา พระสงฆ์ ๓๐ รูปเจริญพระพุทธมนต์ จบ
แล้วพระมหาวัน ป. ๘ ถวายพระบรมเทศน์ากณฑ์ ๓

วันที่ ๒๒ ธันวาคม

เวลาเพล พระสงฆ์ ๓๐ รูปทเจริญพระพุทธมนต์เมื่อดนก่อนน
เพล เสร็จแล้วทรงประเคนเครื่องไทยธรรมพระสงฆ์ ๓๐ รูปนั้น

เชิญพระศพออกพระเมรุ

วันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

เวลา ๑๕.๐๐ นาฬิกา ก่อนจะเชิญพระศพออกจากตำหนักพระ
สงฆ์เจ้าอาวาสในบึง ๕ รูปสดับปกรณ์ เสร็จแล้วเชิญพระศพไปสู่พระ
เมรุวัดบึงอรัคธาบดบาคุตุนจิง พระบรมวโรตมอ่านพระอภิธรรมนำ

พระศพ เมื่อเชิญพระศพขึ้นประดิษฐานบนพระจิตกาธารแล้ว พระสงฆ์
ใหม่ทั้งหมด ๓๒ รูปสดับปกรณ์ เสร็จแล้วพระธรรมวโรดมถวายเทศนา
ศราทธพรต พระสงฆ์วัดราชาธิวาส & รูปวัดโมกขุปายคาถา เสร็จ
แล้วสดับปกรณ์ ถวายไทยธรรม

เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา ถวายพระเพลิง

เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว พระสงฆ์วัดราชาธิวาส & รูป สดับ
ปกรณ์ที่พระจิตกาธาร

วันที่ ๒๓ ธันวาคม

เวลา ๗.๐๐ นาฬิกา เดินสามหาบ พระสงฆ์ ๓ รูป คือ วัด
ราชาธิวาส ๑ วัดบึงบอกร ๑ วัดบุโธติกุศล ๑ สดับปกรณ์พระอรหันต์
คุณพระเมรุ พระณินแล้วพระสงฆ์ใหม่ ๓๒ รูปสดับปกรณ์พระอรหันต์
เสร็จแล้วเชิญพระอรหันต์และพระอังคารกลับ

งานฉลองพระอรหันต์

วันที่ ๒๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

เวลา ๑๗.๐๐ นาฬิกา พระสงฆ์ ๗ รูป คือวัดราชาธิวาส & รูป
วัดบึงบอกร ๑ วัดบุโธติกุศล ๑ เจริญพระพุทธมนต์คาถาหนักนพมา
พระมหาช้อย ๒. ๗ ถวายพระธรรมเทศนา จบแล้วสดับปกรณ์

วันที่ ๒๔ ธันวาคม

เวลาเพล เจริญพระสงฆ์ ๗ รูป ท.เจริญพระพุทธมนต์เมื่อนกอน
แล้วถวายไทยธรรม เป็นเสร็จงาน

ตำหนักปลายเนิน กลองเตย

ฉันท ๒๓ ธันวาคม ๒๔๗๘

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

ตายพระหัตถ์ฉันท ๓๒ เดือนนี้ ประทานไปพร้อมด้วยรูปฉายา
ลักษณะสองแผ่น ใ้รับประทานแล้ว เป็นพระเดชพระคุณจนเกล้า

รูปหลานฯ เจ็ดคนถ่ายกับฝ่าพระบาท ดูหน้าเห็นค้อยคอก แต่
ดีกว่าเป็นของธรรมดา เมื่อมาอายุมากก็ยอมมตกหลานมากอยเอง ด้รูป
หญิงจึงถ่ายเกาะกับฝ่าพระบาทไม่ได้ หน้าเห็นคเห็ดอกเกิน ด้รูป
ที่เธอได้มาเฝ้าฝ่าพระบาทออกครึ่งหนึ่ง ไม่ใช่เพียงแต่เธอพ้นจากไซ้
เท่านั้น ดูเธออ่อนทงกว่าแต่ก่อนจนเสียดอกด้วย ตามที่ทรงพระดำริจะ
เอาพระทัยใส่ค้อยคอการของเธอ ถ้าเห็นทรุดโทรมลงจะส่งเธอกลับ
นั้น เป็นการสมควรอยู่แล้ว

ตามความในลายพระหัตถ์ คร้ขอขบายถึงกมภวามีและหนองบัว
จาก ทงประทานคำานตงเมืองในมณฑลอุดรคร้ส่งไปด้ยนั้น ค้อย่าง
ยิ่ง เป็นเครื่องประเทองความรู้มาก จะได้คคด้งไปให้ลชชายเจริญใจ
ทราบด้ย เธอไปด้งไหน เธอก้อยากทราบ กลับมาบ้านกมาถาม
เกล้ากระหม่อมก้จน คอบเธอไม่ค้อยได้ ในค่านานที่คคด้งไป มี
ส่งด้ยขอเมืองอยเมืองหนง คอเมืองอากาศอานวย ในบญชทตงเมอ
รัชกาลท ๓ มจวนฉน ๓๘ เมืองกมอยเลขท ๘ แดง ในบญชทตงเมอ
รัชกาลท ๔ อก ๓๗ เมือง กมอยเลขท ๓๕ ซากน ย่อมจะมีผลคอะไร
อยู่ในนั้น ด้ทรงพระเมตตาโปรดให้ลอบค่นคบบคด้ย

ในเรื่องทรงพระดำริจะเสด็จไปเที่ยวเมืองพม่านน รับรองว่าทรง
พระดำริชอบยงนก ทงทางที่ทรงพระดำริจะกลับผ่านเมืองเมาระดำเตง
จนถึงเมืองมะริดกตหนัก ถ้าหากความเรือจะมาได้ วัตถุประสงค์ของใจอยู่
อย่างเดียว แต่ด้วยโดยยงนว่า เคยจนพวกพม่าเขาตงบัญญัติว่าจะเขาวัด
ของถอดเกอก เป็นความคิดที่จะบองกันฝรั่งไม่ให้เข้าไปอวดแวด ฝรั่ง
รักษารศมีไม่ยอมถอดเกอกก็เป็นอันไม่ได้เข้า ส้มคิดพวกพม่า ชาวเรา
ก็แต่งตัวอย่างฝรั่ง จะเข้าไปในวัดก็คงถูกบังคับให้ถอดเกอกเหมือน
อย่างฝรั่ง ถ้าเราไม่ถอดก็เป็นอันเข้าไม่ได้ ตกตงก็เป็นอันจะต้องไป
เดินกรอกแกรกอยู่แต่ตามถนน ได้ชมแต่ร้านแขกซึ่งขายปลากะรัง
เป็นต้นเท่านั้น ไม่ได้เห็นอะไรที่พิงชม พวกที่เขาเคยไปอินเดียเขามา
เล่าให้ฟังว่า แขกกับฝรั่งนั้นไม่เขากันเลย ความจริงก็ควรเป็นเช่นนั้น
เพราะว่าฝรั่งต่างชาติมาเป็นนายยอมไม่เป็นทางที่พึงใจอยู่เอง เขาว่า
การไปเที่ยวอินเดียนั้นจะไปได้สองทาง คือไปทางเขาหาฝรั่งอย่างหนึ่ง
แต่ถ้าเดินทางนั้นแล้วแขกเกลียด ไม่ยอมให้เข้าบ้าน ชีวิตของพวกแขก
เป็นอย่างไรเราเลยรู้ไม่ได้ อีกทางหนึ่งไปโดยเขาหาแขก ทางนั้นจะเข้า
ได้ทั้งบ้านผู้ศรัทธาใจกระทั่งกันครัว ได้รู้ชีวิตของแขกอย่างค้ำว่าดำรง
ตนอยู่อย่างไร แต่ฝรั่งจะตงและเกลียดหน้า จะไม่ได้ความอุปการะ
อย่างไรจากฝรั่งเลย ทางเมืองพม่าก็คงเป็นอย่างเดียวกันเช่นนั้น

อ่านอธิบายเรื่องเมืองตะกั่วป่าตอนที่ ๕ ซึ่งทรงพระเมตตาโปรด
ประทานไปคราวนั้น ทำให้รู้สึกโศกจากการใดๆ จะจัดให้ดำเนินไป
ด้วยวิธีอย่างใดจะทำให้เป็นผลสำเร็จนั้น ต้องแล้วแต่ทำทางที่จะสะดวก

แล้วคอยดู ถ้าเกิดชัดของกบของจืดแก้ไขไปเป็นคราวๆ ที่จะหัดบตาว่าง
ขอบงคบตามทศกเห็นว่าจะต้องให้ปฏิบัติตะบึงไปค้นหาได้ไม่

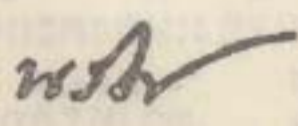
เรื่องพระยาพิงกา (เจ้า) ได้ทูลถามมาส่วนกับตายพระหัตถ์ครวณ
เป็นอันใดความคแต่จจากเรื่องเมืองตะกั่วบาคอนทประทานไปครวณ

ถามเวลาว่างสองทรงพิจารณาคำสั่งก้าหนงคตักทกค คือ "มี"

กับ "ไม่" มีความหมายเหมือนกันหรือต่างกัน ทกวนนเขาชอบใช้ มี
กันเป็นพณ แต่เกิดจากระหม่อมพงทเขาใช้กันรตักชดหอยหนกหนา นก
ถึงคจเรากใช้ยอทงตองอย่างเหมือนกัน แต่ทำไมพงทเขาใช้กันจรงรตัก
ชดหไปเจ้า เมื่อนกไปกเห็นวาดางช่องใช้ มี พงได้ แต่ถ้าใช้ ไม่แล้ว
พงชด ดางช่องตรงกันข้าม ถ้าใช้ ไม่ แล้วพงสนิท ถ้าใช้ มี แล้วพง
ชวาง จะเป็นด้วยเหตุใด สองหาด้วยอย่างคำใช้ ได้คำที่รวมกัน เช่น "มี
ได้" เราก้ใช้ "ไม่ได้" เราก้ใช้ แล้วจะผิดกันอย่างไร ในระหว่างที่คิด
ข้องใจอยู่นั้น ก็ได้ไปพบคำซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงแต่ง
นิทานไว้ ใช้คำว่า "มีไม่ได้หรือ" ทำเอาสะตาคใจมาก มี กับ ไม่ ช้ชน
กนอยทเดียว แต่ตั้งวาคาทงตองนหมความหมายไม่เหมือนกัน มี เป็น
เชิงกลาวคานด้วยสังสัย ไม่ เป็นปฏิเสธเด็ดขาด เช่นนจะถูกหรือไม่

ที่บางเวदानเห็นจะคกคก ชาวบางกอกพากันออกมามากในการ
ถวายพระเพลิงสมเด็จพระบรมพระศิวส์คฯ

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

บ้านชนนามอน บึง

วันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูล ส้มเต๋จกรมพระนริศฯ

จดหมายฉบับนี้ หม่อมฉันจะเขียนทุกความให้พัสดาร์สักหน่อย เพราะจะฝากกรมหมื่นเทววงศ์ฯ เข้าไปถวาย ไม่ต้องส่งทางไปรษณีย์ ชาวทจะ ทูลใน สัปดาหะนเป็น อาทกคออ เรองงานถวาย พระเพ็ญ พระศัพ ส้มเต๋จกรมพระสั้วสัดฯ จะรวมความตามที่ได้เห็นทูลถวาย

๓. เมื่อส้มเต๋จกรม พระสั้วสัดฯ คกรถในสมัย เมอพระองค์ ท่าน เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ท่านได้โปรดฯ ให้พระยาอนุรักษราช มณฑลฑัยรออกมาประจำอยู่ด้วย จนเห็นพนเขตอันตรายจึงกลับไป แต่ พระอาการของส้มเต๋จกรมพระสั้วสัดฯ มีโรคดวงพระหฤทัยอ่อน และ อาการพระโตหิตแดนขนเบองตั้งแรงเป็นคราวๆ ประจำพระองค์มาแต่ เดิม เมอมากรทบเหตุคกรถ (ตามที่ครัดบอกหม่อมฉันเองว่า) เกิด มีอาการเจ็บในพระนาภ ขนออกอย่างหนึ่งแก่ไม่หาย โรคทั้ง ๓ อย่างนั้น เป็นมุตทำให้อ่อนเพลยลงเป็นลำดับมา พระองค์เองก็ปรารภว่าอาจจะ สิ้นพระชนมตเมองบึง ได้ตั้งใจว่าถ้าสิ้นพระชนมให้ถวายพระเพ็ญ พระศัพทเมองบึงน เขาแต่พระฮูเข้าไปบรรจุน อนุสรณ์สถานใน วัดราชาธิวาส ต่อมาถึงสมัยเมอกรมหมื่นอนุวตคนฯ เป็นหัวหน้าคณะผู้ ดำเร็จราชการแผ่นดิน โรคกำเริบเป็นอาการจรประชวรหนักครงหนึ่ง กรมหมื่นอนุวตคนฯ ให้พระยาอนุรักษราชมณฑลฑัยรออกมออก มาทูล พระองค์หญิงอาภาฯ ว่าจะให้ช่วยอย่างไรบ้าง ได้ทำความเข้าใจตก ลงกนว่าถ้าส้มเต๋จกรมพระสั้วสัดฯ สิ้นพระชนมตง จะให้เจ้าพนักงาน

ในกรุงเทพฯ ๑ ออกมาช่วยจัดในงานถวายพระเพลิงพระศพ พระองค์หญิง
ชานาเชอแก้วพระหญิงจะเป็นตามที่ใดตกลงกันแต่ครั้งนั้นตลอดมา

๒. ครนล้มเด็จพระสังฆราช ๑ ต้นพระชนมเมื่อนองการที่ ๓๐
ธันวาคม พระองค์หญิงชานาจึงมีโทรเลขเข้าไปยังกระทรวงวังใน
กรุงเทพฯ ๑ แล้วรอมมา ถึงวันที่ ๓๒ กรมหมื่นเทววงศ์ ๑ ซึ่งล้มสมเด็จพระ
พันวัสสา ๑ โปรดให้เป็นผู้แทนพระองค์ออกมาถึงเมืองบึง ทูลพระองค์
หญิงชานาว่า พระองค์อาทศยหัวหน้าคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินงาน
เธอให้มาทูลถามว่าจะทำการพระศพอย่างไร พระองค์หญิงชานาเล่า
ความตามที่ใดตกลงกันไว้แต่ก่อน ให้กรมหมื่นเทววงศ์ ๑ ส่งโทรเลข
ไปทูลพระองค์อาทศย ได้รับโทรเลขตอบมาว่าผู้สำเร็จราชการจะให้
แต่ราชสดวง ๕ คน เชิญเครื่องขมาพระศพกับผ้าไตรสำหรับดับปลง
๒๐ ไตร และที่ใส่พระอัฐมาเมืองบึง และขอทราบว่าจะส่งพระอัฐ
ไปถึงกรุงเทพฯ ๑ วันไร จะจัดการรับพระอัฐที่สถานจักรลดดา หน้ไป
บรรจุและมีการบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นของหลวง

๓. เมื่อได้ทราบความโทรเลขก็ปรากฏว่าเจ้าภาพจะต้องจัดการ
ถวายเพลิงพระศพเองทุกอย่าง จึงเริ่มคิดอ่านกันเมื่อนศักราช ๓๓ พระ
องค์หญิงชานาครัดปรึกษาหม่อมฉัน ๑ แนะนำว่าต้องคิดเรียกตัวพระยา
ประสานพิชกรออกมา ถ้าได้พระยาประสานฯ การที่จะถวายเพลิงพระศพ
ก็คงเรียบร้อย แนะนำให้เชิญโทรเลขทูลพระองค์ท่าน ๑ คงจะช่วยทรง
พระดำริและเต็มพระหฤทัยส่งเคราะห์ทุกอย่าง ครนวันอาทิตย์ที่ ๓๕
พระยาประสานฯ กับพระสภานานุกิจออกมาถึงวัดเร็วประหลาดใจ มา
รู้ภายหลังว่าพอท่านได้ทรงรับโทรเลขก็ครัดให้ตามตัวพระยาประสานฯ

และพระสีกาฯ ไปเฝ้า และทรงร่างรูปพระเมรุประทานด้วยในกลางคืน
วันศุกร์นั้น คนทั้งสองจึงสามารถมาได้ในรถไฟวันเสาร์ พวกนี้สรร-
เสริญพระคุณทนมาก

๔. พระยาประสาธน์ฯ เกรียม เครื่อง สำหรับใช้ให้ฉนวน พระศัพมา
ด้วย พอเห็นหน้าพระยาประสาธน์ฯ ก็ฉนวนตกหมด แต่ฉนวนพระเมรุที่จะปลุก
ณ วัดบาทตมจึงขงสมเด็จพระสังฆราชฯ ได้ทรงชานนามว่า "วัด
บันบังอร" นั้น ยังลำบากด้วยต้องหาทัพสมภารและธกมอทำงาน ทง
มเวตงานอยคองท่าทงกลางจนกลางคืน แต่พระสีกาปนาทกจแกก
พยายามเต็มกำลัง หม่อมฉันได้ไปตมเอนกอนชกพระศัพ เห็นรูปพระ
เมรุคองขางกลางเขาระเบียบเรียบรอยดี ไปแปดกตาทหลังคาคองเหม
ทาเป็นรูปกรวยตั้งเหลี่ยมบทยอดปลายบนปลายกรวยนั้น มาทราบคอง
ภายหลังว่า แบบท ทาน ทรง ร่าง ประทาน มาให้ ทา หลังคา เป็นรูป ฉัตร
หม่อมฉันก็เข้าใจว่าคงให้เป็นอย่างฝาโกศ "ลังกา" หม่อมฉันขงทูล
กระหม่อมทรงประคยฐูชน แต่ทาอย่างนั้นจะแต่จไม่ได้ทงาน พระ
สีกาปนาทกจแกกจนแต่จจงทาเป็นทรงกรวยอย่างขอไปท ถึงกระนั้นคน
กพากนขมอวางามเป็นสง่าวาศสมกับพระเกียรติยศเจ้านาย เพราะชาว
บันบังอรนี้ไม่เคยเห็นเมรุขนาดและระฮาดระฮานเหมือนเช่นนั้น

๕. พวกข้าหลวง ๔ คน นายฉนั้น หม่อมแพร์ (ซึ่งเป็นพระญาติด้วย
เป็นตจเจ้าพระยาธรรมมนตรี ปลัดม สจรวรตฤต) เป็นหัวหน้า ออกมา
ถึงเมอฉนพฤทศบคท ๑๘ หม่อมฉันได้ตั้งเกศในคำโทรเลขของ "ราช
เสชา" อยู่ก่อนว่าส่ง "เครื่องขมา" เมื่อพบนายฉนั้นจึงได้ถามว่า
เครื่องขมาของหลวงนั้น มีเหล็กไฟหรือไม้ขีดไฟ "หน้าเพลิง" มา

ด้วยหรือไม่ เขาบอกว่าไม่มีหน้าเพลิง มีแต่ข้างตอกตอกไม้รูปเทียน
เท่านั้น ปัญหาจึงเกิดขึ้นมาว่าจะเอาเพลิงอันใดใช้เผาพระศัพทมเด็จพระ
พระศัพทมฯ จะเอาโคม หรือ คบไปต่งแล้ว ชัดไฟจุดเป็นเพลิงให้ คนเผา
พระศัพทมอย่างเชลยศึกก็ จะผิดประเพณี ด้วยการเผาพระศัพทมเจ้านาย
ตลอดจนถึงศัพทราชาการ โดยปกติย่อมมีไฟสำหรับเผาศพพระราชทาน
ไปด้วยกันกับเครื่องขมา จึงเรียกว่า "พระราชทานเพลิง" ถ้าเผาศพ
ในกรุงเทพฯ ก็มีดวงไฟจุดเทียนใส่โคมส่งไปให้ใช้ไฟนั้นเผาศพ ถ้าเผา
ณที่ห่างไกลจะส่งดวงไฟไปไม่ได้ก็ส่ง "หน้าเพลิง" เครื่องก่อดวงไฟ
(แต่โบราณใช้เหล็กไฟ มาถึงक्रमหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็น
เสนาบดีกระทรวงวัง เปลี่ยนเป็นไม้ขีดไฟ) ใส่หีบเดียวกับเครื่องขมาส่ง
ไปให้ก่อนเพลิงเผาศพ จึงเรียกว่า "หีบศิลาหน้าเพลิง" ไฟกับเครื่อง
ขมาเป็นของสองอย่าง ต่างกันแต่พระราชทานประกอบกันมาแต่โบราณ
แต่ครั้นไม่มีหน้าเพลิงของหลวงพระราชทาน จะต้องหาไฟตนเอง
หม่อมฉันจึงคิดจนถึงประเพณีที่ตกรัชม่อมเคยทรงประเพณี เอาแว่น
ส่องแดดให้เกิดดวงไฟแต่พระอาทิตย์เอามาพระราชทานเพลิงศพ หม่อม
ฉันเป็นอาวุโสของพระราชวงศ์อยู่ในถิ่น จึงรับกิจต้องแสวงหาไฟดวง
อาทิตย์สำหรับเผาพระศัพทมเด็จพระศัพทมฯ

๖. รายการทำบุญในงานพระศัพทมเด็จพระศัพทมฯ หม่อม
ฉันได้สั่งสำนักกำหนดงาน มาถวาย ให้ท่านทรงทราบ เมื่อคราวเมตก่อน
แล้ว การที่ทักทาคำกำหนดนั้น และพิธีส่งขมาเหมือนเช่นทำในกรุง-
เทพฯ ไม่ต้องทลอธิบาย จะทลแต่เรื่องதாகงแตกทบงนงนงนงนงนงนงนง
กรุงเทพฯ เป็นคนแต่เครื่องกระดาษสำหรับเผา ทนเขาทางามาก

จะเอาเครื่องกระดาษที่ทำในกรุงเทพฯ เปรียบไม่ได้เลย ทำเป็นปราสาท ๓ ชั้น ๓ หลังใหญ่โต นอกนั้นก็เป็นรูปภาพต่าง ๆ ฝีมือดีกว่าทำในกรุงเทพฯ แต่ได้ยินว่าเรียกค่าทำกงเตกเบ็ดเสร็จถึง ๖๕๐ เหรียญ ส่วนพิธีที่พระเจ้านันทน หม่อมฉัน เสด็จตาย อยู่ที่ม ได้เห็น ด้วยตา ตนเอง หม่อมฉันไปดวันแรกเวลา ๑๗.๓๐ นาฬิกา เห็นแต่โต๊ะเครื่องบูชาบนฉากแขวนจุดไว้ในเค้นที่ตงเป็นโรงพิธี กับเห็นเครื่องกระดาษสำหรับเผาดังได้พรรณนามา สืบถามก็ไม่ได้ความว่าพระเจ้านจะไปทำพิธีเวลาไร เจ้าภาพก็ไม่รู้ จนใจก็ตองกลบ ถึงวันที่ ๒ เลยเชื่อไม่ได้ไป แต่ได้ทราบจากคนทีไปตมาเถาว่าพระเจ้านทำพิธีแต่เวลา ๒๐ ไปจนถึง ๒๒ นาฬิกา และการพิธีนั้นนอกจากสวดบูชาพระ พวกพระเจ้านแต่งศอหรือหรรษาออกมารำโคมตามกันเป็นวง แปะถกคานาค หม่อมฉันจึงไปในวันที ๓ ก็ไม่ได้ตอก จนนนไม่ทำพิธีอย่างไรนอกจากเผเครื่องกระดาษ เครื่องบูชาและฉากในเค้นทีเก็บไปหมดแล้ว จึงเป็นอนันไม่ได้เห็น แต่การพิธีกงเตกพวกเจ้านเขาทำกันเอง ๆ หม่อมฉันยังจะพยายามหาโอกาสไปดูให้ได้สักครั้งหนึ่ง แล้วจะตตมาให้ทรงทราบว่าเป็นอย่างไร

๗. ถึงวันอาทิตย์ที ๒๒ เวลาบ่าย ๑๕ นาฬิกา ยกหีบพระศัพชนรัตนคทเขาทำเฉพาะสำหรับใช้ชกศัพ แต่งศอกไม้หรรษา มีรัตนคหน้า ๒ หลังคอรถพระธรรมวโรดมอ่านพระอภิธรรมหลัง ๓ รถไปทีจะถวายเป็นเพลิงหลัง ๓ แล้วถึงรถพระศัพ คอหนถึงรถพระองค์หญิงอาภากับพระโยรสธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ๕ หลัง แล้วถึงรถหม่อมฉันนำเรพวกญาติและพวกช่วยงาน รวมเบ็ดเสร็จเป็นรัตนคกว่า ๕๐ หลัง (ชาวบึงพุทกนั้นว่ามีใครเคยเห็นกระบวรถยาดถึงเพียง

๕) กระจบจรถแล่นไปช้าๆ เกือบถึงชั่วโมงจึงถึงวัดบึงบองเต็น เข้า
 เวียนพระเมรุแล้วพระกษัตริย์พระศัพ พระชายากับโอรสธิดาและพระ
 ราชวงศ์มณฑลหม่อมฉันเป็นประธาน เข้ากระจบจรถตามพระศัพเวียน
 พระเมรุ ๓ รอบ มีแต่หม่อมฉันคนเดียวทูลถามหาหนังกัดฟันพาไป
 ดึงด้วยเหล็กแปดกเพอน วนหนังกัดฟันหม่อมฉันและกรมพระกำแพง
 เพชรฯ ตัดคาราครามหาจักรด้วย เมื่อยกหีบพระศัพจนตงจตุการ
 แล่งทำพิธีราทพรตทในโบสถ์ เวदानนุแทนเจ้าเมืองตั้งคโปร์
 กับตัวเรตเคนต์เคานชิตเลอร์เจ้าเมืองบึงไปถึง หม่อมฉันหนักหน้า
 ทศวรรทาเกิดขนอกอย่างหนึ่ง เมื่อเสร็จการพิธีแล่งจึงไปพบกับเขา
 ทง ๒ ว่าตัวหม่อมฉันเป็นตัวแทนพระราชวงศ์ด้วยเป็นอาดูไล์ ขอขอบ
 คุณเจ้าเมืองตั้งคโปร์และเจ้าเมืองบึง ที่แล่งตั้งความอาตยแถมมีแก
 ใจมาช่วยงานพระศัพสัมเค็จกรมพระศัพดี๕๕ พระราชวงศ์ทรงอนุ
 โมทนาคุณของเขายิ่งนัก เขาคำนับรับคำ แล่งพระองค์หญิงอากาศรัง
 ขอบคุณเขาในสวนพระองค์เธอเอง และแทนพระโอรสธิดาของสัมเค็จ
 กรมพระศัพดี๕๕ เมื่อเสร็จพิธีตอนหม่อมฉันทอดผ้าไตรของหลวง
 พระสังฆมัยตั้งกุตทในโบสถ์ แล่งถึงเวदानนุถวายพระเพลิง
 ๘. เมื่อจะถวายพระเพลิง มีเหตุหม่อมฉันต้องคิดคึดคั่นเป็น
 บัจจุบันทนอดทนเกิดขนเรื่องหนึ่ง เพราะนายฉัน หุ้มแพร ผู้เชิญพาน
 เครื่องขมาถอเซ่งเทียนจุดไฟเตรียมไว้เหมือนอย่างการพระราชทานเพลิง
 ทในกรุงเทพฯ หม่อมฉันเห็นเขาก็ประหลาดใจ ถามเขาว่าทำไมเพลิง
 ตั้งตามออกมาหรือ เขาบอกว่าเปล่าเขาจุดไฟโดยลำพังตัวเขาเอง หม่อม
 ฉันจึงตอบว่าการพระราชทานเพลิงนั้นใช้ได้แต่ไฟของหลวง จะเอาไฟ

ของคนอื่นมาได้ แลรวบรวมเครื่องขมาของหลวงไปวางบนคารางชนสูง
ททางหีบพระศพ ตอนนการทจะวางเครื่องขมาของเจ้านาย ทประทาน
มาจากตางถนบกเป็นหน้าทของหม่อมฉนจะตองเป็นผู้วาง เกิดปัญหา
คือไปว่าจะเอาเทียนของใครจุดไฟเผาพระศพ จะเอาเทียนของหม่อมฉน
เองก็เห็นไม่สมควร เพราะมีเทียนของท่าน ผู้ตั้งศกคกว่าหม่อมฉน อยู่ถึง
& พระองค์ คือสมเด็จพระปกเกล้าฯ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระ
พันวัสสาฯ และพระองค์ท่าน หม่อมฉนจึงตัดสินใจเอาเทียนของสม
เด็จพระปกเกล้าฯ จุดไฟแสงพระอาทิตย์วางที่ตุนพนข้างใต้หีบ แล
วางรูปเทียนขมาของเจ้านายพระองค์อื่น ๆ คือไปจนหมด การวาง
เครื่องขมาคือหม่อมฉนไปกรมพระกำแพงเพชรฯ พระองค์หญิงประ
เวศฯ กรมหลวงสิงหวิกรมฯ และพระองค์หญิงอาภา ชนก่อน ตอนน
หม่อมฉนแนะให้กรมหมื่นเทววงศ์ฯ พาพวกเจ้าบ้านผานเมืองชนวนาง
แลวจถึงชนหม่อมเจ้าและผู้นทออกไป

๘. การถวายเพลิงพระศพกรมพระสวัสดิศฯ มีผู้คนไปมากเกิน
คาดหมาย แลตุดนหลามตลอดถนกวัด ถ้าจะแบ่งตามความเจตนาเป็น
๓ จำพวก คือจำพวกญาติมิตรทไปจากกรุงเทพฯ และไทยที่อยู่เมือง
บึงไปหมดไม่ขาดหน้าพวก ๓ จำพวกชาวบึงต่างชาติต่างภาษาทรู้จัก
คนเคยมาบางนอยบางพวก ๓ และจำพวกทไปดูโดยอยากเห็นการเผา
พระศพเจ้าไทยอกพวก ๓ จำพวกหลงนเคยเห็นประเพณี เผาศพทบนงอย
ข้างปฏิภน เขาอยากควาศพชนมตของไทยทำอย่างไร เรืองนผู้
ชาวบึงคนหนึ่งเจ้าให้หญิงเหตอฟังว่าการเผาศพในบึงนหมกเผาศพสด
เขาแต่ศพวางนอนหงายบนกองพนแลวเอาน้ำมันราดจุดไฟเผา บางท

พอไฟชুমศัพตูกชนนึ่งตองเอาไม้กคกนตงไปนำทุเรศ เขาจึงอยากดูว่า
ศัพเจ้านายจะเผาถนอย่างไร แต่การถวายเพลิงพระศพสมเด็จพระ
สวัสดิ์ฯ ทำเรียบรอยไม้มทศ ด้วยพระยาประธานฯ ให้เอาชนตงทง
“ตอง” ชงมี “หีบ” เหล็กกวธาศได้พระศพบีคบบคกรวยข้างในไว้
แต่เดิม ค้อคชนตงกจงบัดหีบเคมเอาพระศพตงหีบทำใหม่ชนตงสำหรับ
เผา ตงนพระศพกเรียบรอยกควาศาคหมายไม้มกถนอายุจันจัน พระยา
ประธานฯ ใช้ภาษ่าสนมบอกหม่อมฉนว่า “ท่านไม้มกรจ” จึงฮาจ
กถ่าวได้วางนพระศพสมเด็จพระสวัสดิ์ฯ เป็นการเรียบรอยทก
ถถาน เจ้ามืองบึงไค้ออกปากชมกกับหม่อมฉนเอง ว่าการททาคเป็น
เกยรคยศ Dignified ตมากตงน

๓๐. วันท ๒๓ คอนเขาเมอเกบพระอัฐหม่อมฉนไม้ไคไป เพราะไม้
มกจทจะตองทำแตะเกรงจะตองฟก แต่ประหตาคอยคดวยเมอวณกอนคอง
ไปช้วงานตราคร่าอยุ่หลายช้วโมง ไม้มกรจเห็นอยเตย ค้อกตบมา
ถงบานอาบนาแตะจงออกเพตย ค้องตงนอณฟก ในวันท ๒๓ นนใน
คอนเขนม้งงานทาบญจตอง พระอัฐทคานกถนน พม่า หม่อมฉนกไปช้ว
ชก ก่าหนดจะส่งพระอัฐเขากรุงเทพฯ วันศุกรท ๒๗ ชนวาคม หม่อม
ฉนคคคว่าจะไปส่งจนถงรถไฟ ในงานพระศพสมเด็จพระสวัสดิ์ฯ
คราวน เมอทาแตะมาคคคเห็นวถถวายเพลิงในเมอองบึงคคคว่าส่งพระ
ศพเขาไปถวายเพลิงในกรุงเทพฯ เป็นแน่ เพราะตงเกคเห็นเมอฉน
ถวายเพลิง คบรคคาคนทมถงนช้วหรือแม่ไปคตงนคแต่ไม้คจรจค ไม้ม
มยไคทจะแตะตง กรยาอาการปราศจาก คความเคารพ อย่างหนง อย่างไค
แม่เพยงแต่ตงกหนอยหนง ถ้าไปถวายเพลิงในกรุงเทพฯ น่าจะไม่
ปลอดคไคเชนน

๑๓. หม่อมฉนยงมีความรำคาญใจ อยู่ แต่ท พระ องค์หญิงอาภา
ด้วยเชอกมโรคภัยเบียดเบียนไม่ปรกติ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
แรกเสด็จพระชนม์เสด็จไค้มาก แต่ในบัดนี้มาตลอดจนวันถวาย
พระเพลิง มีพระและทำการพิธีต่าง ๆ เนื่องในงานพระศพ ก็ชวน
ให้เพ็ดดเพ็ดนไป แต่เมื่อเสด็จพระอยู่ไปแต่อยู่แต่พระองค์ น้ากตจะ
รู้สึกอ้างว้างมาก เธอคิดว่าไปเข้าบ้านหลวงภาษาพิชกงตั้งคนก่อน
ได้ จะย้ายสถานจากที่เคยอยู่แต่เดิมไปอยู่ถนนอื่น หม่อมฉนยงเห็นชอบ
ด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ยังเกรงว่าจะทรุดโทรม มีแต่หม่อมฉนยงมารดา
ของเธอออกมายเป็นเพื่อนกับลูกชายของเธอ ๒ คน ลูกสะใภ้ ๒ คน
คิดเหมือนลูกหญิงฉนยงจะขอย้ายไปอีกเป็น ๓ คน ที่เธอไม่ยอมกลับ
กรุงเทพ ฯ นน หม่อมฉนยงเข้าใจว่าเพราะเป็นห้องลูกชายด้วยเข้าพระ
หฤทัยว่ารัฐบาลต้องการด้วยแต่ก่อน สำหรับพระองค์หญิงอาภาเอง
หม่อมฉนยงเห็นว่าทางคทลัดนน ถ้าให้ออกไปยุโรปได้พบสมเด็จพระราชิน
ให้ชื่นใจ นนแหละจะคอยแก้ความอ้างว้างให้พ้นชนได้ แต่หม่อมฉน
กมรุทจะทำอย่างไรได้

หม่อมฉนยงได้รับลายพระหัตถ์ฉบับลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๑๙๑๕
ส่งของความบางข้อในลายพระหัตถ์นั้น

เมืองอากาศอำนวย คเป็นชื่อใหม่เห็นจะตั้งในรัชกาลที่ ๕ หม่อม
ฉนยงได้หนังสือบอกชื่อเมืองที่ตั้งในรัชกาลที่ ๕ มาแล้ว จึงเขียนเรียงข้อ
เป็นคยันทายถวายมากับจดหมายฉบับนั้น

การที่หม่อมฉนยงจะไปเมืองพม่า คับหาหนังสือมาทาง มาคแล้ว
กระชายวัน จะต้องเป็นเวลาดาเกือบเดือน แฉงอยู่ในรายวันที่หม่อมฉนยง

มาถวายกับเจตหมายน กตเมตเรองถอดเกอก หม่อมฉันได้ปรารภอยู่
แล้ว คิดว่าจะเอาเครื่องแต่งตัวอย่างอบาสักไปด้วย คือนุ่งแดงได้เสื้อ
ขาวมแพร่นวดสำหรับเฉยงบา ถ้าจะต้องเราจัดด้วยความจำเป็น
เช่นวัดพระมหาหมณทเมืองมณฑลเจ เป็นตน หม่อมฉันคิดว่าจะแต่ง
อย่างอบาสักไม่ใส่รองเท้า ดูจะไม่น่าเกลียดเท่าแต่งตัวอย่างฝรั่งแดง
ไปถอดเกอกเดินได้ถูงเท้า แต่จะต้องไปคิดพิเคราะห์ดูในท้องถันมิให้
ถูกฝรั่งหมิ่นได้

วินิจฉัยคำว่า “มี” กับ “ไม่” นั้นเมื่อคิดดูชอบกลมาก คำว่า
ไม่ เป็นภาษาไทย หมายความว่า เป็นปฏิเสธเด็ดขาดอย่างเดียว แต่
คำว่า มี นนมหทไซแปลกออกไปเช่นว่า “นิ่งมี” เคยเห็นในหนังสือบท
ละคร คนชอ มี กมี ท่านคงจะทรงจำเจ้าจอมมีหลานคนปลัดเสงี่ยม
ได้อยู่ คำ มี ทไซประกอบกับ นง หรือทไซเป็นชอคนนหมายความว่า
ว่า “เฉย” จะเป็นศัพท์เดียวกับคำ มี ทไซปฏิเสธได้ดยกกรรมัง แต่
อย่างไรก็ตาม หม่อมฉันสันนิษฐานว่าคำ “มี” กับคำ “ไม่” ไซ้แสดง
อาการปฏิเสธผิดกันดงนคอ มี นนปฏิเสธไม่เด็ดขาด แต่ ไม่ นนเป็น
ปฏิเสธเด็ดขาด ททลมานวาคามทคคเห็นในปัจจุบันนี้ทนดงน บางท
ตรกตรองนานไปความเห็นจะเปลี่ยนไปก็เ็นได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

ศิริ ๒๖ ๒๕๓๖

อธิบายชื่อเมืองในมณฑลอุดรและอิสาน

เมืองที่ตั้งในรัชกาลที่ ๕ ในทำเนียบมณฑลอุดรที่ได้มาไม่แจ่มแจ้ง
ว่าตั้งบ้านอะไรเป็นเมืองใด และมีชื่อเมืองบางเมือง เช่น เมืองเดย
เมืองแก่นท้าว และเมืองท่าบ่อ เป็นต้น คิดเป็นชื่อเก่าก่อนรัชกาลที่ ๕
หม่อมฉันไม่มีอะไรจะสอบ จึงมีใตเหาขอเมืองที่ตั้งตั้งอยู่ตงในบึง
ทอวายมา แต่เมืองที่ตั้งขึ้นในมณฑลอิสานมีอธิบายอยู่ในหนังสือ
พงศาวดารมณฑลอิสาน ที่หม่อมอมรวงศ์วิจิตรแต่ง จึงรู้ความได้
ละเอียด แต่มจำนวนเมืองมากกว่าที่หม่อมฉันเข้าใจอยู่แต่ก่อนมาก

มณฑลอุดร

๑. กุดมดมณฑล
๒. โพนพิสัย
๓. กุมภวาปี
๔. พรรณานิคม
๕. จำปาศนบท
๖. หนองสูง
๗. พาดกากรภูมิ
๘. รัตนวาปี
๙. มัญจาคีรี

มณฑลอิสาน

๓๐. ตงบ้านกุดประทาย เป็นเมืองสุวรรณภูมิพิสัย
๓๑. ตงบ้านลาดวน เป็นเมืองสุวรรณภูมิ

๓๒. ตงบ้านตาพุก เป็นเมืองกนทรารมย์
๓๓. ตงบ้านคอนดำโรง เป็นเมืองเกษตราวุธ
๓๔. ตงบ้านกนทรา (ร้าง) เป็นเมืองกนทรวิชัย
๓๕. ตงบ้านโป่ง เป็นเมืองพนมไพรแดนมฤค
๓๖. ตงบ้านกู่กะโดน เป็นเมืองเกษตราวุธ
๓๗. ตงบ้านทวยหินโก เป็นเมืองสัพพัญญา
๓๘. ตงบ้านเมืองเสือ เป็นเมืองพยัคฆภูมิพิสัย
๓๙. ตงบ้านบงโดน เป็นเมืองเสด็จภูมิ
๔๐. ตงบ้านท่ายกฐ เป็นเมืองชาตุมานมณฑล
๔๑. ตงบ้านเผลา เป็นเมืองพนานคม
๔๒. ตงบ้านนากอนจือ เป็นเมืองจารินข่าราบ
๔๓. ตงบ้านเต่าธง เป็นเมืองธวัชบุรี
๔๔. ตงบ้านจาน เป็นเมืองมุดป่าโมกข์
๔๕. ตงบ้านจันทาโต เป็นเมืองโคมประคิษฐ์
๔๖. ตงบ้านโนนหิน เป็นเมืองราศไศล
๔๗. ตงบ้านท เป็นเมืองเกษมัตถมา
๔๘. ตงบ้านทพคาย เป็นเมืองชุมพลบุรี
๔๙. ตงบ้านหงส์ เป็นเมืองจตุรพักตรพิมาน
๕๐. ตงบ้านนาเจ้า เป็นเมืองฉะเชิงเทรา
๕๑. ตงบ้านวงทาสหวาง เป็นเมืองโกสัมภดี
๕๒. เป็ดยงชือเมืองเซตาภา เป็นเมืองขาราบรวิชัย

แต่เมืองเซตาเกากคงอยู่ เป็นแต่แยกออกเป็นเมืองชาราบวิรัช
 ออกเมืองหนึ่ง เมืองคงตั้งอยู่ในจุดศักราช ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘)
 วัตถุประสงค์ของเมืองต่าง ๆ ในมณฑลอุดรและอีสาน เมื่อรัชกาลที่ ๓ และ
 รัชกาลที่ ๓ เป็นรัฐสภาภิบาลนโยบายอย่างประเสริฐ เพราะเป็นเวลาที่คน
 แรกงานเช่น หน้ยกไปรวบรวมกันตั้งบ้านเมืองอยู่ทอนบางเที่ยว
 ชุมชนกระจัดกระจายอยู่ในป่าบ้าง ที่บ้านเมืองเป็นทรางว่างเปล่า
 อยุ่ทั่วไป ถ้าใช้กำลังออกติดตามไล่ต้อนผู้คนให้กลับมากองยงคนเดิน
 หรือมณะนกกอาจจะต้องฆ่าพวกนี้ ที่ตั้งคนในท้องถิ่นเป็นเจ้าเมือง
 รางให้เที่ยวเกลี้ยกล่อมพาผู้คนมาเป็นพดเมืองไม่ต้องใช้อำนาจ อาจทำ
 ได้ด้วยยินดีด้วยกันทุกฝ่ายกล้าเร็วประโยชน์ตามมุ่งหมาย เจ้าเมืองไหน
 เกลี้ยกล่อมคนมาได้มาก ก็ได้ทรัพย์เศษด้วยและได้ผู้คนสำหรับอาศัยใช้
 ส้อยมากจน ก็เต็มใจชวนช่วยตั้งบ้านเมือง ฝ่ายราษฎรที่ไปเที่ยวหลบ
 อดเคตรอนลำบากอยู่ เมื่อรู้ว่าบ้านเมืองกลับเรียบร้อยอย่างเดิมกยหนด
 ที่จะกลับมาโดยมาก มีเรื่องประหลาดที่หม่อมฉันไปทราบความในท้อง
 ถนว่า เดิมราษฎรเมืองท่าอเทนกับเมืองชัยบุรี อยู่นอยุ่ริมลำน้ำโขง
 เขตติดต่อกัน อพยพหนีไปอยู่ทางฝั่งซ้ายใกล้แดนญวน พวกชาวเมือง
 ชัยบุรีกลับมาก่อนเห็นว่าทนายเมืองท่าอเทน ก็พากันไปตั้งอยู่เมืองท่า
 อเทน เมื่อพวกชาวเมืองท่าอเทนกลับมาเห็นบ้านเดิมของตนกลับเป็น
 ของคนอื่นแล้ว ก็พากันไปตั้งอยู่ที่เมืองชัยบุรี ราษฎรก็ไหวเมืองกัน
 มาแต่นั้น เมื่อเสด็จเสด็จเวียงจันทน์บ้านเมืองราบคาบมาแต่ในรัชกาลที่ ๓
 ถึง ๒๐ ปี ในระหว่างนั้นผู้คนก็แตกฉานไปกลับคืนมาด้วยการเกลี้ยกล่อม
 หรือโดยอำนาจใจเกือบหมดแล้ว เหตุที่ตั้งเมืองก็ผันแปรไปเป็นอย่าง

๔.	อังคารท	๒๓	มกราคม	เซาถงเมืองวางกง
๕.	พุธท	๒๒	,,	อยทเมืองวางกง
๖.	พฤหัสบคท	๒๓	,,	ไปเทยวเมืองหงสาจค กตบวางกง
๗.	ศุกรท	๒๔	,,	เวตา ๒๐ น. ขนรถไฟไปเมืองมณฑลเต
๘.	เสาร์ท	๒๕	,,	เวตา ๓๑.๔๐ น. ถึงเมืองมณฑลเต
๙.	อาทิตย์ท	๒๖	,,	อยเมืองมณฑลเต
๑๐.	จันทร์ท	๒๗	,,	อยเมืองมณฑลเต
๑๑.	อังคารท	๒๘	,,	อยเมืองมณฑลเต
๑๒.	พุธท	๒๙	,,	เวตา ๑๒ น. ดองเรือจากเมืองมณฑลเต
๑๓.	พฤหัสบคท	๓๐	,,	ถึงเมืองพุกาม
๑๔.	ศุกรท	๓๑	,,	อยเมืองพุกาม
๑๕.	เสาร์ท	๑	กุมภาพันธ์	อยเมืองพุกาม
๑๖.	อาทิตย์ท	๒	,,	ดองเรือจากเมืองพุกาม
๑๗.	จันทร์ท	๓	,,	เดินเรือ
๑๘.	อังคารท	๔	,,	เดินเรือ
๑๙.	พุธท	๕	,,	ถึงเมืองแปร
๒๐.	พฤหัสบคท	๖	,,	อยเมืองแปร
๒๑.	ศุกรท	๗	,,	เวตา ๒๑.๒๐ น. รถไฟออกจากเมืองแปร
๒๒.	เสาร์ท	๘	,,	เวตา ๕.๓๐ น. ถึงเมืองวางกง
๒๓.	อาทิตย์ท	๙	,,	อยเมืองวางกง
๒๔.	จันทร์ท	๑๐	,,	ออกจากเมืองวางกง
๒๕.	พฤหัสบคท	๑๓	,,	กตบถึงบึงง.

ตำนานปลายนีน คลองเตย

ฉันท ๒๗ ธันวาคม ๒๔๗๗

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท
ตายพระหัตถ์ฉันท ๑๗ เดือนนี้ ได้รับประทานแล้ว
การพระศัพส์สมเด็จพระสังคีตฯ ทบับง อำนกำหนดการที่
จะกระทำตามททรงพระเมตตาโปรดประทานไป พร้อมทงกระแด้พระ
คาร์ทจะทรงปฏิบัติด้วย รัศกพอใจเป็นอย่างยง เห็นว่าคสมควรแก่กาต
เทศะแล้ว ไม่มั่งโดยอหยอนกว่าทจะพงทำได้ ซ้าเห็นหนังสือพิมพ์
บางกอกไทมส์ เขาคัดหนังสือพิมพ์ สเตรตส์เอโซ มาตง กถ่าวถึง
การเป็นไปในวันถวายพระเพลิงกมความยงค์โดยรัศกวางดงามพออย่าง
ยงแล้ว รัศกขนท์ฝรั่งคนเจ้านายทรงชาว เพราะเป็นของไม่เคยเห็น
ซ้ากถ่าวถึงฝ่าพระบาทว่าทรงดำแคงค้เคยว แะก็เข้าใจถูกว่าเพราะ
ฝ่าพระบาทเป็นภราดาผู้ยงพระชนมก่า เห็นจะมีใครอธิบายให้เข้าใจ
ส่วนทางกรุงเทพฯ เตรียมทำเป็นประการใดไม่จำเป็นค้องกราบทูล
เพราะเขาดงกำหนดการในหนังสือพิมพ์แล้ว คงจะได้ทอดพระเนตรเห็น
ในหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ ส่วนค้วเกล้ากระหม่อมคิดจะไปรับพระ
อัฐิที่สถานจตรรดา แะไปในการบำเพ็ญพระราชกุศลตลอดบรรจุ
พระองค์การด้วย เจ้านายทไม่มหรือไมแแต่งเครื่องแบบกำหนดให้แต่ง
ไว้ทุกข คอ เครื่องดำ

พระวิจารณ์ในเรื่อง “บั้งสุกุด” แะ “สตับปกรณ” นนค้หนัก
ถูกที่สุดไม่มขอใดทจะคคคานเดย แะจะขอทุดค้อทางออกขรวธิในคำ
“สตับปกรณ” ให้ทรงทราบค้อไปอีกหนอย ค้อ ว่าคำ “สตับปกรณ”

นน แต่ก่อนเขียนกันหลายอย่าง “สคฺปกรณ” ก็มี “สคฺปปกรณ” ก็มี
“สคฺตปกรณ” ก็มี “สคฺตปกรณ” ก็มี และยังมีอย่างอื่นอีก ทำเอา
เวียนศีรษะไม่รู้จะเขียนอย่างไร จึงได้ไปทูลปรึกษากรมพระสุมมตว่า
ควรจะเขียนอย่างไร ท่านทรงวินิจฉัยว่าไม่มหัสจรรย์ คำ “สคฺตปกรณ”
นั้นมาแต่คำ “สคฺตปฺปกรณ” ในภาษาบาลีเป็นแน่นอน ซึ่งแปลว่า
ปกรณเจ็ด หมายถึงพระธรรมเจดีย์คัมภีร์ แต่เรามาพูดกันเพียงแต่ยังไม่
ตรงตามคำบาลี จึงเป็นทางที่ผิดคิดเขียนยกย้าย โดยประสงค์จะให้เข้าใจ
ได้ทั้งคำเดิมและเสียงพูด ต่างคนก็เขียนหนักมาทางคำพูด ส่วนพระองค์
ท่านทรงพระดำริเห็นว่าถ้อยคำพูดเป็นใหญ่ จะเอาคำเดิมเป็นหลัก
นั้นขวาง ทรงแนะนำให้เขียน “สคฺตปกรณ” จะว่าตตภาษาบาลี เขียน
สคฺ เป็น สฺ แปลว่า ปกรณเจ็ด ตามเดิมก็ได้ หรือจะแปลเป็นภาษาไทย
ไปว่า พังปกรณ ก็ได้ เกตุการะหม่อมเห็นชอบด้วยพระดำรินั้นเป็น
อย่างยิ่ง จึงได้เขียน “สคฺตปกรณ” ตงแทนนามจกกระทงบทนั้น เมื่อ
ได้รับสายพระหัตถ์ตกเตือนใจให้สะดุ้งขึ้นมา ว่าที่เราเขียนเช่นนั้น จะถูก
กับปทานุกรมฉบับกรมศึกษาธิการ ซึ่งทางราชการบังคับให้เขียนตามนั้น
หรือไม่ จึงได้เบ็ดตัวก็พบเขาเขียนให้ไว้คองกับที่เขียนอยู่แล้ว ก็เป็นอัน
เบาใจไป

อนึ่งคาถา “อนิจฺจา วต สจฺจขารา” นั้น เกตุการะหม่อมเคยพบที่
มาโดยบังเอิญ ว่าเป็นคำของพระอินทร์กล่าวเป็นประเดิม เวลาลง
มาเยี่ยมพระศัพพะพุทธเจ้าเมื่อเสด็จเข้าปรินิพพานแล้ว ไม่ใช่คำของ
ภิกษุ และไม่เกี่ยวข้องกับผาณอะไรเลย แต่บทนั้นก็กลายเป็นคาถาทรงตงที่สุด
บริกรรมชนเวตาไร เป็นต้องได้ของอย่างใดอย่างหนึ่งไม่เปล่านั้น

เรื่องเมืองตะกั่วบ้านนี้ ไม่ใช่ตั้งตอองการรับรอนอะไร หากมี
เวตาว่างเมื่อไรจะทรงพระเมตตาโปรดเรียบเรียงประทาน ก็เป็นพระเดช
พระคุณอย่างยง แม้วาทรงมพระชุระอน จะทรงระงับไว้นานเท่าไรก็ได้
ไม่ขัดข้องเลย ในการที่ทรงพระเมตตาแกญาติพระยาพฤตมาธิบดี จะ
ทรงเรียงประวัติพระยาพฤตมาฯ ไปให้ตพมพหนังสือแจกในการปลงศพ
นี่ เป็นการสมควรแล้ว เกตุากรหม่อมขอลถวายอนุโมทนาด้วย

เรื่องทมิขอหาเจ้าพระยาอรรพงค์ฯ สืบเนื่องมาถึงเกตุากรหม่อม
ว่าเจ้าพระยาอรรพงค์ฯ รือเรือน ของหลวง มาปลก ให้เกตุากรหม่อมที่
บ้านคลองเตยนั้น บคนเกตุากรหม่อมเป็นอนันต์มตทนนในเรือนนแล้ว
ด้วยมีคำขอขมาโทษลงในหนังสือพิมพ์ว่าเป็นการไม่จริง ดังทเกตุากร
หม่อมได้คัดส่งมาถวายทอดพระเนตรนแล้ว หวังว่าฝ่าพระบาทจะเบา
พระทัยนคด้วยเกตุากรหม่อม

ควรสมควรแล้วแต่จะโปรด

พร

(ข้อความคัดจากหนังสือพิมพ์)

คำขอขมาเจ้าพระยาอรรพวงค์ ฯ

ด้วยตามท้าวเจ้าไคลงข่าวโฆษณาในหนังสือพิมพ์ เทอครรัฐธรรม
 นูญ ฉบับที่ ๒๔๓ ลงวันที่ ๑๖ มิถุนายน ศกนั้น ว่า เจ้าพระยาอรรพวงค์ ฯ
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง ได้ซื้อเรือนไทยแบบโบราณซึ่งเป็นทรัพย์
 ฝ้ายพระมหากษัตริย์ ไปปลูกไว้ที่บางบัวทองอันเป็นสถานที่ของเจ้า
 พระยาอรรพวงค์ ฯ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ได้นำไปปลูกไว้ที่วงษ์มเด็จพระ
 เจ้าฟ้ากรมพระนริศ ฯ ตำบลคลองเตย และต่อมาเจ้าพระยาอรรพวงค์ ฯ
 ได้ฟ้องข้าพเจ้ายังศาลไปริ่งภาและศาลอาญาฐานหมิ่นประมาท ดังมี
 ความพิสดารปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์ เทอครรัฐธรรมนูญ และตำนวน
 คติพิทาที่ ๓๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๗๘ ของศาลอาญาแล้วนั้น บัดนี้ ข้าพเจ้าได้รู้สึก
 ว่า ข้อความที่กล่าวแล้วนั้นเป็นความไม่จริง เพราะเจ้าพระยาอรรพวงค์ ฯ
 ไม่ได้้นำไปปลูกไว้ที่ บางบัวทอง อันเป็นสถานที่ของเจ้าพระยาอรรพวงค์ ฯ
 และที่วงษ์มเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศ ฯ ก็ไม่ได้ปลูก ข้าพเจ้าจึงขอ
 ขมาและขอท่านทั้งหลายจงเข้าใจตามทักกล่าวแล้วข้างต้นนั้น และเจ้า
 พระยาอรรพวงค์ ฯ ได้ถอนฟ้องเป็นการอภัยให้ข้าพเจ้า

(ลงนาม) สุวรรณ มหัทธนะกาญจน์
 (ลงนาม) ต. บุญเทียม

๑๘/๘/๓๘ ๓๖.

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๗๘

ทูต สัมเด็จพระนริศฯ

จดหมายถวายปลื้มยินดี หม่อมฉนมเรืองเบ็ดเตล็ดทูลเกล้าฯ

ทูตบรรเลงหลายเรื่อง คือ

๑. จะทูลเรื่องตอนที่ตั้งงานพระศพ สัมเด็จพระนริศฯ ก่อน
เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗ ธันวาคม เป็นวันตั้งพระอัฐิเข้าไปกรุงเทพฯ ทางรถไฟ
เวลาเช้ารัฐบาดอังกฤษให้เรือไฟหลวง รับพระอัฐิจากท่าเมืองบึง
ไปส่งถึงสถานีรถไฟที่ท่าบดไปรับ ศิวเรลเคนต์ เคาน์ซิลเลอร์ เจ้าเมือง
บึงก็ลงไปส่งจนถึงท่าเรือ แต่ถึงสุดดึก (อาจจะเป็นเพราะไม่ทราบ)
ไม่ได้ไปส่ง ส่วนเจ้านายชายหญิงและบรรดาไทยที่มาจากกรุงเทพฯ
ไปส่งถึงสถานีรถไฟด้วยกนทงนน พระอัฐิตั้งไปในรถไฟห้องเดียว
กนทงนพระบรมโอรสาธิราชฯ ขอได้ทราบความว่าเมื่อครั้งสัมเด็จ
กรมพระนริศฯ จะออกจากเมืองสงขลาเข้ามาเมืองบึง เสด็จไปตาพระ
บรมโอรสาธิราชฯ ซึ่งออกไปพักอยู่เมืองสงขลาในเวลานั้น ครั้นเวลาตั้งพระ
ศพที่บึง ขอให้ท่านออกมารับเอาพระอัฐิไปบรรจุที่วัดราชาธิวาส
เมื่อประสูติได้ครั้นตั้งความไว้ ๒ ข้อ คือ ข้อ ๑ ว่าให้เฝ้าพระศพที่
เมืองบึง กับขอขงหนึ่งว่าให้หม่อมพระบรมโอรสาธิราชฯ ออกมารับพระ
อัฐิเข้าไปบรรจุที่อนุสรณ์สถาน ณ วัดราชาธิวาส และเมื่อจะเชิญพระ
อัฐิกลับ ยังมกรณแปดก้อออกไปอีก ทพระบรมโอรสาธิราชฯ ขอหีบแบบ
ฝรั่งททรงพระศพนั้นเข้าไปกรุงเทพฯ ด้วย มีคนถามท่านว่าจะเอาไปทำ
ไม่ว่าท่านไม่บอก หม่อมฉนมเกรงใจจึงมิได้ถามท่าน

๒. ผู้ที่ออกมาช่วยงานพระศพ สมเด็จพระสังฆราช กงตั้งไป
รถไฟเดียวกนกกับพระอรุณแทบทรงหน แม่ผู้ออกมาช่วยรักษาพยาบาล
เมื่อเวลาประจวบ สันนิษฐานกลับไปหลายคน ส่วนพระองค์หญิงอาภาฯ
หน คงแต่ส่งพระอรุณสมเด็จพระสังฆราช ไปแล้ว ชายหนที่กลับไป
อยู่กับเชอที่บ้านหนต่างหาก เชอมาหาหม่อมฉันหนนี้ ดูไม่ทรุด
โทรมนัก ได้ยินว่าคิดจะแปรสถานไปเที่ยวเมืองสิงคโปร์ในเดือนมกราคม
นี้ แต่ยังมีหม่อมเจ้าในสมเด็จพระสังฆราช กงหญิงฉวี อยู่ที่ตายนก
ถนนพม่าหลายองค์ เพราะเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนเมืองบึงบาง
ที่อยู่เป็นเพื่อนกม ทว่าจะหาเช่าบ้านใหม่หนยังหาไม่ได้

๓. ในระหว่างเวลางานพระศพ สมเด็จพระสังฆราช หม่อม
ฉันได้พบปะมิตรที่มาจากกรุงเทพฯ หลายคน โดยเฉพาะกรมหมื่น
เทววงศ์ฯ ซึ่งมาอยู่ที่ชานนามอน ฮอตต์ กับหม่อมฉันกว่า ๓๐ วัน พระ
ธรรมวโรดมก็มาหาหม่อมฉันและได้ไปพบกันที่นอกหลายครั้ง ส่วน
ให้เกิดรรมย์ตรงกับเช่นว่า "ได้เห็นพระเห็นเจ้า" เพราะสนทนา
กันได้ตามภูมิร เมื่อกลับไปเสียรู้สึกอาลัยอยู่บ้าง

๔. คงแต่หญิงจงออกมาถึง หม่อมฉันหมิ่นหาทเพมชน ด้วยต้อง
คอยไต่ถาม และตั้งเกตุคุณเธออยู่เต็มอ มีความยินดีที่จะพูดว่าเธอได้บายดี
อาการยังพบนชนเรื่อยมา เธอบอกวาคงแต่ออกมาอยู่บึงนาหนกเธอ
เพมชน ๓ ปอนค

๕. เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๕ ธันวาคม พระองค์หญิงอาทรรทิพนิภา
จะเสด็จไปเมืองชวาผ่านมาทางบึงนี้ หม่อมฉันไปรับถึงบุกิดมาตายนั้

ระยะทางรถไฟแต่ละวัน ๑๕ นาที จึงถึงสถานตำบลไปรษณีย์มาเมืองบึง
ขรรณเนียมของรถไฟเขาออกพักอยู่ที่หน้าสถานี ๒ ชั่วโมง แล้วจึงเดินต่อไป
ยังเมืองสังขบุรี เดิมหม่อมฉันคิดจะเชิญเสด็จมาเสวยเครื่องว่างที่
ชื่อนามอันย่อละ แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ สันพระชนม์เกิดลำบาก
ใจ ด้วยเขารักษาเมืองบึงจะไม่ไปเยี่ยมพระศพก็ดูไม่มีอชยาสัย จะไป
เยี่ยมเวลาสั้นน้อย เมื่อหม่อมฉันทูลถามตามปรารภ เธอตรัสบอกว่า
พระองค์ท่านก็ตรัสเตือนเช่นนั้นเมื่อก่อนเธอจะมา เสด็จรถไฟวันหนึ่ง
ช้ากว่ากำหนดสัก ๒๐ นาที ก็เป็นอันไม่มีเวลาพอจะเสด็จเข้ามาถึงเมือง
บึงได้ เธอตรัสว่าจากตำบลจะพักอยู่บึงสักสองสามวัน หม่อมฉันจึง
เชิญให้เสด็จมาพักที่ชื่อนามอันย่อละ เวลานั้นจะเป็นเวลาที่กำลังหม่อม
ฉันเที่ยวอยู่ในเมืองพม่า ห้องเรือนหลังที่หม่อมฉันอยู่ว่างหงุดหงิด พอ
เธอจะประทับได้สบาย จะให้หญิงจง หญิงเข้า ชายใหม่ กับหม่อม
ฉันรับเสด็จ ก็เป็นอันตกลงกันดังที่กล่าวมา

๖. ในสัปดาห์ที่ล่วงมา มีเรือรบไต้งาของอังกฤษ ๕ ลำ และ
เรือรบใหญ่อย่างหนึ่งเป็นแม่ลำหนึ่งมาทอดที่บึง แต่ก่อนมาหม่อมฉันเคย
เห็นเรือรบไต้งาแต่ในหนังสือพิมพ์หรือหนังสือพิมพ์ ฟังได้เห็นความจริง
คราวนั้น ด้วยเมื่อวันไปส่งพระอัฐมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จากตำบลเจ้าท่า
ทศมเรือ เขามีแก่ใจให้มาถามว่า อยากดูเรือรบไต้งาหรือไม่ หม่อม
ฉันกราบในทันท่วงทีอยากดู เขาจึงแปรทางเรือไปแฉ่นเวียนเรือรบเหล่า
นั้นใกล้ๆ ให้เห็นชัด เมื่อหม่อมฉันได้เห็นความจริงก็ออกหุ่่ง ด้วยเรือรบ
ไต้งานั้นรูปร่างอันฐานเหมือนกับปลาเรานเอง โดยปรกคตเรืออยู่ได้

นามแต่ทตงบนและทสำหรับพนกงานเดินเรือโผตขนมมาอยพพนา เหมือน
อย่างครีบปลา เพราะฉะฉนทในตวเรือซงเขาพรวรณนา ความแต่เครื่อง
จักรเต็มไป โดยปรกคตงเป็นห้องมคตบาากแกณคนทอยในเรือจจจา
เบนตองมเรือแม่ สำหรับทงเก็บรักษาของอะไหล่ และแกไขเครื่องจักร
ตลอดจนเลี้ยงอาหารของเรือรบไตนา นอกจากนนเบนทอาศัยของ
ทหารเรือทประจำเรือรบไตนา พอผอนพกมความสขสบายดวย หรือ
วากอย่างทงเรือรบไตนาเบนบอเกดภยอนตรายมาก ทงซาคักและผู้
ทไปนเรอนนเองอย่างทง ทมาทอดทอวเมืองบึงนทเห็นไตทอด
เรือแม่ไวเป็นสถาน ผู้กเรือรบไตนาแอบไวซางทง ๓ ตาซางทง ๒ ตา
ไม่ได้ทอดสมอ โดยต่าพงเรือรบไตนาเองคเป็นเรือทไซยากและรักษา
ยากทงสองสถาน

๗. เมื่อสปตาหะทดวงแดง เวลาบ่ายวันทงหม่อมฉนขจรไป
เที่ยวตากอากาศตามเคยดวยกนกับหญิงพูน ไปเห็นคน ๒ คนนั่งมาใน
รถเจกตลก รูไตวาเป็นชาวตะวนออกคคตลายเจก แต่งตวอย่างเคย
กนทง ๒ คน คอหุงกางเกงฉนสตาได้เลื้อชาวอย่างหลวม ๆ โปกคัระ
ดวยผ้าชาวคตลายกบแซกซก แตมผาแดงแพบเป็นเครื่องหมาย หญิง
พูนถามหม่อมฉนว่าเป็นคนพวกไหน หม่อมฉนก็ฉน นกไม่ออกบอได้
แต่ว่าไมรู ครนคออกมาอก ๒ วันขจรไปเที่ยวทงสฉนหลวง สฉนกับรถ
มีคนพวกนน แต่งตวอย่างนน นงมาในรถ ๔ คน กเกิดตั้งสฉนทง
ตองถามชยบคนขจรรถของหม่อมฉน จึงได้คความว่าเป็นทหารพม่าของ
อังกฤษ เขามาไวทเมืองไตเผงอยู่ซางไตอาณาเขตบึงงลงไป จะมี

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย
แผนกการพิมพ์ ถนนเพลินจิต โทร. ๕๖๓๓๒
นายชนะ อัครนิทัต ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา
มิถุนายน ๒๕๐๓

